

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ (SOSYAL PSİKOLOJİ)
ANABİLİM DALI**

**CİNSİYET, YALAN SÖYLEME VE ÇIKAR ELDE ETMENİN
YALANA İLİŞKİN YÜKLEMELERE ETKİSİ**

Doktora Tezi

Seçil ÜRETMEN

Ankara - 2008

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ (SOSYAL PSİKOLOJİ)
ANABİLİM DALI**

**CİNSİYET, YALAN SÖYLEME VE ÇIKAR ELDE ETMENİN
YALANA İLİŞKİN YÜKLEMELERE ETKİSİ**

Doktora Tezi

Seçil ÜRETMEN

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Selim HOVARDAOĞLU**

Ankara - 2008

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ (SOSYAL PSİKOLOJİ)
ANABİLİM DALI

**CİNSİYET, YALAN SÖYLEME VE ÇIKAR ELDE
ETMENİN YALANA İLİŞKİN YÜKLEMELERE ETKİSİ**

Doktora Tezi

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Selim HOVARDAOĞLU

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. Selim HOVARDAOĞLU

Prof. Dr. Ali DÖNMEZ

Prof. Dr. Orhan AYDIN

Doç. Dr. Zehra DÖKMEN

Yrd. Doç. Dr. Ayda BÜYÜKŞAHİN

Tez Sınav Tarihi: 05 Mayıs 2008

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE**

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (05/ 05/ 2008)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin
Adı ve Soyadı

Seçil Üretmen

İmzası

TEŞEKKÜR

Öncelikle bu çalışmanın konusunun belirlenmesi, planlanması ve tez haline getirilmesi sürecinde değerli fikirleriyle bana ışık tuttuğu için, özellikle de sıkıntılı zamanlarımda ve başımın sıkıőtıęı her konuda bana destek olduğu, güç verdiği için danışmanım sayın Prof. Dr. Selim Hovardaoğlu'na sonsuz teşekkür ederim.

Bilimsel desteklerinden dolayı değerli jüri üyelerim Prof. Dr. Ali Dönmez' e, Prof. Dr. Orhan Aydın' a, Doç. Dr. Zehra Dökmen' e ve Yrd. Doç. Dr. Ayda Büyükşahin' e teşekkür ederim.

Son olarak, uzakta da olsalar her zaman yanımda gibi hissettiğim, İzmir' den sevgi ve desteklerini gönderen aileme; iyi ve kötü zamanlarımda yanımda olan, beni destekleyip yüreklendiren sevgili arkadaşlarıma çok teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM I

GİRİŞ

I.1. Yalanın Tanımı	3
I.2. Yalanın Davranışsal İpuçları.....	6
I.2.1. Yalanın Davranışsal İpuçlarını Açıklayan Kuramsal Görüşler.....	7
I.2.2. Yalanın Davranışsal İpuçları ve Bunlarla İlişkili Değişkenler.....	13
I.2.3. Yalanın Davranışsal İpuçlarıyla İlişkili Kişilik Özellikleri.....	20
I.2.4. Yalanın Davranışsal İpuçları ve Bilişsel Kestirme Yöntemlerinin Etkisi.....	22
I.3. Yalan Söyleme Konusunda Etkileşimsel Bakış Açısı.....	26
I.4. Kişilerarası Kandırma Kuramı.....	28
I.5. Yalan Söylemenin Altında Yatan Güdüler.....	29
I.6. Yalanın Günlük Yaşamdaki Yeri.....	31
I.7. Yakın İlişkilerde Yalan.....	35
I.8. Yalan Söyleme Konusunda Cinsiyet Farklılıkları.....	39
I.9. Yükleme Kuramı.....	42
I.9.1. Heider' ın Sağduyu Psikolojisi.....	43
I.9.2. Uyuşan Vardamalar Kuramı.....	46
I.9.3. Kelley' nin Yükleme Modeli.....	49
I.9.4. Weiner ve Arkadaşlarının Modeli.....	53

I.10. Yükleme Yanlılıkları.....	57
I.10.1. Temel Yükleme Hatası.....	58
I.10.2. Aktör - Gözleyen Yanlılığı.....	59
I.10.3. Olumsuzluk Yanlılığı.....	62
I.11. Yükleme ve Cinsiyet Farklılıkları.....	69
I.12. Yalan ve Yüklemeyle İlgili Yapılmış Çalışmalar.....	72
I.13. Birinci Çalışmanın Amacı.....	77
I.14. Birinci Çalışmanın Denenceleri.....	86
BÖLÜM II	
YÖNTEM	
II.1. Birinci Çalışma.....	88
II.1.1. Örneklem.....	88
II.1.2. Veri Toplama Araçları.....	89
II.1.3. İşlem.....	90
BÖLÜM III	
BULGULAR	
III.1. Birinci Çalışma.....	91
III.1.1. Birinci Çalışmaya Ait Bulgular.....	91
III.1.1.1 İçsel-Dışsal Boyuta İlişkin Elde Edilen Bulgular.....	91
III.1.1.2. İstikrarlılık Boyutuna İlişkin Elde Edilen Bulgular.....	96
III.1.1.3. Genellik Boyutuna İlişkin Elde Edilen Bulgular.....	99
III.1.1.4. Niyet Boyutuna İlişkin Elde Edilen Bulgular.....	101

BÖLÜM IV

TARTIŞMA

IV.1. Birinci Çalışma.....	114
IV.1.1. İçsel-Dışsal Boyuta İlişkin Elde Edilen Bulguların Tartışılması.....	114
IV.1.2. İstikrarlılık Boyutuna İlişkin Elde Edilen Bulguların Tartışılması.....	120
IV.1.3. Genellik Boyutuna İlişkin Elde Edilen Bulguların Tartışılması.....	122
IV.1.4. Niyet Boyutuna İlişkin Elde Edilen Bulguların Tartışılması.....	123

BÖLÜM V

İKİNCİ ÇALIŞMA

V.1. İkinci Çalışmanın Amacı.....	133
--	------------

YÖNTEM

V.2. Örneklem.....	135
V.3. Veri Toplama Araçları.....	135
V.4. İşlem.....	136

BÖLÜM VI

BULGULAR

VI.1. İkinci Çalışma.....	137
VI.1.1. İçsel-Dışsal Boyutuna İlişkin Elde Edilen Bulgular.....	137
VI.1.2. İstikrarlılık Boyutuna İlişkin Elde Edilen Bulgular.....	144
VI.1.3. Genellik Boyutuna İlişkin Elde Edilen Bulgular.....	147
VI.1.4. Niyet Boyutuna İlişkin Elde Edilen Bulgular.....	151

BÖLÜM VII

TARTIŞMA

VII.1. İkinci Çalışma.....	161
VII.1.1. İçsel-Dışsal Boyuta İlişkin Elde Edilen Bulguların Tartışılması.....	161
VII.1.2. İstikrarlılık Boyutuna İlişkin Elde Edilen Bulguların Tartışılması.....	167
VII.1.3. Genellik Boyutuna İlişkin Elde Edilen Bulguların Tartışılması.....	168
VII.1.4. Niyet Boyutuna İlişkin Elde Edilen Bulguların Tartışılması.....	170
GENEL TARTIŞMA.....	177
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	186
ÖZET.....	189
ABSTRCT.....	191
KAYNAKLAR.....	193
EKLER.....	214

ÇİZELGELER

Çizelge 1. Katılımcıların Cinsiyeti, Yalanın Kime Söylendiği, Yalan Sonucu Çıkar Elde Etme Durumu ve Yalanı Kimin Söylediğine Göre İçsel-Dışsal Boyutundan Alınan Puanların Ortalama ve Standart Sapmaları.....	92
Çizelge 2. İçsel-Dışsal Boyuta İlişkin Varyans Analizi Sonuçları.....	93
Çizelge 3. Katılımcıların Cinsiyeti * Yalanın Kime Söylendiği Ortak Etkisine Ait Ortalamalar.....	95
Çizelge 4. Katılımcıların Cinsiyet, Yalanın Kime Söylendiği, Yalan Sonucu Çıkar Elde Etme Durumu ve Yalanı Kimin Söylediğine Göre İstikrarlılık Boyutundan Alınan Puanların Ortalama ve Standart Sapmaları.....	96
Çizelge 5. İstikrarlılık Boyutuna İlişkin Varyans Analizi Sonuçları.....	98
Çizelge 6. Katılımcıların Cinsiyet, Yalanın Kime Söylendiği, Yalan Sonucu Çıkar Elde Etme Durumu ve Yalanı Kimin Söylediğine Göre Genellik Boyutundan Alınan Puanların Ortalama ve Standart Sapmaları.....	99
Çizelge 7. Genellik Boyutuna İlişkin Varyans Analizi Sonuçları.....	100
Çizelge 8. Katılımcıların Cinsiyet, Yalanın Kime Söylendiği, Yalan Sonucu Çıkar Elde Etme Durumu ve Yalanı Kimin Söylediğine Göre Niyet Boyutundan Alınan Puanların Ortalama ve Standart Sapmaları.....	102

Çizelge 9. Niyet Boyutuna İlişkin Varyans Analizi Sonuçları.....	103
Çizelge 10. Katılımcıların Cinsiyeti * Yalan Sonucu Çıkar Elde Edip Etmeme Ortak Etkisine Ait Ortalamalar.....	105
Çizelge 11. Yalanı Kimin Söylediği * Yalan Sonucu Çıkar Elde Edip Etmeme Ortak Etkisine Ait Ortalamalar.....	106
Çizelge 12. Yalanı Kimin Söylediği * Yalanın Kime Söylendiği * Yalan Sonucu Çıkar Elde Edip Etmeme Ortak Etkisine Ait Ortalamalar.....	108
Çizelge 13. Katılımcıların Cinsiyet, Yalan Söylenen Kişinin Cinsiyeti, Yalan Sonucu Çıkar Elde Etme Durumu ve Yalanı Kimin Söylediğine Göre İçsel-Dışsal Boyutundan Alınan Puanların Ortalama ve Standart Sapmaları.....	138
Çizelge 14. İçsel-Dışsal Boyutuna İlişkin Varyans Analizi Sonuçları.....	139
Çizelge 15. Yalanı Kimin Söylediği * Yalan Söylenen Kişinin Cinsiyeti * Yalan Sonucu Çıkar Elde Edip Etmeme Ortak Etkisine Ait Ortalamalar.....	140
Çizelge 16. Katılımcıların Cinsiyet, Yalanı Kimin Söylediği, Yalan Söylenen Kişinin Cinsiyeti ve Yalan Sonucu Çıkar Elde Etme Durumuna Göre İstikrarlılık Boyutundan Alınan Puanların Ortalama ve Standart Sapmaları.....	144
Çizelge 17. İstikrarlılık Boyutuna İlişkin Varyans Analizi Sonuçları.....	146

Çizelge 18. Katılımcıların Cinsiyet, Yalan Söylenen Kişinin Cinsiyeti, Yalan Sonucu Çıkar Elde Etme Durumu ve Yalanı Kimin Söylediğine Göre Genellik Boyutundan Alınan Puanların Ortalama ve Standart Sapmaları.....	148
Çizelge 19. Genellik Boyutuna İlişkin Varyans Analizi Sonuçları.....	149
Çizelge 20. Katılımcıların Cinsiyet, Yalan Söylenen Kişinin Cinsiyeti ve Yalan Sonucu Çıkar Elde Etme Durumu ve Yalanı Kimin Söylediğine Göre Niyet Boyutundan Alınan Puanların Ortalama ve Standart Sapmaları.....	151
Çizelge 21. Niyet Boyutuna İlişkin Varyans Analizi Sonuçları.....	152
Çizelge 22. Katılımcıların Cinsiyeti * Yalanı Kimin Söylediği Ortak Etkisine Ait Ortalamalar.....	154
Çizelge 23. Katılımcıların Cinsiyeti * Yalan Söylenen Kişinin Cinsiyeti Ortak Etkisine Ait Ortalamalar.....	156
Çizelge 24. Yalanı Kimin Söylediği * Yalan Söylenen Kişinin Cinsiyeti * Yalan Sonucu Çıkar Elde Edip Etmeme Ortak Etkisine Ait Ortalamalar.....	157

BÖLÜM I

GİRİŞ

“HERKES yalan söyler. Yalan söylediğini inkar eden kişi en kötü yalancıdır.”

Wolk ve Henley (1970, akt., Brandt, Miller ve Hocking, 1980)

Wolk ve Henley’ in dile getirdiği gibi ne kadar inkar etsek de, zaman zaman hepimiz yalan söylemişizdir. Günlük hayatımıza şöyle bir baktığımızda, kendimizi, beğenmediğimiz halde bir arkadaşımızın kıyafetine iltifat ederken, canımız sıkkin olduğu halde yüzümüze sahte bir gülümseme kondururken, geç kaldığımız bir randevu için bahane bulurken, komik bulmadığımız bir fıkraya güler gibi yaparken, bir yakınımızdan çok hasta olduğunu gizlemeye çalışırken, bir tavsiye mektubunda tanıdığımız birinin yeteneklerini abartırken, sevdiğimiz insanların üzülmelerini önlemek için bazı gerçekleri gizlerken bulduğumuzu düşünürsek, yalanların ne kadar kaçınılmaz olduklarını ve hayatımızın her alanında nasıl var olduklarını daha iyi anlayabiliriz. Çocukluğumuzdan itibaren dürüstlük ve doğru sözlü olmanın önemli olduğunu öğrenmemize karşılık, belirli durumlarda, önemli ya da önemsiz bir konuda, nedeni ya da sonucu ne olursa olsun, kendimiz ya da bir başkası için yalan söylemekten çekinmemekteyiz. Bu da göstermektedir ki, yalan söylemek aslında ikili

ilişkilerimizde bir amaç doğrultusunda sıkça başvurduğumuz bir araç görevi görmektedir.

Yalanlar çevremizdeki insanlarla kurduğumuz ilişkilerin vazgeçilmez bir parçasını oluşturduğuna göre, günlük yaşamda karşılaştığımız yalanlar da ‘gerekçe bulma’ sürecinin bir parçasını oluşturur. Diğer pek çok davranış örüntüsü gibi, yalan söylenen bir durumla karşılaştığımızda, neden yalan söylenildiğini arama çabaları ortaya çıkar. Bu açıdan ele alındığında, yalan söyleyip gerekçe uydurma kadar bize söylenen yalanın gerekçesi de önem kazanmaya başlar. Dolayısıyla, kişilerarası ilişkilerde yalanın kendisi kadar gerekçesi de etkin bir rol oynamakta ve bu gerekçe bazen iyi bazen de kötü algılanabilmektedir. Bu bağlamda, bu araştırmanın temel amacı, genel olarak insanların belirli durumlarda söylenen yalanları nasıl değerlendirip ne tür yüklemelerde bulduklarını incelemektir.

Bu çalışmada birbirini izleyen iki ayrı araştırma yapılmıştır. Birinci araştırmada temel olarak yalanın kimin tarafından söylendiği, kime söylendiği ve yalan sonucunda çıkar elde etme durumunun yalana yapılan yüklemelerde bir fark yaratıp yaratmayacağı araştırılmıştır. Ek olarak, bu konuda katılımcıların cinsiyetleri arasında fark olup olmadığı da incelenmiştir.

İlk araştırmanın amacı doğrultusunda yalan söylenen kişinin cinsiyetinin yapılan yüklemelerdeki içsellik-dışsallık, istikrarlılık, genellik ve niyet boyutları açısından fark yaratacağı beklenmektedir. Bu nedenle ikinci araştırmada, yalanın kimin tarafından söylendiği, hangi cinsiyetteki birine söylendiği ve yalan sonucunda

çıkar elde etme durumunun yalana yapılan yüklemelerde bir fark yaratıp yaratmayacağı araştırılmıştır. Ek olarak, katılımcıların cinsiyetinin yapılan yüklemeler üzerinde bir etkisinin olup olmadığı incelenecektir.

Yalan konusu psikoloji, kriminoloji, felsefe ve iletişim gibi pek çok farklı disiplinin ilgi alanına girdiği için bu konuda yapılmış çalışmalar oldukça farklı çerçevelerde yürütülmüştür. Bu farklı bakış açıları ve yalanın karmaşık yapısı bu konuda geçerli kuramsal bir çerçeve oluşturulmasını zorlaştırmaktadır. Burada, yalanla ilgili temel bir görüş oluşturabilmek için, araştırma konusuyla doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak bağlantılı olan, psikoloji alanındaki kuramsal görüş ve görgül araştırmalara yer verilmiştir. Daha sonra, araştırmada söylenen yalanların nasıl değerlendirildiğinin incelenmesinde temel alınan yükleme kuramı ele alınmıştır.

I.1. Yalanın Tanımı

Yalanın tanımı yüzyıllardır felsefi tartışmaların konusunu oluşturmuştur. Bu konuda çeşitli yaklaşımlar öne sürülmüş, bir ifadenin yalan olarak sınıflandırılabilmesi için gerekli olan etkenler tartışılmıştır (Leach, 2006). Felsefe ya da diğer alanlarda olduğu gibi psikoloji alanında da, araştırmacılar yalanın tanımını yapmakta zorlanmışlar, bu konuda farklı görüşleri dile getirmişlerdir. Bunun nedeni, genel anlamda yalanın neredeyse sonsuz sayıda biçimi ve işlevi olmasından kaynaklanmaktadır. Lerner (1993) 'Kandırma dansı' adlı kitabında, yalan söyleme eylemini ve onun türlerini ifade etmek için kullanılan ellinin üstünde (örn., uydurmak, üstünü örtmek, blöf yapmak, abartmak, saklamak, aldatmak, beyaz yalan,

örtbas etmek, ihanet etmek, yalan söylemek) deyimini bulunduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla, bu denli çeşitliliğe sahip olan yalanlar, çok sayıdaki işlevi, karmaşık doğası ve yaygın kullanımıyla ilgili olarak karmaşık bir tablo çizmektedir (Zuckerman, DePaulo ve Rosenthal, 1981). Doğal olarak, böylesine karmaşık bir tabloya sahip olan yalanların sınırlarının çizilmesi ve tanımlanması oldukça zordur.

Bok (1978), yalanlarla ilgili kitabında, yalan ve kandırmanın farklı terimler olduğunu ileri sürmüştür. Birini kasıtlı olarak kandırdığımızda bizim inanmadığımız bir şeye birisini inandırmak için ona yanıltıcı bir mesaj iletiriz. Bunu, mimikler yoluyla, saklayarak, eylemlerle veya eylemsizlikle, hatta sessiz kalma yoluyla gerçekleştirebiliriz. Ancak Bok' a (1978) göre kandırmak için kullanılan bir mesajın yalan olarak değerlendirilebilmesi için onun sözel, yazılı ya da sembollerle ifade edilmesi gerekmektedir. Diğer bir deyişle, kandırmanın daha geniş bir kategori olduğunu, yalanın ise kandırmanın sadece bir yönünü ifade ettiğini ileri sürmektedir. Ekman (1985; 1996) ise, Bok' un (1978) bu görüşüne karşı çıkmaktadır. İnsanların sözcük kullanmadan da yalan söyleyebileceklerini, bilgi gizlemenin (concealment) de yanlış bilgi verme (falsification) kadar 'yalan' kabul edildiğini ve bunların aynı amaca ulaşmak için kullanılan farklı yalan teknikleri olduğunu ileri sürmektedir. Ekman, yalanı diğer kandırma türlerinden ayıran iki ölçüt belirlemiştir. Bu ölçütlerden ilki, yalan söyleyen kişinin niyetidir. Yani, yalan söyleyen kişi isteyerek, bilinçli bir şekilde karşısındaki kişiye yanlış bilgi vermeyi seçmiştir. İkinci ölçüt ise, yalan söylenen kişinin, kendisine yalan söylendiğinin farkında olmamasıdır. Diğer bazı araştırmacılar ise yalan ve kandırmayla ilgili keskin bir ayrım

yapmamaktadırlar (DePaulo, Kashy, Kirkendol ve Wyer, 1996; Zuckerman, DePaulo ve Rosenthal, 1981).

Knapp ve Comadena (1979) kandırmanın doğrular gibi görel olduğunu, içinde gerçekleştiği bağlama göre tanımlanması gerektiğini ileri sürerek bu konudaki tartışmalara farklı bir bakış açısı getirmişlerdir. Çalışmalarında bu konuyla ilgili verdikleri bir örnek dikkat çekicidir. Örnekte, yemek daveti veren ev sahibi, bir misafirinin kendisine davette çok eğlendiğiyle ilgili yalan söylediğini bilir; ancak bu yalanın tatsız bir durumdan kaçınmak niyetiyle söylendiğini fark ettiği için bu yalana ortak olur. Bu durumda kim kimi kandırmıştır? Her iki tarafın da bir kandırmanın içinde olduklarını bildikleri bir durumda, bu yalan olarak değerlendirilir mi?

Verilen örnekten de anlaşılacağı gibi, yalanlar değerlendirilmesi, tanımlanması oldukça zor olan karmaşık kavramlardır. Bu nedenle, Knapp ve Comadena (1979) yalanların görel olduğunu, kişiye, şartlara ve zamana bağlı olarak farklı algılanacağını ileri sürerek yalan ve kandırmayla ilgili tanımlama ve sınıflandırmaları eleştirmişlerdir. Ancak yalanla ilgili yapılan görgül çalışmaların genelinde yalan ve kandırmayla ilgili bir ayırım yapılmamış, bu iki terim birbirinin yerine kullanılmıştır. Bu çalışmanın amacı yalanın içeriği ya da farklı yalan türleriyle ilgili olmadığı için, kandırma ve yalanın farklı yönleriyle ilgili olarak bir ayırım yapılmamıştır. Onun yerine, bu konuda yapılan çoğu çalışmada ortak olan, daha genel bir yalan tanımı esas alınmıştır. Buna göre, yalan veya kandırma ‘diğer insanlara bilerek, yanlış olduğu bilinen bir bilginin doğruymuş gibi iletilmesi’ olarak veya daha genel olarak ‘diğerlerini kasıtlı olarak yanıltma girişimi’ olarak

tanımlanmaktadır (DePaulo ve Kashy, 1998; Zuckerman, DePaulo ve Rosenthal, 1981).

Lerner' e (1993) göre, insanlar, yalan söylemelerine izin vermeyen bedenlere sahiptirler. Yani, bedenlerimiz kendi yalanlarımıza tepki gösterip, başkalarına sözel olmayan önemli bilgiler sağlamaktadırlar. Lerner, söylediğimiz yalanların bizi çalar saat gibi uyardığını ve bedenimizin de buna karşılık verdiğini belirtmektedir. Lerner beden dilinin yalan söylendiğinde ne tür ipuçlarını açığa çıkardığından bahsetmemiştir. Ancak, beden dilinin ortaya çıkardığı ipuçları ve insanların bu ipuçlarını nasıl okuyup değerlendirdikleri, yalanla ilgili ilk çalışmaların en kapsamlı araştırma konusunu oluşturmuştur.

I.2. Yalanın Davranışsal İpuçları

Yalan ile ilgili olan psikoloji literatürü tarandığında, bu konuda yapılan çalışmaların oldukça büyük bir bölümünün yalanı fark edebilme ya da ortaya çıkarma (lie detection) üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Bu çalışmalarda, kişi yalan söylediği zaman ortaya çıkan davranışsal ipuçlarına odaklanılmıştır. Bu çalışmaların amacı 'yalan söyleyenler hangi davranışsal ipuçları yoluyla yalan söylediklerini ele vermektedirler?', 'insanlar, yalan söylendiğini doğru bir şekilde anlayabiliyorlar mı?' ve 'insanlar, hangi sözel ya da sözel olmayan ipuçlarını kullanarak, gerçekte yalanları ayırdetmektedirler?' sorularına tutarlı bir açıklama getirmeye çalışmaktır.

I.2.1. Yalanın Davranışsal İpuçlarını Açıklayan Kuramsal Görüşler

Yalanların davranışsal ipuçlarını inceleyen çalışmaların, Ekman ve Friesen' in (1969) bu konudaki ilk kuramsal çalışmalarıyla başlayıp ivme kazandığı söylenebilir. Araştırmacılar, çalışmalarında yalan söylendiğini ortaya çıkaran iki tür davranışsal ipucundan bahsetmişlerdir; bunlar, sızıntı (leakage) ve kandırma (deception) ipuçlarıdır. Sızıntı ipuçları, insanların neyi saklamaya çalıştığını, yani gerçekte nasıl hissettiklerini açığa çıkarmaktadır. Sızıntıyla ilgili yalanlarda bireyler öyle hissetmedikleri halde '...miş gibi görünmeye' çalışırlar. Kandırma ipuçları da saklanan bilginin ne olduğundan bağımsız olarak yalan söylenmesini ifade etmektedir. Önemli olan bireylerin yalan söyleyip söylemediklerinin anlaşılabilmesidir. Konu ya da saklanan bilginin önemi yoktur. Aslında bu iki tür ipucu, yalanı fark etme sürecinin iki basamağını ifade etmektedir. İlki, yalan söylenip söylenmediğine karar vermektir (kandırma ipucu). İkinci olarak da yalan söyleyen kişinin sakladığı duygu veya durumu hakkında karar vermektir (Ekman ve Friesen, 1969). Ayrıca, araştırmacılar, yüz ifadelerinin ve sözel ipuçlarının, beden hareketleri ve sesin tonuna göre daha kontrol edilebilir olduğunu ileri sürmüşlerdir. Buna göre, beden hareketlerini ve sesin tonunu kontrol etmek zor olduğu için insanlar bu kanallardan sızıntı ipuçları yoluyla yalan söylediklerini daha kolay bir şekilde ele vereceklerdir. Ekman ve Friesen (1969; 1974) yaptıkları çalışmalarında beklentileriyle tutarlı bulgular elde etmişlerdir.

Yalanla ilgili literatüre bakıldığında çalışmaların çok büyük bir kısmının kandırma ipuçlarıyla ilgili olduğu görülmektedir. Sızıntı ipuçlarıyla ilgili, yani

saklanan gerçeğin ne olduğuyula ilgili ipuçlarının değerlendirilmesi üzerine literatürde çok fazla çalışma bulunmamaktadır. DePaulo ve Rosenthal (1979) çalışmalarında bu iki tür ipucunu fark etme becerilerini karşılaştırmışlardır. Ancak sonuçlar, insanların saklanan duyguları açığa çıkarmada çok da başarılı olmadıklarını ve yalan söylendiğini fark etmede başarılı olan bireylerin, ne konuda yalan söylendiğini ortaya çıkarma konusunda başarı göstermediklerini ortaya koymuştur. Bu da, bu iki sürecin birbirinden bağımsız olduğunu, ilk basamakta başarılı olan bireylerin ikincisinde de başarılı olacaklarına dair bir kanıt olmadığını göstermiştir. Çalışmada, yalan söyleme çabaları kolayca anlaşılabilir bireylerin, gerçek duygularının da kolayca açığa çıkarıldığı saptanmıştır.

Yalanın davranışsal ipuçlarıyla ilgili literatür incelendiğinde bu konuda yapılan çalışmaların yalanı farklı bakış açılarına göre araştırdıkları görülmektedir. Bunları üç başlık altında toplamak mümkündür; yalan söyleyenlerin bakış açısı (yalan söyleme stratejileri), yalanı fark edenlerin bakış açısı (yalanı ortaya çıkarma stratejileri) ve yalan söylendiğini fark etmedeki doğruluk oranları. Yalan söyleme stratejilerinde, yalan söyleyenlerin gerçeği söylediği zamana göre davranışlarında ne tür farklılık olduğu; yalanı ortaya çıkarma stratejilerinde ise yalan söylenen kişilerin hangi davranışsal ipuçlarını yalanla ilişkilendirdikleri araştırılmaktadır. Üçüncü tür araştırmalarda ise, insanların doğru bir şekilde yalan söylendiğini keşfedip keşfetmedikleri incelenmektedir. Yalanla ilgili çalışmalarda farklı bakış açıları kullanılmasına ek olarak, farklı davranışsal ipuçları da incelenmektedir. Bazı çalışmalar, davranışsal ipucu olarak sadece sözel ipuçlarını (örn., ses tonu, sesin perdesi, yanıt verme süresi, konuşmanın içeriği gibi), bazıları ise sözel olmayan

ipuçlarını (örn., göz teması, yüz mimikleri, gülümseme ve vücut hareketleri gibi) araştırmışlardır (Vrij, Edward, Roberts ve Bull, 2000).

Yalanın davranışsal ipuçları ile ilgili yapılan çalışmalar sonucunda birbirleriyle tutarsız sonuçlar elde edilmesi üzerine, bazı araştırmacılar yapılan bütün bu çalışmalarını meta-analizlerle tekrar değerlendirmişlerdir (DePaulo ve ark., 2003; Knapp, Hart ve Dennis, 1974; Kraut, 1980; Zuckerman ve ark., 1981). Yalanın davranışsal ipuçlarıyla ilgili meta-analizlerden birini yapan Zuckerman ve arkadaşları (1981), aynı zamanda, bu konuda kuramsal bir çerçeve oluşturmaya çalışmışlardır. Araştırmacılar, Knapp ve Comedena (1979) gibi, yalanın bir duyuş olmadığını ve dolayısıyla da yalanın kendine özgü tek bir sözel veya sözel olmayan davranışla ilişkili olamayacağını belirtmişlerdir. Yalan söyleme veya kandırma, davranışı etkileyen çok çeşitli süreçleri ve etkenleri kapsamaktadır. Zuckerman ve arkadaşları yalan söyleme davranışının altında yatan bu süreçleri anlamak için 4-etken modelini geliştirmişlerdir. Bu modele göre, yalan söylendiğinde ortaya çıkan dört temel süreç, genel uyarılmışlık hali, duygular, bilişsel çaba ve davranış kontrolüdür.

Genel Uyarılmışlık Hali: Yalanlarla ilgili yapılan psiko-fizyolojik çalışmalar, yalan söylemenin genel uyarılmışlık hali yarattığını ve bu genel uyarılmışlık halinin yalanlarla ilgili olarak ortaya çıkan sözel olmayan davranışların sıklığında ve yoğunluğunda bir artışa sebep olduğunu göstermektedirler. Dolayısıyla, araştırmacılar, yalana bağlı olarak artan genel uyarılmışlık halinin, genel olarak

gözbebeği büyümesinde, göz kırpma oranlarında, ses perdesinin temel frekansında ve konuşma bozukluklarında artışa neden olacağını ileri sürmüşlerdir.

Duygular: Yalan söylendiğinde yaşanan duyguların, özellikle suçluluk ve korkunun insanların davranışlarını etkileyeceği öne sürülmektedir. Suçluluk duygusunun ve yalanların ortaya çıkmasıyla ilgili olarak duyulan korkunun, yalan söyleyen kişinin davranışlarını sınırlandıracağı ileri sürülmektedir. Bu bağlamda, Zuckerman ve arkadaşları (1981), yalan söyleyenlerin yerinde duramayacaklarını ve daha sıkıntılı konuşacaklarını, daha az gülümseyeceklerini, kendilerini bu kandırmacaya yönelik iletişimden (deceptive communication) uzak tutacaklarını, daha kaçamak ve daha dolaylı yanıtlar vereceklerini ileri sürmüşlerdir.

Bilişsel Çaba: Zuckerman ve arkadaşları (1981), yalan söyleyenlerin kendi içinde ve diğerlerinin bildikleriyle tutarlı yanıtlar hazırlama çabasında olacaklarını iddia etmişlerdir. Dolayısıyla, yalan söylemenin doğruyu söylemekten daha zor olduğunu belirterek, yalan söylemeyi karmaşık bilişsel bir görev olarak tanımlamışlardır. Bu bilişsel çaba ve hazırlanma büyüdükçe, yanıt vermedeki gecikmelerin artacağı, konuşma sırasındaki duraksama süresinin artacağı ve konuşmayı örnekleyen el hareketlerinin azalacağı tahmin edilmiştir.

Davranış Kontrolü: Zuckerman ve arkadaşlarına (1981) göre, yalan söyleyenlerin başarılı olmak için davranışlarını kontrol etme çabaları, onları ele verebilecek ipuçlarına yönelmektedir. Yalan söyleyenlerin davranışları doğruyu söyleyenlere göre daha az kendiliğinden olarak görülmektedir. Ayrıca da, bu kişilerin

davranışlarının bütün yönlerini aynı anda kontrol etmedeki başarısızlıkları, sözel ve sözel olmayan davranışlarında tutarsızlığa neden olmaktadır.

Ekman (1985) kandırmanın ipuçlarıyla ilgili yaptığı çalışmasında düşünce ve duygu ipuçları olmak üzere iki tür genel ipucundan bahsetmiştir. Düşünce ipuçlarına göre, yalanlarını yeteri derecede iyi veya tutarlı bir şekilde hazırlayamayan kişilerin, konuşurken düşünmek zorunda kalacakları ve daha yavaş konuşacakları, böylece de kendilerini ele verecekleri öngörülmektedir. Diğer yandan, yalanlarına oldukça iyi bir şekilde hazırlananların ise sanki oyun prova ediyorlarmış gibi görünecekleri ileri sürülmüştür. Ekman'ın düşünme ipuçlarıyla ilgili denenceleri, 4-etken modelinin bilişsel çaba etkenüyle benzer yönler taşımaktadır.

Araştırmacılara göre, Ekman'ın çalışmasının asıl katkısı, yalan söylendiğinde hissedilen duyguların davranışlar üzerindeki rolüyle ilgili olmuştur (DePaulo ve ark., 2003). Ekman (1985), eğer yalan söyleyenlerin yaşadıkları duyguları anlayabilirsek, yalan söyleyenleri doğruyu söyleyenlerden ayıran davranışları yordayabileceğimizi belirtmiştir. Ekman, yalan söyleyenlerin baskın olarak hissettikleri üç tür duygu olduğunu ileri sürmüştür; bunlar korku, suçluluk ve heyecandır. Örneğin, yakalanma endişesine işaret eden ipuçları korku ipuçlarıdır. Bu ipuçları sesin daha yüksek perdeli olması, hızlı ve yüksek sesle konuşma, duraklamalar, konuşma hataları ve dolaylı anlatımdır. Ekman' a (1985) göre suçluluk duygusuyla ilgili olarak ipuçları tam olarak belirlenmemiştir. Sadece, üzüntüyle bağlantılı olarak, yalan söyleyenlerin yumuşak ve ağır konuşacakları, seslerinin düşük perdede olacağı ve yere doğru bakacakları ileri sürülmüştür. Suçluluk duygusu ve korku yine Zuckerman ve

arkadaşlarının (1981) oluşturduğu 4- etken modeliyle birebir örtüşmektedir. Son olarak Ekman, bazen yalan söyleyenlerin yalan söyleme riskine girip başarılı olduklarında hissettikleri heyecanı ifade eden ‘kandırma keyfi’ olarak tanımlanan heyecan ve haz duygusunun varlığını ileri sürmüştür.

Yalan söyleyenlerin bakış açısına göre, yapılan meta-analizler sonucu ortaya çıkan sonuçlar, kişi yalan söylediğinde çeşitli kanallardan sızan davranışsal ipuçları açısından bazı tutarlı bulguların elde edildiğini göstermektedir. Yalan söyleyenlerin verdikleri yanıtların doğruyu söyleyenlere kıyasla daha az doğal, daha fazla prova edilmiş gibi ve daha uyumsuz olduğu saptanmıştır. Görsel kanalda, yalan söylerken, gözbebeği genişliğinin ve beden hareketlerindeki tutarsızlıkların arttığı; sözel kanalda konuşma hatalarının, duraklamaların ve sesin perdesinin arttığı rapor edilmiştir. Göz kırpma sıklığının bazı meta-analizlerde arttığı (DePaulo ve ark., 2003) rapor edilirken, bazılarında anlamlı bir farklılık elde edilmemiştir (örn., Zuckerman ve ark., 1981). Benzer şekilde yanıt verme süresi için de bazı çalışmalar arttığını (örn., DePaulo ve ark., 2003) rapor ederken bazıları herhangi bir değişiklik saptamamışlardır (örn., Zuckerman ve ark., 1981).

Yalanı fark edenlerin bakış açısına göre, yapılan meta- analizlerin sonuçları insanların belirli bazı davranışsal ipuçlarına bakarak yalan söylendiğine karar verdiklerini göstermektedir. Buna göre, insanlar yalan söyleyenlerin daha az göz teması ve gülümseme, daha fazla bedensel yer değiştirme, daha uzun yanıt verme süresi, daha fazla konuşma hatası ve duraklama, daha yavaş konuşma ve yüksek ses tonuyla konuşma gibi ipuçlarını göstereceklerini beklemektedirler (Zuckerman ve

ark., 1981). Görüldüğü gibi, insanların yalanla ilişkilendirdiği ipuçlarından bazıları, yalan söylendiğinde ortaya çıkan gerçek ipuçlarıyla tutarlılık göstermemektedir.

Bir davranışın yalan ya da doğru olarak değerlendirilmesi, yalan söyleyen kişinin davranışları kadar onu gözleyen kişiye de bağlıdır. Dolayısıyla, insanların yalan söylendiği zaman yapılacağını tahmin ettikleri davranışlarla (davranışsal ipuçları) yalan söylendiğinde ortaya çıkan davranışlar birbirleriyle tutarlı değilse, insanlar yalan söylendiğini fark etmede başarısız olacaklardır. Yapılan çalışmalar da beklenen bu sonucu doğrulamaktadır. Yalan söylendiğini fark etmedeki doğruluk oranları ile ilgili sonuçlar insanların yalanları tespit etme oranlarının % 50' lik şans oranının üzerine geçemediği göstermektedir (Kraut, 1980; Zuckerman ve ark., 1981).

Yalanın davranışsal ipuçlarıyla ilgili tutarlı olmayan bulgular elde edilmesi üzerine, Knapp ve Comedena (1979) çalışmalarında, bütün yalanlar için aynı tür ipuçlarının beklenmesinin olayı fazla basitleştirmek olarak değerlendirmişlerdir. Yalanların davranışsal ipuçları tarafından yordanmasında daha farklı belirleyicilerin veya etkenlerin etkili olabileceğini ileri sürmüşlerdir.

I.2.2. Yalanın Davranışsal İpuçları ve Bunlarla İlişkili Değişkenler

Yalanı davranışsal ipuçlarıyla ilgili 1980' lere kadar yapılan çalışmalar sonucunda elde edilen bulguların birbirleriyle beklenen tutarlılığı göstermemesi bu çalışmaların yöntemsal açıdan eleştirilmelerine, araştırmacıların bu süreçte etkili

olduğunu düşündükleri başka değişkenleri incelemelerine yol açmıştır. Bu çalışmalarda, yalan söyleyen ve söylenen kişiler arasındaki aşinalık, şüphe uyandırılması, yalanın planlanması, güdü düzeyleri ve farklı ipuçlarının birlikte değerlendirilmesinin incelenen davranışsal ipuçları açısından bir farklılık yaratıp yaratmadığı incelenmiştir.

Yalan konusundaki çalışmaların büyük bir çoğunluğu yabancıların yalan söyleyip söylemediklerini tespit etme üzerine odaklandığı için, aktörlerin birbirlerini tanıyor olmalarının ve dolayısıyla da birbirlerinin iletişim stilleri hakkında bilgiye sahip olmalarının yalanı fark etme oranlarında bir farklılık yaratacağı; yani birbirlerini tanıyan insanların yalan söylendiğini fark etme oranlarının çok daha yüksek olacağı düşünülmüştür. Bu konudaki çalışmalarda iki genel yöntem izlenmiştir.

İlk yöntemde yine birbirlerini tanımayan insanlarla çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalarda, gözlemciler yalan söyleyen kişinin çeşitli ortamlardaki normal, yalan söylemediği zamanki davranışları seyrettirilerek, gözlemcilerin o kişi hakkında temel bilgiye sahip olmaları sağlanmıştır (Brandt ve ark.,1980). Çalışmanın bulgularına göre temel bilgiyi alan gözlemciler diğerlerine göre daha doğru bir şekilde yalan söylendiğini fark etmişlerdir. Ancak, elde edilen sonuçlar, temel bilgiye maruz kalmanın yalanı fark etme oranını sadece bir noktaya kadar yükselttiğini göstermektedir. Sonuçlara göre, yüksek düzeyde aşinalığın sağlandığı koşulda yalanı fark etme oranlarında azalma görülmektedir. Her ne kadar araştırmacılar bu sonucun, yorulma ya da aşırı bilgi yüklenmesinden kaynaklandığını ifade etmiş olsalar da; bu

bulgu, aşinalık ve yalanı fark etme oranı arasındaki ilişkinin doğrusal olmadığına işaret etmektedir.

Gözlemcilere bilgi verilmesinin yaratacağı etkiyi inceleyen diğer çalışmalarda, gözlemcilere yalan söylendiğinde ortaya çıkan ipuçları hakkında bilgi verilmiş ve bu bilginin yalanı gerçekten ayırdetme oranlarında etkili olup olmadığı incelenmiştir (deTurck ve Miller, 1985; 1990; Fiedler ve Walka, 1993). Sonuçlar göstermiştir ki, yalanı gözlemleyen bireylere sözel olmayan davranışlar ve yalan söyleme arasındaki ilişkiyle ilgili bilgi verildiğinde, yani gözlemciler eğitildiğinde yalanı yakalama becerilerinde gelişme görülmüştür.

Diğer yöntemde, birbirlerini tanıyan insanlarla çalışma yapılmıştır. Dolayısıyla, yalan söyleyen kişiyle ilgili temel bilgiler, ilişkinin doğal gelişimi süresince edinilen bilgilere dayanmaktadır. Bauchner, Kaplan ve Miller (1980) bu konuda yaptıkları çalışmalarında birbirlerini tanıyan ve tanımayan kişilerin yalanı ayırdetmedeki doğruluk oranlarını karşılaştırmışlardır. Sonuç olarak, yalan söyleyen kişiyi tanıyan gözlemcilerin doğruluk oranlarının diğerine göre daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Aşinalığın etkisinin incelendiği daha farklı bir çalışmada, Anderson, DePaulo ve Ansfield (2002) birbirlerini bir aydır tanıyan aynı cinsiyetteki arkadaşları kullanarak boylamsal bir çalışma yürütmüşlerdir. İlk ölçümleri aldıktan beş ay sonra bu arkadaş çiftlerinden yeniden ölçüm alınmıştır. Sonuçlar, bu süre içinde yakın

arkadaş olanların altı ay sonunda bir aya göre yalanları daha doğru bir şekilde saptadıklarını göstermiştir.

Aşinalığın etkisini inceleyen bir başka çalışmada, diğerlerinden farklı olarak aşinalığın yalan söyleyenlerin davranışsal ipuçlarında nasıl bir etki yaratacağı incelenmiştir (Buller ve Aune, 1987). Araştırmada, yabancılara yalan söyleyen kişilerin, arkadaşlarına ve sevgililerine yalan söylediği zamana göre daha fazla uyarılmışlık ve olumsuz duygu içinde oldukları bulunmuştur. Araştırmanın beklentileriyle tutarlı olarak, yalan söyleyenlerin yakınlarına yalan söylerken olumsuz duygu durumlarını ve uyarılmışlıklarını bastırarak, sözel olmayan davranışlarını daha fazla izleme ve kontrol etme çabası içinde oldukları saptanmıştır.

Bahsedilen araştırmacılardan farklı olarak, McCornack ve Parks (1986, akt. Cole, 1996), aşinalığın, yalanı doğru bir şekilde fark etme oranlarını azaltacağını ileri sürmüşlerdir. Aşinalığın ilişkinin gelişimiyle tanımlanması gerektiğinin altını çizmiş; aşinalığı duygusal bağlılık, yakınlık, etkileşimin miktarı ve azalan kuşkuyla (belirsizlik) kavramsallaştırmışlardır. Bu bağlamda, ilişkinin gelişimi devam edip aşinalık artıkça, güven duygusu da artacaktır. Araştırmacılar, bu artan güven duygusunun, doğru-sözlü yargılama yanlılığı (truthful judging bias) olarak tanımladıkları bir yanlılığa yol açacağını ileri sürmüşlerdir. Bu yanlılık, kişinin, partnerinin ona yalan söylemeyeceğine dair olan güvenine işaret eden bir yanlılıktır. Dolayısıyla da, bu yanlılığın yalan söylendiğini doğru bir şekilde fark etme oranlarını azaltacağı tahmin edilmektedir.

Stiff, Kim ve Ramesh (1992), yakın ilişkilerde doğru-sözlü yargılama yanlılığının etkisini inceledikleri çalışmalarında, bu yanlılığın yakın ilişkilerdeki dürüstlük değerlendirmesini sağlayan bilişsel kestirme biçimi olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ayrıca, çalışmalarında, Toris ve DePaulo' nun (1985) çalışmasından yola çıkarak şüphenin yakın ilişkilerdeki bu doğru-sözlülük yanlılığını nasıl etkileyeceğini araştırmışlardır. Çalışmanın bulgularına göre, güçlü bir doğru-sözlü yargılama yanlılığı gösteren bireyler bilgi-toplama görevine daha az oranda bilişsel katılımda bulunmuşlardır. Stiff, Kim ve Ramesh (1992), ilişkiler geliştikçe, insanların eşlerinin doğruyu söylediğine dair genel bir inanca sahip olduklarını ve onların bu dürüstlüğüne daha az oranda sorgulamak istediklerini belirtmişlerdir. Çalışmada inceledikleri diğer konu olan şüpheye ilgili bulgular da, Toris ve DePaulo' nun uyarılmış şüphenin yalanları doğru şekilde fark etmeyle ilişkili olmadığını, ancak doğru söylendiğine dair olan yargıların oranını azalttığına dair olan bulgularıyla tutarlıdır.

Benzer şekilde, Anderson (1999) da çalışmasında doğru sözlü yargılama yanlılığının yakın ilişkilerde yabancılara kıyasla daha fazla görüldüğünü rapor etmiştir. Ek olarak, bu konuda cinsiyetler arasında farklılık olduğunu belirtmiştir. Buna göre, erkeklerin partnerlerini bir yabancıya kıyasla daha doğru-sözlü olarak değerlendirdikleri; ancak kadınların partnerlerini bir yabancıya kıyasla daha doğru-sözlü olarak değerlendirmedikleri saptanmıştır.

Yalanı, gerçek bilgiden ayırt etmedeki doğruluk oranlarını yükseltmek amacıyla yapılan çalışmaların bir alanını da hem sözel hem de sözel olmayan, daha

fazla çeşitlilikteki davranışsal ipuçlarının beraber incelenmesi oluşturmaktadır (Anderson, DePaulo, Ansfield, Tickle ve Green, 1999; Ekman ve O'Sullivan, 1991; Ekman, O'Sullivan, Friesen ve Scherer, 1991). Sonuçlar göstermiştir ki, sözel ve sözel olmayan çeşitli ipuçları birlikte değerlendirildiğinde, ayrı ayrı değerlendirilmelerine göre en yüksek doğruluk oranını vermektedir.

Yalanların davranışsal ipuçlarıyla ilgili olarak, etkili olduğu düşünülen değişkenlerden biri de yalanların planlanmış olup olmadıklarıdır. Bu alanda yapılan çalışmalarda, planlanmış yalanlarla plansız bir şekilde söylenen (spontaneous) yalanların davranışsal ipuçları açısından farklılık gösterdiği bulunmuştur (Greene, O'Hair, Cody ve Yen, 1985; Miller, deTurck ve Kalbfleisch, 1983; O'Hair, Cody ve McLaughlin, 1981; Vrij ve ark., 2000). Sonuçlar, planlı bir şekilde yalan söyleyenlerin plansız olarak yalan söyleyenlere göre konuşma sürelerinin ve yanıt gecikmelerinin daha kısa olduğunu göstermiştir.

Ayrıca, farklı tür yalanların kullanıldığı bir başka çalışmada Hocking, Bauchner, Kaminski ve Miller (1979) duygularını gizlemek için yalan söyleyen kişilerle, gerçeklere dayanan bilgilerle ilgili yalan söyleyenlerin farklı kanallara ait davranışsal ipuçlarının daha belirgin olduğunu belirtmişlerdir. Yalanların içeriği duygusal tepkilerin saklanması kapsadığında, yalan söyleyenlerde beden ipuçlarının gözlenmesi, yüz ipuçlarının gözlenmesine göre yalanların daha doğru bir şekilde fark edilmesini sağlamaktadır. Yalanlar gerçek bir olaya dayandığında ise yüz ipuçlarını gözlemleyenlerin, beden ipuçlarını gözlemleyenlere göre daha başarılı oldukları saptanmıştır.

Yalan söyleyen kişilerin güdülerinin davranışsal ipuçlarında etkili olacağı ve yalan söyleme güdüsü daha yüksek olan bireylerin sözel ve sözel olmayan davranışlarını daha iyi kontrol edip, söyledikleri yalanların fark edilme olasılıklarını düşürecekleri tahmin edilmiştir. Ancak, DePaulo, Kirkendol, Tang ve O'Brien (1988) ve DePaulo, Lanier ve Davis' in (1983) bu konudaki çalışmalarının bulguları tahmin edilen durumun tam tersinin gerçekleştiğini göstermektedir. Yalan söyleme konusunda güdülenmiş kişilerin yalanlarının çok daha kolay ve doğru bir şekilde tespit edildiği bulunmuştur. Bu beklenmedik sonuçları Zuckerman ve arkadaşlarının (1981) davranış kontrolü etkeniyle açıklamak mümkündür. Buna göre, insanlar yalan söylediklerinde bütün davranışlarını- sözel ve sözel olmayan- kontrol etmeye çabalamaktadırlar. Bunu başaramayınca da sözel ve sözel olmayan davranışlarında meydana gelen tutarsızlık yalan söylediklerinin anlaşılmasını sağlamaktadır.

Vrij ve arkadaşları (2000), sözel ve sözel olmayan kanallara ait davranışların birlikte ele alındığı ve insanların genelde yalanı fark etmede kullandıkları kişisel yargıların dikkate alınmadığı bir çalışma yürütmüşlerdir. Yapılan çalışmanın sonuçları, bu iki koşul sağlandığında yalan söylendiğini fark etme oranlarının yükseldiğini göstermiştir. Bu çalışmada, diğer çalışmalardan daha farklı olarak, DePaulo ve arkadaşlarının (1988; 1983) daha ciddi yalanların daha önemsiz yalanlara göre daha kolay bir şekilde fark edildiğini gösteren bulgularından yola çıkılarak, daha ciddi yalanlar kullanılmıştır. Bu çalışmaların bulguları Ekman'ın (1985), yalanların önemi arttıkça hissedilen korku, heyecan ve suçluluk duygularıyla yalanı kurgulamak için gerekli bilişsel çabanın artacağı ve dolayısıyla da

sergilenecek ipuçlarının daha belirgin olacağı, yalanın çeşitli ipuçları yoluyla ele verileceğiyle ilgili görüşlerini desteklemektedir.

I.2.3. Yalanın Davranışsal İpuçlarıyla İlişkili Kişilik Özellikleri

Yalanın davranışsal ipuçlarıyla ilgili çalışmalarla birlikte, bazı kişilik özelliklerinin yalan söyleme becerisi ya da yalanı ayırtma becerisiyle ilişkili olup olmadığı incelenmiştir. Yalan söylemenin sosyal ve iletişim becerileriyle ilişkili olduğu düşünüldüğünden bu konudaki çalışmaların büyük bir çoğunluğu dışa-dönüklük, Makyavellik (Machiavellianism) ve kendini-izleme (self-monitoring) gibi kişilik özelliklerine odaklanmıştır.

Riggio ve arkadaşları sosyal iletişim becerileri ve yalan söyleme arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında, dışa-dönüklükle yalan söyleme başarısı arasında pozitif bir ilişki olduğunu bulmuşlardır (Riggio ve Friedman, 1983; Riggio, Tucker ve Throckmorton, 1987). Ayrıca, bu çalışmalar sosyal açıdan yetenekli (socially skilled), ifade etme becerisi olan (expressive), ince düşünen (tactful) ve dışa-dönük bireylerin yalan da söyleseler daha inanılır olarak değerlendirildiklerini ortaya çıkarmıştır. Bu bulgular, Zuckerman ve arkadaşlarının (1979) öne sürdüğü ‘tavır yanlılığının’ (demeanor bias) varlığına işaret etmektedir. Bu yanlılık, bazı bireylerin, dış görünüşleri, hal ve tavırları nedeniyle güvenilir, dürüst ya da güvenilmez olarak görüldüklerine ve dolayısıyla da doğru veya yalan söylemelerinden bağımsız olarak sadece bu görünüşleriyle değerlendirildiklerini öne süren bir yanlılıktır (Zuckerman, DeFrank, Hall, Larrance ve Rosenthal, 1979).

Makyevellik derecesi yüksek bireyler istedikleri şeylere ulaşmada her yolu denemekten ve geleneksel ahlak kurallarını çiğnemekten çekinmeyen, insanları ve şartları kendi isteklerine göre ayarlayan bireyler olarak tanımlanmaktadır (Kashy ve DePaulo, 1996). Dolayısıyla, bu bireylerin kendi amaçları söz konusu olduğunda yalanlarını davranışsal ipuçlarıyla fark ettirmeden, başarılı bir şekilde söyleyecekleri düşünülmektedir. Ancak bu konuda yapılan çalışmalar birbirleriyle tutarlı olmayan bulgular ortaya koymuştur. DePaulo ve Rosenthal (1979), çalışmalarında, beklentilerle tutarlı olarak, Makyevellik derecesi yüksek bireylerin, Makyevellik derecesi düşük bireylere göre söyledikleri yalanların çok daha düşük oranda fark edildiğini rapor etmişlerdir. Ancak, bazı araştırmacılar ise Makyevellik derecesi yüksek bireyleri, Makyevellik derecesi düşük bireylerden ayıran çok az sayıda sözel ve sözel olmayan davranış rapor etmişlerdir (Knapp, Hart ve Dennis, 1974; O’Hair, Cody ve McLaughlin, 1981; Zuckerman ve ark., 1981).

Kendini-izlemenin, iletişim kontrolüyle ilişkili olduğu için yalan söylemeyle de kuramsal olarak ilişkili olacağı (Snyder, 1974); kendini-izleme derecesi yüksek olan bireylerin çeşitli sosyal ortamlardaki davranışları üzerindeki yüksek kontrollerinden dolayı yalan söylemede daha başarılı olacakları ileri sürülmüştür. Ancak, yapılan çalışmalar kendini-izleme ve yalan söyleme arasındaki ilişkinin çelişkili olduğuna işaret etmiştir. Bazı araştırmalar yüksek kendini-izleme düzeyiyle yalan söyleme başarısı arasında pozitif bir ilişki bulurken (deTurc ve Miller, 1990; Zuckerman ve ark., 1979), bazı araştırmalar kendini-izleme ve yalan söyleme arasında bir ilişki olmadığını saptamışlardır (Riggio ve Friedman, 1983; Riggio, Tucker ve Throckmorton, 1987; Zuckerman ve ark., 1981).

Riggio ve arkadaşları bu çalışmalarında sosyal kaygı ve benlik bilinciyle yalan söyleme arasındaki ilişkiyi de araştırmışlardır. Topluluk içindeki benlik bilinci ve sosyal kaygının yalan söyleme başarısıyla negatif ilişkili olduğunu ileri sürmüşlerdir (Riggio, Tucker ve Throckmorton, 1987; Riggio, Tucker ve Widaman, 1987). Topluluk içindeki benlik bilinci ve sosyal kaygısı yüksek bireylerin yalan söylediklerinde başarısız oldukları, yalan söylerken yalanla ilişkili görülen davranışsal ipuçlarını yansıttıkları belirtilmiştir. Ayrıca, sosyal kaygısı yüksek bireyler için kandırmaya yönelik tavır yanlılığının geçerli olduğu ileri sürülmüştür. Çünkü, bu bireyler her durumda (yalan veya doğru söylediği, nötr olduğu) yalan söylüyor olarak değerlendirilmişlerdir (Riggio, Tucker ve Throckmorton, 1987).

Özetle, yapılan çalışmalar bazı insanların, yalan ya da doğru söylemelerinden bağımsız olarak, daha güvenilir ve inanılır bulunduğunu göstermektedir. Özellikle, akıcı konuşan, ince düşünen, dışa-dönük, kendini ifade etme becerisi ve sosyal becerileri yüksek bireylerin daha dürüst, güvenilir olarak değerlendirildiğini söylemek mümkündür.

1.2.4. Yalanın Davranışsal İpuçları ve Bilişsel Kestirme Yöntemlerinin

Etkisi

Bazı araştırmacılar, yapılan çalışmalardaki yalanı fark etme oranlarının düşük olmasının nedeninin insanlar tarafından yaygın olarak kullanılan bilişsel kestirme yöntemleri (yanlılıklar) olduğunu ileri sürülmektedirler (O'Sullivan, 2003;

Riggio, Tucker ve Widaman, 1987). Bunlardan ilki doğru-sözlü yargılama yanlılığı (truthful judging bias) olarak tanımlanan ve insanların bir iletişim kaynağını daha fazla oranda yalan yerine doğru söylüyor olarak değerlendirme eğilimine işaret eden yanlılıktır (McCornack ve Parks, 1986, akt., Stiff ve ark.,1992; Zuckerman, Koestner, Colella ve Alton, 1984).

İkinci yanlılık olarak, yukarıda bahsedilen tavır yanlılığının etkisi vurgulanmaktadır. Bu yanlılık, bir bireyin diğer insanlara verdiği olumlu ya da olumsuz izlenim nedeniyle güvenilir veya güvenilmez bir kişi olarak değerlendirilmesini ifade etmektedir (Riggio, Tucker ve Throckmorton, 1987; Riggio, Tucker ve Widaman, 1987).

Araştırmacıların, bu konudaki çalışmaların bulgularından yola çıkarak tanımladıkları bir diğer yanlılık da konuşmanın içeriğine olan aşırı güveni ifade eden yanlılıktır (DePaulo, Rosenthal, Rosenkrantz ve Green 1982 ; O’Sullivan, Ekman, Friesen ve Scherer, 1985). Bu yanlılığa göre, bireyler doğru bilgiye kıyasla yalan içeren davranışları yargılarken konuşmanın içeriğine daha fazla dikkat etmektedirler. Bunun bir yanlılık olarak kabul edilmesinin nedeni olarak, yalan söyleyenlerin neyi söylediklerini nasıl söylediklerinden daha iyi bir şekilde kontrol etmeleri gösterilmektedir (O’Sullivan, 2003).

Yalanı fark etme çalışmalarında bulunan oldukça yaygın bir diğer yanlılık da, sözel ve sözel olmayan ipuçlarından yeterli derecede yararlanılmaması (Ekman ve ark., 1991) ve yanlış ipuçlarının değerlendirilmeye alınmasıdır (Ekman, 1996).

O'Sullivan, (2003) araştırmasında, bahsedilen bu yanlılıklara ek olarak temel yükleme hatasının da, doğru ve yalan söyleyenleri ayırdetme becerisine zarar verdiğini rapor etmiştir. Temel yükleme hatası, bir davranışın nedenini belirlerken bireyin kişilik özelliklerinin önemine gereğinden fazla, davranışın meydana geldiği ortamın şartlarına ise gereğinden az atıfta bulunma eğilimiyle ilgili bir yanlılıktır. Çalışmanın bulguları da göstermektedir ki, yalan söyleyen kişilerle ilgili verilen kararlar bu kişilerin kişilik özellikleriyle ilgili olarak gözlemcilerin görüşlerini yansıtılmaktadır. Gözlemciler, hakkında olumlu düşündükleri, çekici, sevillebilir, ilginç olarak değerlendirdikleri kişilerin doğruyu söylediğine inanma eğilimi göstermektedirler.

Genelde yapılan çalışmalar yalanlarla ilgili bireysel özelliklere odaklanırken, diğer bazı araştırmacılar yalanın durumsal belirleyicilerini incelemişlerdir. Millar ve Tesser (1988) de çalışmalarında yalanların durumsal etkenleriyle ilgilenmişler; sosyal etkilerin, özellikle de ilişkilerdeki beklentilerin yalan söylemenin altında yatan önemli belirleyiciler olduğunu vurgulamışlardır. Millar ve Tesser' e göre karşımızdaki insan tarafından gözlemlenen bir davranışımız eğer o kişinin beklentilerini ihlal ediyor ise yalan söyleme olasılığı ortaya çıkmaktadır. Buna göre, yalanlar etkileşimde bulunduğumuz kişinin algıladığımız beklentilerine yanıt veremememiz sonucu ortaya çıkan bir tepkidir. Bu bakış açısına göre yalanlar, kendi beklentilerimizin ihlali sonucu değer, etkileşimde olduğumuz diğer bir kişinin beklentilerinin ihlali sonucu sylenmektedirler.

Gordon ve Miller (2000) yalanlarla ilgili çalışmalarında yalanların yorumlanmasındaki algısal ve ortamsal etkenlerin göz ardı edildiğini ileri sürmüşler ve söylenen yalanlarda aktörler ve gözleyenlerin bakış açıları arasındaki farklılıklara işaret etmişlerdir. Gordon ve Miller'ın (2000) çalışmasının bulguları, yalan söyleyen ve söylenen bireylerin yalana bakış açılarının ve yalanla ilgili yargılarının farklı olacağı denencesini doğrulamaktadır. Her iki taraf da yalanla ilgili durumu kendine hizmet eden şekilde yorumlamıştır. Yalan söyleyen bireyler yalanın önemini azaltmaya ve ortamsal etkenlere yükleme yaparken, kendilerine yalan söylenen bireyler verilen zarara odaklanmışlardır.

Backbier, Hoogstraten, Terwogt-Kouwenhoven (1997), bir çalışmalarında söylenen yalanların kabul edilebilirliklerinin, güdü (sosyal, bireysel veya kendine yarar sağlayıcı), ortamsal etkenler (önemli veya önemsiz bir konuda) ve ilişkinin yakınlık derecesi (iş arkadaşı veya yakın arkadaş) açısından değişip değişmediğini incelemiştir. Çalışmanın sonuçları, yalanların kabul edilebilirlikleri açısından bu üç değişkenin etkili olduğunu ortaya çıkarmıştır. Sosyal bir güdüyle söylenen yalanların bireysel ve kendine yarar sağlayıcı yalanlara göre daha kabul edilebilir olduğu; bireysel güdüyle söylenen yalanların da kendine yarar sağlayıcı bir güdüyle söylenen yalanlara göre daha kabul edilebilir olduğu saptanmıştır. İlişkinin yakınlık derecesi açısından bakıldığında, iş arkadaşına söylenen yalanın, yakın arkadaşına söylenen yalana kıyasla daha kabul edilebilir olarak değerlendirildiği görülmüştür. Ayrıca, önemsiz bir konuda söylenen yalanın, önemli bir konuda söylenen yalana kıyasla daha kabul edilebilir olarak değerlendirildiği rapor edilmiştir. Çalışmanın sonucuna göre, güdü ve ortamsal etkenlerin ortak etkisi de anlamlı çıkmıştır. Bu

ortak etki kapsamında ilginç bir sonuç elde edilmiştir. Bu sonuca göre, sosyal güdü koşulunda önemli bir konuda söylenen yalanın, önemsiz bir konuda söylenen yalana kıyasla daha kabul edilebilir olarak değerlendirildiği saptanmıştır. Bireysel ve kendine yarar sağlayıcı koşulda ise, önemsiz bir konuda yalan söylemek önemli bir konuya göre daha kabul edilebilir olarak değerlendirilmiştir.

I.3. Yalan Söyleme Konusunda Etkileşimsel Bakış Açısı

Bazı araştırmacılar, yalanın davranışsal ipuçlarıyla ilgili çalışmaları, sadece yalan söyleyen kişiye odaklandıkları ve yalan söylenen kişiyi bu süreçte pasif olarak kabul ettikleri gerekçesiyle, tek taraflı yaklaşım sergilemekle eleştirmişlerdir (Buller ve Burgoon, 1996; Knapp ve Comadena, 1979; Stiff ve Miller, 1986). Bu araştırmacılar, yalan söylemeye etkileşimsel açıdan bakmışlar ve yalan söyleyen kişilerin davranışlarını yordamak için psikolojik değişkenlerin yanında kişilerarası iletişim süreçlerini de göz önünde tutmak gerektiğini savunmuşlardır. Çünkü, kişiler yalan söylerken pek çok şeyle aynı anda ilgilenmektedirler. Yalan içeren mesajlarını iletirken hedef kişinin şüphelenme sinyali gösterip göstermediğini izleyip, ona göre davranmaktadırlar. Dolayısıyla, yalan da diğer iletişim türleri gibi iki kişinin ortak katılımı yoluyla meydana gelen bir süreç olarak değerlendirilmelidir (Buller ve Burgoon, 1996; Knapp ve Comadena, 1979; Stiff ve Miller, 1986).

Etkileşimsel bakış açısını benimseyen çalışmalarda genel olarak yalan söylenen kişilerin soru sormalarının ya da söylenen yalanla ilgili tutarsızlıkları irdelemelerinin yalan içeren iletişim sürecini ve yalan söyleyen kişinin davranışlarını

nasıl etkilediği incelenmiştir (Buller, Comstock, Aune ve Strzyzewski, 1989; Stiff ve Miller, 1986). Elde edilen bulgular, genel olarak soru sormanın, yalan söylenip söylenmediğine ait yargılara bir katkıda bulunmadığını göstermiştir. Aslında tam aksine bu tür irdeleyici soruların doğru söylendiğine dair bir algı geliştirdiği saptanmıştır. Stiff ve Miller (1986), çalışmalarında irdeleyici soruları, kabul edici ve şüpheli olarak değiştirmişlerdir. Sonuç olarak, şüpheli soruların yalan söyleyen kişinin kendini-izlemesini arttırdığını, yalanla ilgili davranışsal ipuçlarını azalttığını; tam tersi olarak kabul edici tutumun ise yalan söyleyen kişinin kendini-izlemesini azalttığını, yalanla ilgili davranışsal ipuçlarını arttırdığını saptamışlardır. Araştırmacılar, bu beklenmeyen bulguları etkileyici yönetim kuramıyla (impression management) açıklamışlardır.

Etkileyici yönetim kuramına göre, insanlar kendilerini başkalarına iyi ve olumlu bir şekilde sunmak isterler (Tedeschi ve Lindskol, 1976, akt., Stiff ve Miller, 1986). İnsanlar, etkileşim sırasında kuşku ya da onaylanmamaya işaret eden negatif geribildirim alırlarsa, verdikleri mesajı değiştirirler. Bu nedenle araştırmada, olumsuz yönde irdelemeye maruz kalan bireyler, şüphe uyandırdıklarının farkına vararak, kendilerini olumlu olarak gösterebilmek için daha fazla çaba harcamışlardır. Buller, Strzyzewski ve Comstock' nin (1991) bu konudaki çalışmalarının sonuçları, şüphenin ve irdelemenin yalanı fark etmede herhangi bir etkisi olmadığını, ancak kendisinden şüphelenildiğini anlayan kişilerin davranış kontrollerinin daha belirgin olduğunu, bu kişilerin uyarılmışlık ipuçlarını gizleyerek daha olumlu bir tavır takındıklarını göstermiştir.

I.4. Kişilerarası Kandırma Kuramı

Etkileşimsel bakış açısının görgül çalışmalarla da desteklenmesi üzerine Buller ve Burgeon (1996) kişiler arası kandırma kuramını (Interpersonal Deception Theory- IDT) geliştirmişlerdir. Kurama göre, etkileşimsel kandırma, etkileşimsel olmayan kandırmadan (a) yalan söyleyen kişinin beklentileri, amacı, güdüsü (b) yalan söyleyen kişinin iletişim becerileri, (c) yalan söyleyen ve söylenen kişiler arasındaki ortak etkileşim süreci, (d) yalan söyleyen ve söylenen kişilerin iletişim stillerindeki geribildirim potansiyeli , (e) kişiler-arası iletişimin dinamikleri gibi etkenlerin etkileşimi sonucunda farklılaşmaktadır. Araştırmacılar, şimdiye kadar çizilen istikrarlı ve genel yalan profillerine karşı çıkararak yalan söylemenin iki kişi arasındaki iletişime ve ortama bağlı olduğunu ve zaman içinde değişen bir yapısı olduğunu belirtmişlerdir.

Kişiler arası kandırma kuramına göre, yalan içeren iletişim üç tür stratejik davranışı kapsamaktadır. Bunlar, (a) bilgi yönetimi – iletişimi kesmek için mesajın içeriğini düzenlemek, iletilen bilginin miktarını sınırlamak, bilgiyi doğrulamaktan kaçmak; (b) davranış yönetimi – şüpheyi ve gerçek duyguların sızmasını en aza indirmek için sözel olmayan davranışların kontrolü, kandırma yoluyla diğer ipuçlarını bastırma ve gerçekleri söylerkenki tavırlarına yaklaşma; (c) imaj/görüntü yönetimi – olumlu bir imaj yansıtmak ve ilişkideki güveni korumak için tasarlanan eylemlerdir. Bu kuram, stratejik olmayan davranışların, yani davranışsal ipuçlarının varlığını reddetmemektedir. Kuram, Zuckerman ve arkadaşlarının (1981) dört etken modelinin bileşenlerini de – genel uyarılmışlık hali, hissedilen duygu, bilişsel çaba

ve kontrol – kapsamaktadır. Ancak, bu modelde belirtilen ve yalan söylendiğinde kendiliğinden ortaya çıkan davranışsal ipuçlarının etkisinin stratejik davranışlar tarafından azaltıldığı düşünülmektedir.

I.5. Yalan Söylemenin Altında Yatan Güdüler

Yalanla ilgili yapılan çalışmaların bir bölümünü de yalanın altında yatan güdülerin araştırılması oluşturmuştur. Araştırmacıların amacı ‘İnsanlar niçin yalan söyler?’ sorusuna yanıt bulmaktır. Lindskol ve Walters (1983) çalışmalarında özgeci güdüden, bireyselle ve oradan da yıkıcı güdüye kadar uzanan bir ranj içinde kalan altı kategori belirlemişlerdir. Bu kategorileri (1) diğerlerini zarar görmekten, utançtan kurtarmak; (2) kendini veya bir başkasını ceza veya onaylanmamaktan korumak; (3) kendi kazancı için resmi görevlileri etkilemek; (4) kendini daha iyi göstermek veya bir kazancı korumak; (5) başkalarını kendimizin yararına bir şey yapmaya ikna etmek; (6) kişisel kazanç için birini incitmek, olarak özetlemek mümkündür.

Hample (1980; akt. Kam, 2003) yalan söylemeye neden olan güdülerini dört genel kategori altında toplamıştır; bunlar, kendine yarar sağlama, başkasına yarar sağlama, ilişkiye yarar sağlama ve çeşitli güdülerdir. Hample’ in çeşitli güdüler kategorisini daha iyi açıklamak için Camden, Motley ve Wilson (1984; akt. Kam, 2003) 4x3’ lük bir matris yoluyla alternatif bir sınıflandırma yapmışlardır. Matrisin bir boyutu yalan sonucu elde edilmesi beklenen kazancı ifade etmektedir. Bu boyut, temel ödülleri (ör., para, maddi eşya ve mallar), birleştirici ödülleri (ör., ilişki başlangıcı), benlik-saygısıyla ilişkili ödülleri (ör., utançtan kurtulmak) ve diğer

ödülleri (ör., çelişki azaltmak, eğlenmek) kapsamaktadır. Diğer boyut ise yalan sonucu elde edilmesi beklenen ödülün kimin için olduğunu - kişinin kendisi, yalan söylenen kişi veya üçüncü bir kişi - belirtmektedir.

Buller ve Burgeon' un (1996) kişilerarası kandırma kuramlarında önerdikleri en önemli düzenleyici değişkenlerden biri de kandıran kişinin güdüsüdür. Buller ve Burgeon üç tür güdü ileri sürmüşlerdir; bunlar, araçsal (örn., kişisel istekler), ilişkisel (örn., ilişkideki problemlerden kaçınmak) ve kimlikle (örn., yalan söyleyen kişinin imajını korumak) ilgili güdülerdir.

Buraya kadar anlatılan çalışmaların güdüyle ilgili sınıflandırmaları gözden geçirildiğinde aslında yalan söylemenin altında yatan güdülerin iki temel kategori altında birleştiği görülmektedir. Bunlar, kendine-yönelik (self-centered) ve başkasına-yönelik (other-oriented) güdülerdir (DePaulo, Kashy, Kirkendol, Wyer ve Erstein, 1996).

Kendine-yönelik güdüler: Buller ve Burgeon' un (1996) araçsal güdüsüne benzerdir. Kişinin yalan söylemesinin altında yatan asıl güdü kendisiyle ilgili olan kazanımlarıdır. Bu kazanımlar para, terfi gibi maddi kazançlar olabildiği gibi, cezadan kaçınmak, kendini daha iyi göstermek, benlik saygısını korumak gibi psikolojik kazanımlar da olabilmektedir.

Başkasına-yönelik güdüler: Yalan söyleyen kişinin, karşısındaki kişinin üzülmelerini, ilişkideki gerginliği önlemek, kısaca karşısındaki kişinin iyiliği için yalan söylemesini ifade etmektedir.

I.6. Yalanın Günlük Yaşamdaki Yeri

Buraya kadar, psikoloji disiplini içinde yalanın nasıl tanımlandığı, hangi yönlerinin ele alındığı, hangi değişkenlerle ilişkisinin olduğu gibi soruların yanıtları aranmıştır. Görüldüğü üzere bu çalışmaların büyük bir bölümünde yalan söylendiğini ele veren ipuçları ve yalanı ortaya çıkarma becerileri araştırılmış ve bu çalışmalar genelde laboratuvar ortamında gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla, bu çalışmalarda kişilerin doğru veya yalan söylemeyi kendilerinin seçmemesi, yalan sonucunda kendilerini bekleyen bir ödül ya da ceza olmaması nedeniyle güdülerinin düşük olması ve aktörle gözlemcinin etkileşiminin minimum düzeyde olması gibi etkenler bu çalışmalardan elde edilen bulguların gerçek hayata genellenebilirliğini düşürmektedir. Bu eleştirileri paylaşan bazı araştırmacılar yalan konusunda farklı bir yaklaşım sergilemeye başlamışlardır. Bu araştırmacılar, yalan konusunu laboratuvar ortamından çıkarıp yalanın günlük yaşamdaki yerini incelemeye başlamışlardır (örn., DePaulo ve Kashy, 1998; DePaulo ve ark., 1996; DePaulo ve ark., 2003; Kashy ve DePaulo, 1996). Diğer çalışmalardan farklı olarak, veri toplamak için günlük yazma yöntemini uygulamışlardır. İnsanların ne sıklıkta, ne hakkında, kimlere hangi ortamlarda yalan söyledikleriyle ve bu yalanların altında yatan nedenlerle ilgili bilgi toplamak amacıyla katılımcılardan gün içinde girdikleri sosyal etkileşimleri ve bu etkileşimler süresince söyledikleri yalanları kaydetmeleri istenmiştir.

Bu yaklaşımda yalan, istenmeyen ya da olağandışı bir olay olarak değil de günlük sosyal etkileşim sürecinin bir parçası olarak görülmektedir. Temelinde, kimlik, etkileyici yönetim ve kendini-sunma yaklaşımları yatmaktadır. Buna göre, insanlar, diğerlerini etkilemek, kendilerini daha iyi göstermek, güven ve destek sağlamak gibi en temel sosyal amaçlarını gerçekleştirmek için yalan söylemektedirler. Araştırmacılar, popüler basın ve etik literatürün dediği gibi yalanan bencil bir eylem olduğunu, daha çok kendine çıkar sağlamak için söyleneceğini kabul etmekle birlikte, yalan söylemenin altında yatan güdünün parasal kazanç veya maddi avantajlar sağlamak yerine daha çok itibar, sevgi ve saygı gibi psikolojik kazanımlar sağlamak olduğunu ileri sürmektedirler. Dolayısıyla da, insanların daha çok duyguları, tercihleri ve fikirleriyle ilgili yalan söyleyeceklerini ve olumsuz yerine daha çok olumlu duygu ve ifade içindeymiş gibi görüneceklerini tahmin etmektedirler. Yalananın sosyal yaşamın bir gerçeği olduğu varsayımından yola çıkarak, diğer yaklaşımlardan ve bulgulardan farklı olarak, insanların söyledikleri yalanları planladıkları ve söylerken çok az bilişsel çaba harcayacakları, yalanı söyledikleri anda biraz üzüntü duyacakları ancak sonrasında çok da fazla yakalanma endişesi, suçluluk veya pişmanlık duymayacakları öne sürülmektedir (DePaulo ve Kashy, 1998; DePaulo ve ark., 1996; Kashy ve DePaulo, 1996).

DePaulo ve arkadaşları (1996) benimsedikleri yaklaşımın beklentilerinin doğruluğunu sınamak için yürüttükleri çalışmalarında, üniversite öğrencilerinin sosyal etkileşime girdikleri üç kişiden birine, toplumdaki insanların ise beş kişiden birine yalan söylediğini rapor etmişlerdir. Bu bulgular yalananın, sosyal etkileşimin önemli bir parçası olduğu görüşünü desteklemektedir. Güdülerle ilgili bulgular da

beklentileri doğrulamaktadır. Her iki örnekte de, katılımcıların yalan söyleme nedenlerinin altında başkasına -yönelik bir güdüden daha çok, kendi kazanımları yer almaktadır. Katılımcılar başkalarının iyiliği için söyledikleri yalanların iki katı fazlasını kendi kazanımları için söylemişlerdir. Tahmin edildiği gibi, kendine-yönelik güdüyle söylenen yalanların daha fazlası, maddi bir kazanç için değil, başkalarına daha olumlu görünmek, utanmaktan ve onaylanmamaktan kaçınmak gibi psikolojik nedenlerden dolayı söylenmiştir. Yine beklentilerle tutarlı olarak, katılımcılar söyledikleri yalanların büyük bir çoğunluğunun önemsiz konularla ilgili olduğunu, yalan söylemeyi planlamadan önce çok az bilişsel çaba harcadıklarını, yakalanmaktan hiç korkmadıklarını ve oldukça az pişmanlık duyduklarını ifade etmişlerdir.

Daha önce yalan söyleme ve kişilik özellikleriyle ilgili araştırmaların çoğu, laboratuvar ortamında gerçekleşen, bir grup katılımcının çeşitli konularda yalan ve doğruyu söylemeleri, diğer bir grup katılımcının bu ifadeleri değerlendirmeleri üzerine kurulu hipotetik çalışmaları içermektedir. Kashy ve DePaulo (1996) ise, daha farklı bir yaklaşım içinde, yalanın günlük sosyal etkileşim sürecinin bir parçası olarak varsayıldığı ve verilerin günlük yöntemiyle toplandığı çalışmalarında, günlük yaşamda, kendiliğinden yalan söylenen durumlardaki yalanı yordayan kişilik özelliklerini araştırmışlardır. Araştırmalarında, Makyevellik derecesi, etkileyici yönetim, kendine -güven, sosyalleşme (toplumsallaşma), sosyal ilişki kurma becerisi (sociability) ve ilişki kalitesi olmak üzere temel sosyal etkileşim amaçlarıyla ilişkili olan altı bireysel farklılık boyutunun günlük yaşamda söylenen yalan miktarı ve söylenen yalan türüyle olan ilişkilerini incelemişlerdir. Beklentileri doğrular şekilde,

makyevellik derecesi yüksek bireylerin daha çok yalan söyledikleri ve daha çok oranda kendine- yönelik yalanlar söyledikleri bulunmuştur (Kashy ve DePaulo, 1996). Diğer insanlarda bıraktıkları izlenimlere önem veren bireylerin, daha çok yalan ve daha çok kendine -yönelik yalan söyleyeceklerine dair olan tahminler desteklenmiştir. Ayrıca bu bireylerin, diğerlerine göre daha fazla yalan söylediklerinin bilincinde oldukları saptanmıştır. Kendine -güvenle ilgili olarak, benlik saygısı düşük ve sosyal kaygısı yüksek olan bireylerin hem kendine -yönelik hem de başkasına-yönelik olmak üzere daha fazla yalan söyleyeceklerine dair olan beklentiler doğrulanmamıştır (Kashy ve DePaulo, 1996). Güven ve yalan söyleme arasındaki ilişki bulgularla desteklenmemiştir. Sosyalleşmeyle ilgili olarak, yüksek derecede sosyalleşmiş bireylerin, kültürel bilgeliği güçlü bir şekilde içselleştiren bireyler oldukları için, yalan söylemeyi tasvip etmeyecekleri ve dolayısıyla daha az oranda yalan söyleyecekleri ileri sürülmüştür (Kashy ve DePaulo, 1996). Beklentileri doğrular şekilde, yüksek derecede sosyalleşmiş bireylerin daha az yalan ve daha az oranda kendine -yönelik yalan söyledikleri ve diğerlerine göre daha az yalan söylediklerinin farkında oldukları sonucu elde edilmiştir. Sosyal ilişki kurma becerisiyle ilgili olarak dışadönük bireylerin daha fazla yalan söyleyecekleri tahmin edilmiştir ancak bu tahminleri destekleyecek bulgular elde edilmemiştir. İlişkinin kalitesiyle ilgili bulgular göstermektedir ki aynı cinsiyetteki kişilerle olan ilişkinin kalitesi, yalan söyleme oranlarının (hem kendine -yönelik, hem başkasına -yönelik hem de toplamda) en tutarlı yordayıcısıdır. İlişkilerini sıcak, devamlı ve tatmin edici olarak değerlendiren kişilerin kendine -yönelik olarak ve de toplamda daha az yalan söyledikleri rapor edilmiştir (Kashy ve DePaulo, 1996).

I.7. Yakın İlişkilerde Yalan

Son yıllarda yalanlarla ilgili çalışmaların yöneldiği bir başka alan da yakın veya romantik ilişkilerde söylenen yalanlarla ilgilidir. Bu konudaki ilk çalışmalarda, daha önce bahsedildiği üzere, aşinalığın ya da aktörlerin tanışıklığının söylenen yalanları fark etme üzerinde olumlu bir etki yaratacağına dair bulgular elde edilmesi beklenmekteydi. Bu konuda yapılan çalışmalar bu beklentiyi doğrulamışlardır. Ancak, tanışıklık devam edip aktörler arasındaki yakınlığın derecesi arttıkça doğru-sözlü değerlendirme yanlılığı gibi çok daha karmaşık süreçlerin etkili olduğu ve yalanları fark etme oranlarında herhangi bir gelişme görülmediği saptanmıştır (bkz. Stiff, Kim ve Ramesh,1992).

DePaulo ve Kashy (1998) çalışmalarında hem yakın ilişkilerde hem de resmi olmayan, günlük (casual) ilişkilerdeki yalanların yerini inceleyen, karşılaştırmalı ve yine günlük yönteminin kullanıldığı oldukça kapsamlı bir çalışma yürütmüşlerdir. Çalışmada ilişki açısından aile bireyleri, romantik partner, en iyi arkadaş, arkadaş, iş arkadaşı, eş, ebeveyn ve yabancılar olmak üzere çok geniş bir ilişki ranjı kullanılmıştır. Söylenen yalan oranlarını yordaması beklenen ilişkilerdeki yakınlık derecesi için üç ölçüt temel alınmıştır; bunlar duygusal yakınlık, iletişimin sıklığı ve ilişkinin süresidir. Yalanların, insanların yakın ilişkilerinde değer verdikleri açıklık, dürüstlük ve güven duygularını zedeleyeceği düşünüldüğü için çalışmada genel olarak, insanların kendilerini yakın hissettikleri kişilere diğerlerine göre çok daha az yalan söyleyecekleri, söylenen yalanların çoğunun başkasına -yönelik olacağı ve

yalan söylediklerinde de kendilerini çok daha fazla rahatsız hissedecekleri tahmin edilmektedir.

Çalışmadaki her iki örneklemin bütün ilişkilerindeki yakınlık ve yalan oranları arasındaki ilişki incelendiğinde, hem yakınlık, hem iletişimin sıklığı hem de ilişkinin süresiyle yalan oranları arasında ayrı ayrı anlamlı ve negatif ilişki bulunmuştur. Ancak bu üç ilişki ölçütü aynı anda dikkate alındığında sadece yakınlığın yalan oranlarının yordayıcısı olduğu görülmüştür. Güdüyle ilgili bulgulara bakıldığında, sadece üniversite öğrencileri örneklemini için, yakınlık arttıkça kendine - yönelik yalanların oranının azaldığı bulunmuştur. Yine üniversite öğrencileri örneklemini için elde edilen bir sonuca göre, ilişkinin süresi arttıkça başkasına - yönelik yalanların oranı da artmaktadır. Beklentilerle tutarlı bir şekilde, yakınlık derecesiyle başkasına -yönelik yalanların oranı arasında pozitif ilişki bulunmuştur (DePaulo ve Kashy, 1998).

Farklı ilişki türlerinde söylenen yalan oranlarının karşılaştırılma sonuçlarına göre, aile ve sevgili ilişkisi dışında bırakıldığında, yalan oranları en iyi arkadaştan, arkadaşına, iş arkadaşına ve son olarak da yabancıya doğru sistematik biçimde artmaktadır. Çalışmada elde edilen en ilginç bulgu, yüksek derecede yakınlık olmasına rağmen anne ve sevgiliye söylenen yalan oranlarının oldukça yüksek çıkmasıdır. Bir diğer ilginç bulgu da sevgili ve eşe söylenen yalan oranları arasındaki farklılıktır. Eşe söylenen yalan oranları sevgiliye söylenenlere kıyasla oldukça düşük çıkmaktadır. Çalışmada yalan söylendiğini zaman hissedilen stres ve yakınlık

arasındaki ilişkiyle ilgili olarak çok da tutarlı ve anlamlı bulgulara ulaşamamıştır (DePaulo ve Kashy, 1998).

Kaplar ve Gordon (2004), romantik ilişkilerde söylenen yalanların daha fazla oranda başkasına -yönelik olarak değerlendirildiği sonucunun elde edildiği çalışmaları (örn., DePaulo ve Kashy, 1998; DePaulo ve ark., 1996) veri toplama biçiminden dolayı eleştirmiş ve geçerliliklerinin şüpheli olduğunu iddia etmişlerdir. Bu çalışmalarda günlük yöntemi kullanıldığından, yalan söyleyenlerin nasıl bir güdüyle yalan söyledikleri yine kendi açıklamaları doğrultusunda ve tek taraflı (yalan söyleyen taraf) bakış açısına dayalı olarak elde edilmiştir. Araştırmacılar, bakış açısı farkının, yani yalan söyleyen ya da yalan söylenen taraf olmanın, yalan söylemenin altında yatan güdülerini belirlemedeki önemine işaret etmişlerdir. Bu nedenle, kendi çalışmalarında, katılımcıların her iki bakış açısı içindeki güdülerini ve bunlar arasındaki farklılıkları incelemişlerdir. Beklentilerle tutarlı bir biçimde, yalan söyleyenler yalanlarını başkasına -yönelik güdüyle, yalan söylenenler ise söylenen yalanı kendisine -yönelik güdüyle açıklamışlardır. Ayrıca, yalan söyleyen taraf içinde bulunulduğunda diğerine kıyasla daha fazla suçluluk duygusu hissettikleri, karşı tarafı suçladıkları, içinde buldukları şartlara dikkat çektikleri bulunmuştur.

Cole (2002), yalanın romantik ilişkilerde nasıl kullanıldığıyla ilgili bir çalışma yürütmüştür. Yalan söylemeye yol açtığı düşünülen üç açıklamanın doğruluğu sınanmıştır. Cole' e göre, romantik ilişki yaşayan bireyler karşılıklılık (reciprocity), cezadan kaçınma ve ya bağlanma ihtiyacındaki farklılıklar nedeniyle partnerlerine yalan söylemektedirler. Bu üç açıklamaya göre, eğer partneri de bireyin

kendisine dürüst davranmıyorsa (karşılıklılık), birey partnerine dürüst davrandığında olumlu tepkiler alamıyorsa (cezadan kaçınma) ve dürüstlük bireyin bağıllık ihtiyacını karşılamıyorsa (bağlanma ihtiyacındaki farklılıklar) yalan söylemek çok daha avantajlı bir duruma gelmektedir. Genel olarak, çalışmadan bu üç açıklamayı destekleyen bulgular elde edilmiştir. Partnerlerinin kendilerine yalan söylediğini düşünen katılımcıların durumu eşitlemek için yalan söyledikleri ve partneriyle arasına mesafe koydukları rapor edilmiştir. İkinci olarak, kötü ya da hoş olmayan bir habere olumsuz ve sınırlı bir şekilde tepki verme eğilimi olan bir partnerle birlikte olan katılımcıların yalan söylemeyi daha çok tercih ettikleri bulunmuştur. Son olarak da, bireylerin, doğruyu söylemenin, ilişkilerinde ihtiyaç duydukları bağlanma ve yakınlığı elde etmelerine bir faydası olmamasından korktukları için yalan söyledikleri ileri sürülmüştür.

Ayrıca bazı araştırmacılar, romantik ilişkilerde söylenen yalanlar ortaya çıktığında meydana gelen duygusal ve ilişkisel sonuçları incelemiştir (McCornack ve Levine, 1990). Bu çalışmanın bulguları, yakınlığın derecesindeki artışın, yalan söylenen bilginin öneminin ve yalan söyleme eylemine yüklenen önemin hepsinin negatif duygusal tepkilerin yoğunluğuyla pozitif yönde ilişkili olduğunu göstermiştir. Ayrıca çalışmada, yalan söylenen konunun öneminin ilişkinin bitişinin en güçlü yordayıcısı olduğu belirtilmiştir.

I.8. Yalan Söyleme Konusunda Cinsiyet Farklılıkları

Cinsiyet farklılıklarıyla ilgili literatüre göre, kadınların sosyal ve iletişim becerilerinin erkeklere göre daha farklı olması, cinsiyetin de yalanla ilgili çalışmalarda etkisi araştırılan bir değişken olmasını sağlamıştır. Dolayısıyla, yalanın davranışsal ipuçlarıyla ilgili yapılan çalışmalarda, kadınların davranışsal ipuçlarını yorumlamada daha iyi bir performans sergileyecekleri tahmin edilmiştir. Yani, kadınların erkeklere göre yalan söylendiğini daha doğru bir şekilde fark edebilecekleri beklenmiştir. Ancak, yalanı fark etme oranlarıyla ilgili olarak beklentiler doğrulanmamıştır. Bazı çalışmalarda erkeklerin kadınlara göre daha başarılı bir şekilde yalan söylediklerine dair bulgular elde edilmişken (DePaulo, Stone ve Lassiter, 1985), diğer bazı çalışmalarda ise cinsiyetle ilişkili bir farklılık bulunmadığı rapor edilmiştir (Riggio, Tucker ve Throckmorton, 1987). Zuckerman ve arkadaşlarının (1981) meta-analizi sonucunda, yalanı fark etme oranlarıyla ilgili olarak sadece, aktör-gözlemci cinsiyetlerinin aynı olduğu koşulda, aktör-gözlemci cinsiyetleri farklı olan koşula kıyasla yalanı fark etme oranının daha yüksek olduğu vurgulanmıştır. Yani, kadınlar ve erkekler kendi hemcinslerinin yalan söylediğini karşıt cinsiyette bireyinkine göre daha doğru bir şekilde fark etmektedirler.

Yalanları fark etme açısından kadınların erkeklere göre daha başarılı olduklarını gösteren çalışmalar da vardır (Buck, Miller ve Caul, 1974; Buck, Savin, Miller ve Caul, 1972). Ancak, bu konuda yapılan çalışmaların çoğunluğu aynı cinsiyetteki kişilerle yürütüldüğü için bu sonuç, kadınların kendi hemcinslerinin yalan söylediğini, erkeklerin kendi hemcinslerinin yalan söylediğine kıyasla daha doğru bir şekilde fark ettikleri anlamına gelmektedir. Diğer bir deyişle, aktör -

gözlemci cinsiyetleri aynı olduğu durumda kadınların yalanı fark etme oranı erkeklere kıyasla daha yüksek çıkmaktadır.

Sakai (1981), kadınların yalanı fark etme oranlarının daha yüksek çıkmasının nedenlerini araştırmak için, yalan söyleyen – yalan söylenen kişilerin cinsiyetlerini değiştirdiği bir çalışma yürütmüştür. Araştırmacının amacı, bu farklılığın kadınların yalanı fark etme becerilerinin yüksek olmasından mı yoksa yalan söyleme becerilerinin kötü olmasından mı kaynaklandığını belirlemektir. Araştırmanın sonuçlarına göre, kadınlar yalan söyleyen kişinin cinsiyetinden bağımsız olarak yalan söylendiğini daha doğru bir şekilde fark etmektedirler.

McCornack ve Parks (1990) çalışmalarında romantik ilişkilerde yalanla gizlenmeye çalışılan gerçek duygunun (sızıntı ipuçlarını) fark edilme oranlarını araştırmışlar ve kadınların bu konuda erkeklere göre çok daha doğru karar vereceklerini ileri sürmüşlerdir. Araştırmanın sonuçları yakınlık derecesi arttıkça saklanan duygunun ne olduğunun doğru bir şekilde belirlenme oranının azaldığını göstermiştir. Ayrıca sonuçlar, kadınların yalanların arkasında gizlenen doğruları belirlemede ilişkinin yakınlık derecesinden bağımsız olarak çok daha başarılı olduklarını göstermiştir.

Bell ve DePaulo (1996), katılımcılardan beğenmedikleri bir tablonun ressamına söylenen yalanları araştırdıkları çalışmalarında kadınların erkeklere göre daha fazla yalan söylediklerini ve söyledikleri yalanların içeriğinin çok daha fazla abartılı olduğunu, gözlemcilerin kadınları ve erkeklere göre kadınların da kendilerini

çok daha samimiysiz olarak değerlendirdiklerini rapor etmişlerdir. Bu bulguları açıklamak için DePaulo ve Bell, kadınların ressamı incitmemek için eleştirmekten kaçındıklarını, yani başkasına -yönelik güdüyle yalan söylediklerini ifade etmişlerdir.

DePaulo ve ark. (1996), kadınların sosyal rolü nedeniyle erkeklere göre genel olarak daha az sayıda, ancak daha çok sayıda başkasına -yönelik yalan söyleyeceklerini ileri sürdükleri çalışmalarında beklentileriyle kısmen tutarlı bulgular elde etmişlerdir. İlk olarak, yalan oranlarına bakıldığında erkeklerle kadınların arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Kadınlar, girdikleri sosyal etkileşimlerde erkeklerle aynı oranda yalan söylemektedirler. Elde edilen bulgulara göre, başkasına-yönelik yalanlarla ilgili beklentiler doğrulanmıştır. Kadınlar erkeklere kıyasla daha fazla başkasına -yönelik ve daha az kendine -yönelik yalan söylemişlerdir. Daha ilginç bir bulgu olarak da başkasına -yönelik yalanların en fazla oranda sadece kadın-kadın çiftlerinde gözleendiği rapor edilmiştir. Erkeklerin yalan söyleyen veya yalan söylenen kişi olarak bu çiftlere dahil olduğu durumda, kendine -yönelik yalan oranının diğerinin ikiyle sekiz kat arası kadar arttığı belirtilmiştir. Genel olarak, katılımcıların erkeklere daha fazla oranda kendine -yönelik, kadınlara ise başkasına -yönelik yalan söyledikleri rapor edilmiştir.

Farklı cinsiyetlerdeki bireylerin birbirlerine söyledikleri yalanların nasıl değerlendirildiğinin araştırıldığı bir çalışmada kadınların, erkeklerin kadınlara yalan söylemesini, kadınların erkeklere söylemesine kıyasla daha olumsuz değerlendirdikleri bulunmuştur. Ayrıca, her iki cinsiyetteki katılımcılar arkadaşına

söylenen yalanı bir yabancıya ya da iş arkadaşına söylenene oranla daha olumsuz olarak değerlendirmişlerdir (Maier ve Lavrakas, 1976).

İnsanların yalanları ahlaki açıdan nasıl değerlendirdiğini incelediği çalışmada, Greenfield (2002) erkeklerin yalan söylemeyi kadınlara kıyasla daha haklı olarak değerlendirdiklerini saptamıştır. Çalışmada, öykülerle iki yalan formu kullanılmıştır; bunlar gerçeği saklama (omission) ve yanlış bilgi vermedir (commission). Genel olarak, yanlış bilgi vermenin diğer yalan türüne göre daha kötü değerlendirileceğinin beklenmesine karşın, şaşırtıcı biçimde erkekler gerçeği saklama türündeki yalanları yanlış bilgi vermeye kıyasla daha kötü, ahlaksız olarak değerlendirmişlerdir. Erkeklerin değerlendirmesi arasındaki fark kadınlarıninkine göre çok daha yüksek çıkmıştır. Kadınların değerlendirmesi beklentilerle tutarlıdır. Araştırmacı, bu beklenmedik bulguyu erkeklerin daha doğrudan bir yaklaşımı tercih etmesi şeklinde açıklamıştır.

1.9. Yükleme Kuramı

Daha önce de belirtildiği gibi her insan içinde yaşadığı dünyayı daha iyi anlayabilmek ve diğer insanlarla olan ilişkilerini belirli bir düzen içinde sürdürebilmek için hem kendi davranışlarının hem de diğer insanların davranışlarının nedenlerini anlamaya çalışır. Diğer insanlarla olan ilişkilerimizin sağlıklı ve güven verici bir şekilde devam edebilmesi için hem kendimizin hem de karşımızdaki kişinin belirli durumlarda niçin belirli bir şekilde tepki verdiğini anlamaya çalışırız.

Genel anlamda yükleme kuramı, insanların, davranışı açıklamada nasıl bir yöntem izlediklerini inceleyip açıklamaya çalışan bir kuramdır. Aslında yüklemekten tek bir kuram olarak değil, kuramsal yaklaşımlar bütünü olarak bahsetmek daha doğru olacaktır. Çünkü, sosyal psikologlar bu konuyu farklı açılardan ele almış ve bu sürecin farklı yönlerini inceleyen değişik yükleme modelleri ortaya çıkarmışlardır.

I.9.1. Heider' ın Sağduyu Psikolojisi

Yükleme kuramının temelleri ilk olarak Heider'in (1958) 'The Psychology of Interpersonal Relations' adlı kitabında aktardığı görüşleriyle atılmıştır. Heider, kitabında naif ya da sağduyu psikolojisinden söz etmektedir. Sağduyu psikolojisi, sokaktaki insanın, başkalarının davranışlarını nasıl algıladığı ve açıkladığıyla ilgilenmektedir. Sokaktaki insan, hem kendinin hem de başkalarının duygu, düşünce, tutum ve davranışlarıyla ilgili bilgi ve sezgilere sahiptir ve bunlar da onun kişilerarası ilişkilerini yönlendirir. Bu bilgi ve sezgiler doğru olmak zorunda değildir, ancak bunların süreçte nasıl kullanıldıkları önemlidir. Heider, sokaktaki insanın aslında amatör bir psikolog olduğuna; dolayısıyla, onun çevresini nasıl algıladığının, insanların davranışlarını nasıl açıkladığının incelenmesinin bilimsel psikolojiye önemli katkılar sağlayacağına inanmaktadır.

Heider' a (1958) göre insanların herhangi bir davranışın nedenini anlama çabasının altında iki temel güdü yatmaktadır. Bunlar, çevremizdeki dünyaya ilişkin tutarlı, dengeli bir görüş oluşturabilme ve çevremizi kontrol edebilme güdüleridir. İnsanların niçin belirli bir şekilde davrandığını anlamak, gelecekteki olay ve

davranışları doğru bir şekilde yordamamıza, ilişkilerimizi sorunsuz ve güvenli bir biçimde yürütmemize ve böylelikle çevremizi kontrol edebilmemize olanak sağlamaktadır.

Heider' e göre sokaktaki insan, gözlediği bir davranışı, etkili kişisel güçlerin ve etkili çevresel güçlerin ürünü olarak görür. Etkili kişisel güçler, genel anlamda yetenek, çaba, ilgi, istek gibi kişiye ait özellikleri; çevresel güçler ise davranışın gerçekleştiği ortama ilişkin koşullar, şans gibi kişinin dışındaki etkenleri kapsamaktadır. Gözlenen bir davranış, etkili kişisel ve etkili çevresel güçlerin toplamının bir ürünü olarak değerlendirilmektedir.

Etkili kişisel güç kendi içinde iki etkenin katkısından oluşmaktadır. Bunlar yetenek ve güdüsel etkenlerdir. Güdüsel etkenle kişinin niyeti ve buna bağlı olarak çabası ifade edilmektedir. Diğer bir deyişle, etkili kişisel güç, kişinin yeteneğinin ve bir amaca ulaşmak için ne kadar çaba gösterdiğinin çarpımının bir ürünüdür. Dolayısıyla, bir davranışa ilişkin yetenek ya da çabanın sıfır olarak algılanması kişisel güçlerin elde edilen sonuca bir katkıda bulunmadığını göstermektedir. Bir kişi yeteneğe sahip olduğu halde, bir amaç için hiçbir çaba göstermediği zaman, elde etmek istediği sonuca dair bir gelişme gösteremeyecektir ve sonuç olarak etkili kişisel gücün davranışın sonucuna katkısı sıfır olacaktır.

Heider' a (1958) göre, gözlenen bir davranış, etkili kişisel ve etkili çevresel güçlerin toplamının bir ürünü olarak görülse de, bu iki etkenin davranışa katkısı aynı değildir. Sokaktaki insan, bir davranışa neden yüklerken yetenek ve etkili çevresel

güçleri ‘yapabilirlik/ yapabilme’ (can) kavramı altında birleştirip, güdüsel etkenü, yani niyet ve bu doğrultuda gösterilen çabayı ayrı tutmaktadır. Genel anlamda yapabilirlik kişi ve çevresel etkenler arasındaki ilişkiyi ifade etmektedir. Buna göre, davranış yapabilirlik ve çabanın toplamının bir ürünü olmaktadır. Heider’ a göre davranışın bir niyet doğrultusunda, istemli bir şekilde yapılıp yapılmaması nedensellik yüklemeleri açısından önemlidir. Niyetin öneminden yola çıkarak Heider, gözlenen bir davranış için kişisel nedensellik ve kişisel olmayan nedensellik olmak üzere iki tür açıklama yapıldığını ileri sürmüştür. Kişisel nedensellik kişinin belirli bir niyet doğrultusunda, istemli bir şekilde sergilediği davranışları kapsamaktadır. Kişisel olmayan nedensellik ise sonuçları kişiyi de kapsayan ancak niyet edilmemiş olan davranışlarla çevresel etkenler tarafından ortaya çıkarılan davranışları ifade etmektedir.

Heider (1958), sokaktaki insanın, davranış nedenlerini kişisel ya da çevresel etkenlere yüklediğini ve bir davranışın kişisel ya da çevresel etkenlere yüklenmesini belirleyen en kritik etkenin niyet olduğunu belirtmekle birlikte, hangi koşullarda kişisel, hangi koşullarda çevresel etkenlere yükleme yapılacağı ve niyetin bu süreçte nasıl bir rol oynayacağıyla ilgili görüşlerini daha fazla derinleştirmemiştir. Yine de, Heider’in görüşleri yükleme kuramıyla ilgili temellerin atılmasını sağlamış, pek çok kuramın çıkış noktasını oluşturmuştur.

I.9.2. Uyuşan Vardamalar Kuramı

Heider' ın (1958) nedensel yüklemelerde niyetin önemli bir rol oynadığı görüşünden hareketle, Jones ve Davis (1965) uyuşan vardamalar kuramını (correspondent inference theory) geliştirmişlerdir. Kuram, gözlenen bir davranıştan, davranışta bulunan kişinin niyeti ve bu niyete bağlı olarak kişilik özellikleri hakkında vardamada bulunma sürecini açıklamaya çalışmaktadır. Kurama göre, 'uyuşma' (correspondence) gözlenen davranıştan çıkarılan kişisel özelliğin doğruluğuna olan güven derecesini ifade etmektedir. Uyuşmanın artması, vardanan karakter özelliğinin, gerçekten gözlenen davranışın nedeni olduğunun göstergesidir. Genelde, bu kuram, süreci gözlemci açısından ele almakta ve gözlemciyi edilgen bir konumda tutmaktadır.

Jones ve Davis' e göre, gözlenen bir davranışın nedeninin kişilik özelliklerinden kaynaklandığına dair olan güvenin derecesi bazı etkenlere bağlı olarak değişmektedir. Bu etkenlerden ilki özgür seçimdir. Özgür seçimle kastedilen, davranışın, aktör tarafından özgürce, herhangi bir durum nedeniyle sınırlandırılmadan yapıldığına dair olan algıdır. Özgür seçimle yapılan davranış kişinin karakter özellikleriyle ilgili daha çok bilgi verir. Eğer gözlenen davranışın aktör tarafından özgürce seçildiği düşünülüyorsa, davranışa yüklenen niyet ve niyet sonucu vardanan kişilik özelliğinin doğruluğuna olan güven artacaktır.

Uyuşan vardamalar kuramına göre, gözlenen bir davranışın nedeninin aktörün kişilik özelliklerine yüklenmesini sağlayan en önemli etkenlerden biri davranışın

toplumsal olarak istenir olup olmamasıdır. Kurama göre, sosyal ve kültürel normlara uygun, toplumsal kalıpyargıları yansıtan, evrensel sonuçları olan davranışlar, aktörün niyeti ve kişilik özellikleri açısından bilgi verici değildir. Aksine, toplumsal olarak istenmeyen davranışlar aktörün kişilik özellikleriyle ilişkilendirilir. Bu tür davranışlar niyet çıkarsamasını kolaylaştırırken, sosyal yönden onay gören davranışlara bakarak niyet hakkında tahminde bulunmak zorlaşır. Çünkü gözlemci, aktörün bu kuralı ne denli içselleştirdiği hakkında yeterince bilgi sahibi olmaz.

Jones ve Davis' e göre, genellikle davranışlar birden fazla sonuca yol açar ve aktörün bu sonuçlardan hangisini elde etmek istediğini –niyetini- belirlemek zorlaşır. Bu durumda, davranışın ayırdedici bir sonuç ortaya çıkarıp çıkarmadığına bakılır. Bu, aktörün sergileyebileceği farklı davranış seçenekleri ve onların olası sonuçlarının karşılaştırılması yoluyla yapılır. Karşılaştırmada, yapılan davranış sonucunda ortaya çıkan ve diğer davranış seçeneklerinde ortaya çıkmayan ayırdedici, farklı bir sonuç aranır. İnsanların seçimlerindeki ayırdedici özellikler daha çok onların karakter özellikleriyle ilişkilendirildiği için, yapılan davranış ayırdedici bir sonuç ortaya çıkartıyorsa, o zaman davranışı belirleyen niyet ve kişinin karakteri hakkında çıkarsama yapmak kolaylaşır.

Ayrıca, Jones ve Davis (1965) vardama sürecinde kişisel katılımın (personal involvement) etkisini araştırmışlardır. Kişisel katılımın, hedonik uygunluk (hedonic relevance) ve kişiselleştirme (personalism) olmak üzere iki düzeyinin etkilerini incelenmişlerdir.

Aktörün davranışının sonuçları sadece kendisini değil, onu gözleyen kişiyi de etkilemektedir. Hedonik uygunluğun var olması için aktörün seçtiği davranışının, gözlemci için ya olumlu-ödüllendirici ya da olumsuz-cezalandırıcı bir sonuç ortaya çıkarması gerekmektedir. Ortaya çıkan sonuç, onu gözleyen kişinin fikir ve amaçlarıyla olumlu ya da olumsuz bir biçimde ilgiliyse bu durumda hedonik uygunluktan bahsedilmektedir. Jones ve Davis' e göre hedonik uygunluk arttıkça, vardanan kişilik özelliğinin doğruluğuna olan güvenin derecesi de artmaktadır. Çünkü, hedonik uygunluk, seçilen ve seçilmeyen davranışların sonuçlarını karşılaştırmak için bir kriter olarak işlev görür ve ayırdedici sonuçların sayısını azaltarak yapılan kişisel vardamanın doğruluğunun derecesini arttırır.

Kişiselleştirme, aktörün belirli bir davranışı seçmesinin, gözleyen kişinin varlığından etkilenip etkilenmediğini ifade etmektedir. Aktör, gözleyen kişinin bulunduğu durumda farklı, onun olmadığı durumda farklı mı davranmaktadır? Hedonik uygunlukla kişiselleştirme arasındaki ayrım gözlemcinin aktörün farkındalığıyla ilgili algısına dayanmaktadır. Eğer gözlemcide, aktörle ilgili, onun davranışlarıyla kendisini olumlu ya da olumsuz olarak etkilemeyi umduğuna dair bir algı oluşursa, o zaman kişiselleştirmeden bahsedilmektedir. Gözlemcinin, aktörün böyle bir farkındalık içinde olmadığını düşündüğü durumda ise, Jones ve Davis bunu kişisel olmayan hedonik uygunluk olarak adlandırmışlardır.

Kişiselleştirmenin olduğu durumda, yani gözlemcinin aktörün bir davranışı kendisi hedef olduğu için yaptığını düşündüğünde, sonucun olumlu ya da olumsuz olmasına bağlı olarak kişilik özellikleriyle ilgili güçlü çıkarsamalar yapılmaktadır.

Jones ve Davis, kişiselleştirme ve hedonik uygunluğun birlikte yer aldığı durumda aktörle ilgili yapılan çıkarımların iyice aşırı uçlara kayacağını ve halo etkisi yoluyla diğer bütün olumlu ve olumsuz özellikleri çağrıştıracaklarını ileri sürmüşlerdir.

I.9.3. Kelley' nin Yükleme Modeli

Kelley' in (1967;1973) yükleme modeli, bir davranışın hangi koşullarda kişisel (içsel) hangi koşullarda çevresel (dışsal) etkenlere yüklendiği konusuna açıklık getirmeye çalışmaktadır. Kelley' e göre, insanlar bir davranışın içsel mi yoksa dışsal etkenlerden mi kaynaklandığına karar verirken 'birlikte değişme' ve 'azaltma' olarak adlandırılan iki ilkeden yararlanmaktadırlar. Birlikte değişme ilkesi, gözleyenin davranış hakkında birden fazla gözlemden kaynaklanan bilgiye sahip olduğu durumlarda, azaltma ilkesi ise tek bir gözleme dayalı bilgiye sahip olduğu durumlarda kullanılmaktadır.

Birlikte değişme ilkesine göre, bir davranış olası nedenleri arasından kendisiyle birlikte değişme gösteren nedene yüklenir. Bir davranış sadece belirli bir nedenin varlığında gözleniyorsa, neden ortadan kalktığında davranış da gözlenmiyorsa, neden ile davranış arasında birlikte değişme ilişkisi var demektir ve dolayısıyla da davranış için bu nedene yükleme yapılır. Kelley' nin yükleme modeline göre, insanlar bir davranışla nedenin birlikte değişip değişmediğini nesnelere, kişiler, zaman ve koşullar olmak üzere üç boyut üzerinde araştırırlar. Bu üç boyutta birlikte değişme ilişkisinin olup olmamasına göre belirginlik, yaygınlık ve tutarlılık olmak üzere üç tür bilgi elde ederler. Elde edilen bu bilgilere göre

davranışın nedeninin kişisel mi yoksa çevresel etkenlerden mi kaynaklandığına karar verirler. Bu özelliğinden dolayı, modele, Kelly' nin küp Kuramı da denmektedir.

Nesneler boyutunda aranan belirginlik bilgisi, aktör tarafından farklı nesne ve olaylara aynı tepkinin verilip verilmediği bilgisini içerir. Eğer davranış belli bir nesne varken gözleniyor, başka nesnelere karşısında gözlenmiyorsa belirginlik yüksek, her tür nesne karşısında aynı davranış gözleniyorsa belirginlik düşüktür. Kişiler boyutunda aranan yaygınlık bilgisi, belli bir nesne veya olay karşısında diğer insanların aynı şekilde tepki gösterip göstermediğiyle ilgili bilgilerdir. Aynı davranışı başkaları da yapıyorsa davranışın yaygınlığı yüksektir. Son olarak, zaman ve koşullar boyutuyla ilgili olarak aranan tutarlılık bilgisi, aktörün belli bir nesne veya olaya her zaman ve her koşulda aynı tepkiyi verip vermediğiyle ilgili bilgidir. Davranış zaman içinde değişmiyor, aynı kalıyorsa davranış tutarlılığı yüksek, zaman içinde davranış değişiyorsa tutarlılık düşüktür. Kelley'e (1967;1973) göre bu üç tür bilgi birbirinden bağımsızdır ve her biri düşük ya da yüksek bir değere sahip olarak sekiz farklı bilgi örüntüsü oluşturur. Elde edilen bu farklı bilgi örüntüleri de kişi, nesne ya da koşullar olmak üzere belirli tür bir yüklemeye yol açar. Buna göre, yaygınlık ve belirginliğin düşük, tutarlılığın yüksek olduğu durumlarda kişiye yükleme yapılırken, her üçünün de yüksek olduğu durumlarda nesneye, yaygınlık ve tutarlılığın düşük, belirginliğin yüksek olduğu durumlarda ortama veya koşullara yükleme yapılır.

McArthur (1972), Kelley' nin küp kuramının öngörülerini test etmek üzere yaptığı çalışmada katılımcılara hipotetik olaylar verip, bu olaylarda kullanabilecekleri belirginlik, tutarlılık ve yaygınlık bilgilerini düşük ve yüksek

olmak üzere değişimlemiştir. Çalışmada, oluşturulan sekiz farklı bilgi örüntüsü kapsamında, bu hipotetik olaylar için ne tür yükleme yapıldığına (kişiyeye mi, nesneye mi, ortama mı yoksa bu üçünün bir kombinasyonuna mı?) bakılmıştır. Elde edilen bulgular Kelley' nin küp kuramının öngörülerini desteklemiştir. Buna göre, belirginlik, tutarlılık ve yaygınlık bilgilerinin üçünün de yüksek olduğu koşulda en yüksek oranda nesneye; belirginliğin ve yaygınlığın düşük, tutarlılığın yüksek olduğu koşulda en yüksek oranda kişiyeye; düşük tutarlılık ve yaygınlık, yüksek belirginlik olduğu koşulda ise en yüksek oranda ortama yükleme yapıldığı bulunmuştur. Farklı yükleme kombinasyonlarının da incelendiği çalışmada katılımcıların, çeşitli kombinasyonlar (örn. kişi + nesne, nesne + ortam, kişi + nesne + ortam gibi) yerine genellikle temel etkiyle ilgili yüklemeleri (kişi, nesne ya da ortam) tercih etme eğiliminde oldukları belirtilmiştir. Ancak, özellikle iki koşul için yüksek oranda kişi + nesne yüklemesi yapıldığı rapor edilmiştir. Bu koşullar, yüksek tutarlılık, yüksek yaygınlık, düşük belirginlik ve yüksek tutarlılık, yüksek belirginlik, düşük yaygınlık koşullarıdır. McArthur'un (1972) elde ettiği sonuçlar, daha sonra bu konuda yapılan çalışmaların bulgularıyla da desteklenmiştir (örn. Ruble ve Feldman, 1976; Zuckerman, 1978).

Kelley' nin yükleme modeline göre, belirginlik, yaygınlık ve tutarlılık gibi davranışı açıklayıcı bilgilerin olmadığı durumlarda, yani tek bir gözlemden kaynaklanan bilginin bulunduğu durumlarda, azaltma ilkesi kullanılmaktadır. Azaltma ilkesine göre, birden fazla olası nedenin olduğu durumlarda, bir davranışa yol açabilecek belirli bir nedenin rolü diğerleri arasında paylaşılır. Diğer bir deyişle, bir davranış için ortada birden fazla neden varsa, belirli tek bir nedene

yükleme yapma eğilimi azalır (Kelley, 1972; 1973). Yüklem sürecinde azaltma ilkesinin nasıl işlediğini gösteren en temel görgül araştırmalardan biri Thibaut ve Riecken' in (1955) araştırmasıdır. Çalışmada, biri yüksek diğeri düşük statülü iki kişiyi bir isteğine uymaya ikna eden deneklere, bu kişilerin kendisinin isteğine neden uydukları sorulmuştur. Buradaki amaç, düşük statülü kişinin davranışı için birden fazla olası nedenin olmasının, azaltma ilkesine yol açacağını göstermektir. Thibaut ve Riecken, düşük statülü kişi için hem içsel (örn. yardımsever biri olması) hem de dışsal (örn. daha yüksek statülü birinden gelen bir isteğin yaratacağı baskı) etkenlerin yapılan davranışın nedeni olarak görüleceğini, ancak yüksek statülü kişi için dışsal nedenin yani baskının olası bir neden olarak görülmeyeceğini öne sürmüşlerdir. Çalışmanın sonuçları beklentileri doğrulamıştır. Yüksek statülü kişinin yapılan isteğe uyma davranışı için oldukça güçlü içsel yüklemelerde bulunduğu; düşük statülü kişinin davranışı için yapılan yüklemelerin olası nedenler arasında paylaştırıldığı ve çok daha zayıf içsel yüklemeler yapıldığı rapor edilmiştir.

Kelley (1972; 1973), azaltma ilkesinin zor fark edilen bazı karmaşık noktalar içerdiğini belirtmektedir. Bunlardan en temeli, bir davranışın ortaya çıkmasını engelleyici dışsal nedenlerin olduğu durumları kapsamaktadır. Kelley, sonrasında risk alınacak ya da bedel ödenecek bir davranış yapıldığında, bu davranışla ilgili yüklem sürecinde insanların azaltma yerine artırma ilkesini kullandıklarını öne sürmektedir. Artırma ilkesi, bir davranışın yapılmasını engelleyen koşullar olmasına rağmen yapılmasının, bu davranışın kişisel etkenlere yüklenmesi eğilimine işaret etmektedir. Bu ilke, Jones ve Davis' in (1965) uyuşan varamalar kuramının toplumsal istenirlik kavramıyla benzerlik göstermektedir.

I.9.4. Weiner ve Arkadaşlarının Modeli

Weiner ve arkadaşları (1972) bireylerin kendilerinin ve başkalarının başarı ya da başarısızlıklarını hangi nedenlere yüklediklerini açıklamak amacıyla bir yükleme modeli geliştirmişlerdir. Model sadece yükleme süreci üzerinde değil, aynı zamanda yapılan yüklemelerin ortaya çıkardığı duygular ve gelecekteki başarı ve başarısızlıklara ilişkin beklentiler üzerinde de durmaktadır (Weiner, Frieze, Kukla, Reed, Rest, ve Rosenbaum, 1972).

Weiner ve arkadaşlarına (1972) göre, bireyler başarı ve başarısızlıklarını dört nedensel etkenden birine yüklemektedirler. Bu etkenler yetenek, çaba, görevin zorluğu/ kolaylığı ve şanstır. Bu dört nedensel etken denetim kaynağı (içsel-dışsal) ve istikrarlılık olmak üzere iki boyut üzerinde sınıflandırılır. Denetim kaynağı boyutu ile Heider' in (1958) öne sürdüğü ve daha sonraki yükleme modellerinin temelini oluşturan kişisel-çevresel etkenleri içermektedir. Buna göre sözü edilen dört nedensel etken denetim kaynağı boyutu üzerinde kişisel ve çevresel olmak üzere iki grupta toplanır. Yetenek ve çaba kişisel, görevin zorluğu/ kolaylığı ve şans ise çevresel etkenlerdir.

Weiner ve arkadaşlarının yükleme kuramı açısından asıl önemli katkıları, denetim kaynağı boyutundan bağımsız bir şekilde, aynı nedensel etkenlerin istikrarlılık yönünden de farklı olduklarını öne sürmüş olmalarıdır. İstikrarlılık boyutu, başarı ya da başarısızlığa neden olan etkenin zaman içinde değişme gösterip göstermediğini ifade eder. Nedensel etkenler, istikrarlılık boyutu üzerinde istikrarlı-

değişme göstermeyen- ve istikrarsız- değişme gösteren- olmak üzere iki grup içinde sınıflandırılırlar. Yetenek ve görevin zorluğu/ kolaylığı istikrarlı, şans ve çaba ise istikrarsız kategorilerini oluşturmaktadır.

Weiner (1979; 1985), daha sonraki çalışmalarında, iki boyutlu sınıflandırmanın dört nedensel etkenle ilgili yeterli bilgi vermediğini, eksik olduğunu öne sürerek, modeli tekrar gözden geçirmiştir. Modele göre, çaba istikrarsız bir etken olarak sınıflandırılırken, çaba düzeyi yüksek kişilerin genellikle çalışkan, çaba düzeyi düşük kişilerin tembel olarak değerlendirilmesi çabanın istikrarlı bir etken gibi algılanmasına yol açmaktadır. Benzer şekilde, şans da dışsal ve istikrarsız bir neden olarak tanımlanırken, şanslı ve şanssız kişi tanımlamaları şansın içsel ve istikrarlı bir neden gibi algılanabildiğini göstermektedir. Dört nedensel etkenün boyutlar içindeki sınıflandırmasını sağlamlaştırmak amacıyla, modele kontrol edilebilirlik boyutu eklenmiştir. Kontrol edilebilirlik boyutu başarı ya da başarısızlığa yol açtığı düşünülen nedenin kişinin kontrolü altında olup olmasını ifade etmektedir. Nedensel etkenler, kontrol edilebilirlik boyutu üzerinde kontrol edilebilir ve kontrol edilemez olmak üzere iki grup içinde sınıflandırılırlar. Bu etkenlerden çaba kontrol edilebilir olarak görülürken, görevin zorluğu/kolaylığı, yetenek ve şans kontrol edilemez olarak görülmektedirler.

Weiner modelindeki her boyut birbirinden bağımsız olarak tanımlanmaktadır. Başarı veya başarısızlığa yol açan bir nedenin istikrarlı olup olmaması, nedenin kişisel veya çevresel bir etken olmasından ya da nedenin kişi tarafından kontrol edilip edilememesinden bağımsızdır (Försterling, 2001). Buna göre, çaba içsel,

istikrarsız ve kontrol edilebilir bir nedensel etkenken, yetenek içsel, istikrarlı ve kontrol edilemez; şans, dışsal, istikrarsız ve kontrol edilemez; görevin zorluğu/kolaylığı ise dışsal, istikrarlı ve kontrol edilemez bir nedensel etkindir.

Weiner modeline göre, bireyler başarı ve başarısızlıklara ilişkin nedensel yargılara varırken, geçmiş başarı deneyimleri ve diğer insanların aynı görevdeki başarı oranı hakkındaki bilgileri dikkate almaktadırlar. Buna göre, bireyin elde ettiği sonuç (başarı/başarısızlık) benzer görevlerdeki geçmiş performansı ile tutarlı ancak diğer insanların performansı ile tutarlı değilse yeteneğe, hem geçmişteki performansı hem de diğer insanların performansı ile tutarlı değilse çabaya, her iki performans ile de tutarlı ise görevin zorluğu/kolaylığına yüklenir. Şans etkenüne yükleme yapılması ise genelde görevin türüne bağlı olarak değişmekte ve beklenmedik başarı ve başarısızlık durumlarında görülmektedir.

Ancak, bu konuda yapılan çalışmalarda birbirleriyle tutarsız sonuçlar elde edilmiştir. Bazı araştırma sonuçlarına göre, bireyler başkalarının başarı ve başarısızlıklarına nedensel yüklemde bulunurken bireyin geçmiş performansını ve diğer insanların başarı oranı hakkındaki bilgileri değerlendirerek yüklemde bulunmuşlardır (Elig ve Frieze, 1979; Frieze ve Weiner, 1971; Weiner ve Kukla, 1970). Diğer bazı çalışmalarda ise bireylerin, başkalarının başarı ve başarısızlıklarını değerlendirirken söz konusu bu bilgileri dikkate almadıkları yolunda bulgular elde edilmiştir (örn., Tillman ve Carver, 1980). Benzer şekilde, insanların kendi başarı ve başarısızlıklarına ilişkin nedensel yüklemelerinin incelendiği çalışmalarda da, genellikle geçmiş başarı deneyimleri ve diğer

insanların aynı görevdeki başarı oranı hakkındaki bilgilerin kullanılmadığı yönünde sonuçlar elde edilmiştir (Miller ve Ross, 1975; Zuckerman, 1979). Bu çalışmalar, ters yöndeki kanıtlara rağmen, bireylerin başarılarını kişisel, başarısızlıklarını ise çevresel etkenlere yükleme eğiliminde olduklarını ortaya koymuştur. Bu sonuçlar, insanların her zaman bilişsel etkenleri dikkate alarak rasyonel bir şekilde davranmadıklarına ve yükleme sürecinde güdüsel temelli yanlışlıkların olduğuna işaret etmektedir. Yükleme yanlışlıkları ayrı bir başlık altında daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Weiner' in yükleme modeli, başarı-başarısızlık durumlarındaki yükleme sürecini açıklayan bir model olarak sınırlı kalmayıp, öğrenilmiş çaresizlik ve depresyonla ilgili çalışmaların temelini oluşturmuştur (Försterling, 2001). Abramson, Seligman ve Teasdale (1978) tarafından geliştirilen öğrenilmiş çaresizlik modeli, insanların davranışlarıyla kontrol edemedikleri bir başarısızlık durumu sonucunda yaptıkları nedensel yüklemeleri incelemektedir. Modele göre, kontrol edilemeyen bir durum için yapılan nedensel yüklemeler, benzer durumlarda çaresizlik davranışı görülüp görülmeceğini belirleyen en önemli etkenlerdir. Buna göre, Abramson ve arkadaşları (1978), öğrenilmiş çaresizlik davranışlarını açıklamada üç nedensel boyutun önemli olduğunu öne sürmüşlerdir. İlk iki boyut Weiner modelindeki denetim kaynağı (içsel-dışsal) ve istikrarlılık boyutlarıdır. Üçüncü olarak, genellik olarak adlandırdıkları yeni bir boyut öne sürmüşlerdir. Genellik boyutu, bir davranışa yüklenen nedenin sadece o duruma özgü olması ya da benzer tüm durumlar için geçerli olmasıyla ilgili bir boyuttur.

Görüldüğü üzere, Weiner' in yükleme modelinin çıkış noktasını, akademik başarı-başarısızlık durumlarında yapılan nedensel yüklemeler oluşturmaya rağmen; model, zaman içinde diğer pek çok sosyal davranışın yükleme kuramı temelinde incelenmesinde kullanılan en yaygın yükleme modellerinden biri haline gelmiştir. Ülkemizde de saldırganlık ve yardım etme davranışları (örn., Aktaş, 2006), sosyal ve mesleki alandaki başarı-başarısızlık durumları (örn., Gürel, 1994; Mamatoğlu, 1996) gibi çeşitli davranışların Weiner' in yükleme modeli açısından incelendiği çalışmalar yapılmıştır. Ancak, bu araştırmanın amacıyla ilgili olmadığı için bu çalışmalarla ilgili daha ayrıntılı bilgi verilmesine gerek görülmemiştir.

I.10. Yükleme Yanlılıkları

Yukarıda bahsedilen yükleme modelleri, yükleme sürecinin nasıl işlediğini incelerken insanın rasyonel bir varlık olduğu varsayımından yola çıkmışlardır. Buna göre, insanlar çevrelerinde olan olay ve davranışları açıklamak için etkin şekilde bilgi ararlar, bu bilgileri mantık kuralları çerçevesinde değerlendirip nesnel bir biçimde nedensel yargılara varırlar.

Ancak, yapılan araştırmalar insanların her zaman bu rasyonel insan modeline uygun bir biçimde davranmadıklarını ve yükleme sürecinde çeşitli yanlılıkların ortaya çıktığını göstermiştir. Yükleme sürecini çeşitli şekillerde etkileyen bu yanlılıklardan bu araştırma açısından önemli olduğu düşünülen üç tanesi açıklanmıştır.

I.10.1. Temel Yükleme Hatası

Temel yükleme hatası, bir davranışın nedeninin çevresel etkenlere kıyasla kişisel etkenlerle açıklanması eğilimine işaret eden yanlılıktır (Ross,1977). Bu yükleme yanlılığının ismi ilk olarak Ross (1977) tarafından kullanılmış olmakla birlikte, daha öncesinde Heider (1958) yükleme kuramıyla ilgili çalışmasında bu eğilimin varlığına dikkat çekmiştir. İnsanların bir davranışın nedenini belirleyici ortamsal koşulları görmezden gelerek aktörün kişisel özellikleriyle açıklama eğilimine işaret eden ilk çalışma Jones ve Harris (1967) tarafından yürütülmüştür. Çalışmada, katılımcılara savunduğu görüşü yazma özgürlüğü tanınan ve tanınmayan bazı kişilerin yazdıkları makaleler okutulmuş ve bu makalelerin yazarın gerçek tutumunu ne ölçüde yansıttığı sorulmuştur. Yazarın savunduğu görüşü yazma özgürlüğünün olmadığı koşulda bile, katılımcıların makalede yazılan görüşün yazarın gerçek tutumunu yansıttığı sonucunu çıkardıkları görülmüştür. Bu çalışmada olduğu gibi, kişinin seçme şansı olmaması gibi oldukça belirleyici ya da zorlayıcı ortamsal koşulların bulunduğu durumlarda bile, insanların, bir davranışın nedenini kişisel etkenlere yükleme eğiliminde olduklarını gösteren pek çok araştırma bulunmaktadır (örn. Jones, 1979; Jones, Worchel, Goethals ve Grumet, 1971; Snyder ve Jones, 1974; Miller, 1976).

Temel yükleme hatasının nedenleriyle ilgili günümüze kadar değişik açıklamalar öne sürülmüştür. Bu açıklamalardan ilki Heider (1958) tarafından ortaya atılmıştır. Heider' a göre bir davranış, içinde gerçekleştiği ortamdan ve onu oluşturan koşullardan daha dikkat çekici olduğu için, ortamı ve koşulları sarma eğilimi

göstermektedir. Diğer bir deyişle, davranışın belirginliği, o davranışa neden olabilecek çeşitli ortamsal etkenlerin geri planda kalmasını ve dikkat çekmemesini sağlamaktadır. Bu durumda davranış ve dolayısıyla davranışta bulunan kişi şekil, davranışa yol açabilecek koşullar ise zemin olmaktadır. Zemin üzerinde bir şekil olan davranış, daha çarpıcı olduğu için de nedenselliği kendine çekmektedir.

I.10.2. Aktör – Gözleyen Yanlılığı

Aktör –gözleyen yanlılığı, kişinin kendi davranışı veya bir başkasının davranışına yaptığı nedensel yüklemelerdeki farklılığa işaret eden bir yanlılıktır. Buna yanlılığa göre, kişi, kendi davranışını çevresel etkenlere bağlı olarak, bir başkasının aynı davranışını ise kişisel etkenlere bağlı olarak açıklamak eğilimindedir (Jones ve Nisbett, 1972). Yüklemelerdeki bu aktör –gözleyen farkı için Jones ve Nisbett iki açıklama getirmişlerdir. Bunlardan ilki, aktör ve gözleyenlerin farklı bilgilere ve farklı algısal yönelimlere sahip olmalarına işaret eden bilişsel etkenlerdir. Diğer açıklama ise, benlik saygısı, kendini değerlendirme gibi güdüsel etkenleri içermektedir.

Temel yükleme hatası ve aktör -gözleyen yanlılığının yükleme sürecindeki yaygınlığı, araştırmacıların bu yanlılıkların temelinde yatan süreçleri ve yanlılığı azaltan etkenleri incelemelerine neden olmuştur. Bu konuda yapılan araştırmalar, aktörle gözleyen arasındaki aşinalığın ya da yakınlık derecesinin artmasının, temel yükleme hatası ve aktör -gözleyen yanlılığını azaltan önemli bir etken olduğunu ortaya koymuştur. Fiedler, Semin, Finkenauer ve Berkel (1995) yaptıkları çalışmada

aktör-gözleyen yanlılığı açısından kısa ve uzun süreli ilişkileri karşılaştırmışlar ve ilişkinin süresi uzadıkça yanlılığın azaldığını bulmuşlardır. Bir başka araştırmada ise aktörle gözleyen arasındaki yakınlığın derecesi arttıkça, çevresel etkenlere yapılan yüklemelerin de arttığı bulunmuştur (Prager ve Cutler, 1990). Bu araştırmalar, bireylerin aktörle yakınlık dereceleri arttıkça daha az kişisel (içsel) yükleme yaptıklarına işaret etmektedir.

Farklı ilişki düzeylerinin olumlu ve olumsuz davranışlara yapılan yüklemeleri nasıl etkilediğiyle ilgili yapılan bir başka çalışmada, Taylor ve Koivumaki (1976) gözleyenlerin aktörün olumlu davranışlarını içsel özelliklere, olumsuz davranışlarını ise dışsal etkenlere yüklediklerini bulmuşlardır. Bu eğilimin, eş ve arkadaşlar için yabancılara kıyasla çok daha güçlü olduğunu rapor etmişlerdir. Taylor ve Koivumaki, yakınlık derecesi arttıkça, birey için yapılan olumlu yükleme eğiliminin de arttığını ileri sürmüşlerdir. Ek olarak, bireylerin sevmedikleri aktörlerin olumsuz davranışları için bile olumlu yüklemeler yaptıklarını rapor etmişlerdir. Taylor ve Koivumaki' ye (1976) göre, bu eğilimin nedeni diğerlerine karşı artan olumlu tutumun bir sonucudur. Buna göre, yazarlar olumsuz bir davranışla karşılaşıldığında ilk eğilimin ortamsal bir neden arama olduğunu, eğer böyle bir neden bulunmazsa da kişisel özelliklere yükleme yapıldığını öne sürmüşlerdir. Regan, Straus ve Fazio (1974) da çalışmalarında benzer bulgular elde etmişlerdir. Bu çalışmada yakınlık düzeyi yerine aktörün sevilip sevilmemesinin yüklemeler üzerinde yarattığı etki incelenmiştir. Diğer çalışmalarla benzer şekilde, sevilen kişilerin olumlu davranışlarının içsel nedenlere, olumsuz davranışlarının dışsal nedenlere; sevilmeyen

kişilerin olumlu davranışlarının dışsal, olumsuz davranışlarının içsel nedenlere yüklendiği rapor edilmiştir.

Arkadaş ilişkilerindeki sevgi ve şefkat (affectionate) davranışını inceledikleri çalışmalarında, Floyd ve Voloudakis (1999), bireylerin arkadaşlıklarında beklenmedik bir şekilde azalan sevgi ve şefkat (örn., ilişkideki uzaklık ya da ilgisizlik) karşısında temel yükleme hatasını yapmadıklarını bulmuşlardır. Diğer bir deyişle, ilişkideki sevgi ve şefkatin beklenmedik bir şekilde azalması sonucunda, arttığı duruma kıyasla daha dışsal yüklemeler yapıldığı bulunmuştur. Bu sonuçlara göre, bireyler karşı tarafın kendilerine gösterdiği ilgide bir azalma fark ettiklerinde, bu değişikliği haklı gösterecek çevresel etkenlere başvurumaktadırlar. Yani, azalan ilgi için kişisel yüklemeler yapmak yerine bunu dışsal nedenlerle açıklamaya çalışmaktadırlar. Floyd ve Voloudakis (1999), bunu benliği korumaya dayalı bir strateji olarak kabul etmektedirler. Çünkü, ilişkide azalan sevgi ve şefkat, diğer kişinin azalan ilgisini ifade ettiğinden, bu hem ilişki hem de kişinin kendisi için bir tehdit oluşturmaktadır. Böyle bir tehdit hissettiğinde kişi, bu değişikliğin sorumluluğundan kaçınmak için bunu dışsal nedenlerle açıklamaya çalışır. Ayrıca, yazarlar yakınlık düzeyinin artmasının, olumsuz davranışlar için çevresel yüklemelerin yapılma olasılığını da arttırdığını rapor etmişlerdir.

Yükleme sürecinde sadece arkadaşlık ilişkilerinin değil, aynı zamanda romantik ilişkideki kişilerin etkilerini inceleyen çalışmalar da yapılmıştır. Bu çalışmalar da, genel anlamda, arkadaşlık ya da yakın ilişkilerde elde edilen bulguları destekler niteliktedir (Andersen ve Cole, 1990; Green, 2003; Hall ve Taylor, 1976).

Baumeister' e (1998) göre, insanlar yükleme sürecinde kendi benlik saygılarını korumak için yaptıkları yanlılıkları yakın ilişkilerinde de kullanmaktadırlar. İnsanlar ilişkideki eşlerini de olumlu değerlendirmek için, onların olumlu davranışları için kişisel özelliklerine, olumsuz davranışları için ise çevresel etkenlere yükleme yapmaktadırlar. Hall ve Taylor (1976), evli çiftlerin birbirleri hakkında olumlu bir izlenimi sürdürmek için, eşinin olumlu davranışları için içsel, olumsuz davranışları için dışsal yüklemde bulduklarını rapor etmişlerdir.

Green' in (2003) çalışmasının sonuçlarına göre, insanlar sevdikleri kişilerin olumsuz davranışlarını yabancı birinin olumsuz davranışlarına göre daha fazla dışsal nedenlere yüklemişlerdir. Olumlu davranışlar için, hem sevilen kişiler hem de yabancılar için benzer şekilde kişisel yüklemeler yapılmıştır.

I.10.3. Olumsuzluk Yanlılığı

Diğer insanlar hakkında genel bir izlenim oluştururken ve kişilik özellikleriyle ilgili çıkarsamada bulunurken, onların karakterleri, özellikleri ve davranışlarıyla ilgili çok çeşitli bilgilerle karşı karşıya gelmekteyiz. Ancak, araştırmalar bir insanı algılayıp onunla ilgili bilgileri birleştirip genel bir yargıya varırken, oluşturulan bu izlenimin bütün bu farklı parçaların aynı oranda değerlendirilmeye alınmadığını göstermektedir (Martijn, Spears, Pligt ve Jakobs, 1992). Yazarlara göre, oluşturulan izlenim, kişinin olumsuz özelliklerinden çok daha fazla oranda etkilenmektedir. Diğer bir deyişle, bir kişiyle ilgili izlenim oluştururken ya da onun kişilik özellikleri hakkında bir çıkarsamada bulunurken olumsuz bir

bilginin olumlu bir bilgiye göre çok daha güçlü bir oranda değerlendirmeye katıldığı ortaya konulmuştur (Reeder ve Brewer, 1979; Skowronski ve Carlston, 1987; 1989). Olumsuz bilginin gereğinden fazla vurgulanmasıyla ilgili ortaya çıkan bu eğilim, olumsuzluk etkisi veya olumsuzluk yanlılığı (negativity bias) olarak adlandırılmaktadır.

Bu yanlılığa göre, olumsuz bir davranışın gözleendiği durumda, davranışın nedeni olumsuz kişilik özelliklerini daha güçlü bir şekilde ima etmektedir. Bu yanlılığa getirilen bilişsel açıklamalardan biri Jones ve Davis' in (1965) toplumsal olarak istenmeyen davranışların kişilik özelliklerini daha güçlü bir şekilde yansıtmasıyla ilgili görüşleridir. İkinci açıklama ise insanların genelde olumlu davranış ve sonuç beklentisi içinde olmalarının olumsuz davranışların daha göze çarpıcı olmalarını sağlamasıdır. Dolayısıyla da, olumsuz davranışlar daha dikkat çekicidirler, daha fazla bilgi işleme sürecine maruz kalırlar ve yükleme sürecindeki ağırlıkları olumlu davranışlara göre daha fazla olur (Trafimow, Armendariz ve Madson, 2004).

Bazı araştırmacılar, kişilik özellikleriyle ilgili çıkarsama yapma sürecinde olumsuzluk etkisinin işlevini araştırmışlardır (Reeder ve Brewer, 1979; Skowronski ve Carlston, 1987; 1989). Daha önce getirilen açıklamalardan farklı olarak, bu araştırmacılar olumsuz bilginin etkisinin yapılan davranışın hangi boyutta değerlendirildiğine bağlı olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu bağlamda, yetenek (örn. zeka ve beceriler) ve ahlaki (örn. dürüstlük) olmak üzere iki boyutun önemini vurgulamışlardır. Yetenek ve ahlakın, insanların diğerleriyle ilgili

değerlendirmelerinde kullandıkları iki merkezi boyut olduğu düşünülmektedir. Buna göre, insanların başkalarının davranışlarından onların kişilik özellikleriyle ilgili çıkarsamada bulunmaları sürecinde davranışın yetenekle mi yoksa ahlakla mı ilgili olduğu ve hangi boyut üzerinde değerlendirileceği yapılan kişisel çıkarsamaları etkilemektedir.

Araştırmacılar, olumsuzluk etkisinin ahlaki bir davranışla ilgili değerlendirmeleri etkilediğini; ancak yetenekle ilgili bir davranış için ise tam tersinin gerçekleştiğini ifade etmişlerdir (Reeder ve Brewer, 1979; Skowronski ve Carlston, 1987; 1989). Yani, yetenekle ilişkili bir davranışın değerlendirilme sürecinde olumsuzluk yerine olumluluk etkisinin görüldüğünü belirtmişlerdir. Araştırmacılara göre, yetenek boyutuyla ilgili bir davranış söz konusu olduğunda başarılı bir performans için başarısız performansa kıyasla daha güçlü kişisel yüklemeler yapılmaktadır. Ancak, ahlaki bir davranış söz konusu olduğunda ahlaksız olarak değerlendirilen bir davranış için ahlaki bir davranışa kıyasla daha güçlü kişisel yüklemeler yapılmaktadır.

Reeder ve Brewer' e (1979) göre, insanların davranışlar ve kişilik özellikleri arasındaki ilişkileri algılamaları, değerlendirilen özelliğe göre değişmektedir. Davranışlar ve kişilik özellikleri arasında algılanan ilişki, gizil şemalar (implicational shemata) olarak adlandırılmaktadır. Araştırmacılar, ahlaki olarak olumlu özelliğe sahip bir insanın davranışsal olarak kısıtlanmış olduğunu, aksine ahlaki olarak olumsuz özelliğe sahip bir insanın ise böyle bir kısıtlanmaya maruz kalmadığını öne sürmektedirler. Dürüstlüğün gizil şemasına göre, dürüst insanların,

bu özellikleriyle uyumlu olarak her koşulda yalan söylemekten kaçınacakları beklenmektedir. Buna karşın yalancı insanların, duruma göre hem yalan hem de doğruyu söyleyebilecekleri düşünülmektedir. Yetenek boyutunda ise kişinin bu boyutta olumlu veya olumsuz özelliğe sahip olmasına göre tam tersi bir beklenti mevcuttur. Yetenekli insanların yapılacak göreve göre hem başarılı hem de başarısız olmaları beklenirken; yetenekli olmayan insanların ise genelde başarısız olmaları beklenmektedir.

Araştırmacılar ortaya sürdükleri gizil şemalar yaklaşımını test ettikleri çalışmalarında denencelerini destekleyen bulgular elde etmişlerdir. Elde edilen sonuçlara göre, ahlaki boyuttaki olumsuz bir bilginin, çok daha kesin bir kişilik özelliği çıkarsamasına; yetenek boyutunda ise, olumlu bir bilginin çok daha kesin bir çıkarsamaya neden olduğunu rapor etmişlerdir (Reeder ve Spores, 1983).

Skowronski ve Carlston (1987, 1989) da çalışmalarında yetenek ve ahlaki boyutla ilgili benzer bir yaklaşım sergilemektedirler. Ahlaki boyuttaki olumsuz bir bilginin çok daha fazla bilgi verici ve teşhise yönelik olduğunu (diagnostic), öte yandan olumlu bilginin ise belirsiz olduğunu öne sürmüşlerdir. Çünkü olumlu davranış hem ahlaklı hem de ahlaksız kişiler tarafından sergilenebilmektedir. Ahlaka aykırı bir bilginin yüksek teşhis değerine sahip olmasından dolayı, bu tarz bir bilginin değerlendirmeye katkısı daha fazla olacak ve olumsuzluk etkisine yol açacaktır. Araştırmacılar, yetenek boyutu için, olumlu bilginin daha fazla teşhise yönelik olduğunu, başarılı bir performansın sadece yetenekli kişiler tarafından, başarısız bir performansın ise hem yetenekli hem de yeteneksiz kişiler tarafından

sergilenebileceğini öne sürmektedirler. Skowronski ve Carlston' ın (1987) çalışmasının sonuçları, olumsuz bir davranışın ahlaki boyutta, olumlu bir davranışın ise yetenek boyutunda çok daha teşhise yönelik olduğunu göstermektedir.

Martijn, Spears, Pligt ve Jakobs (1992), gizil şema (Reeder ve Brewer, 1979; Reeder ve Spores, 1983) ve teşhise yönelik açıklamayı (Skowronski ve Carlston, 1987; 1989) sınıadıkları çalışmalarında, olumsuzluk ve olumluluk yanlılıklarıyla ilgili denenceleri destekleyen bulgular elde etmişlerdir. Elde edilen sonuçlara göre, olumsuz davranışsal bilgi ahlaki boyutla ilgili daha kesin çıkarsamalara neden olurken, olumlu davranışsal bilgi ise yetenek boyutuyla ilgili daha kesin çıkarsamalara neden olmaktadır. Araştırmacılar, ikinci bir çalışmayla, bu iki boyuttaki olumlu ve olumsuz bilginin insanları değerlendirme sürecindeki görelî ağırlıklarını araştırmışlardır. Bulgular, değerlendirme sürecinde ahlaki boyuttaki olumsuz bilginin yetenek boyutundaki olumlu bilgiye kıyasla çok daha etkili olduğunu göstermiştir. Dolayısıyla, olumluluk etkisi yetenek boyutuyla sadece bilgi işleme açısından ilişkili bulunurken; olumsuzluk etkisi, ahlaki boyutla hem bilgi işleme hem de kişilerarası ilişkiler bağlamında ilişkili bulunmuştur. Ahlaki boyuttaki olumsuzluk etkisinin yetenek boyutundaki olumlu etkiyi bertaraf etmesinin nedeni olarak, ahlaki davranışların sonucunun, sadece davranışı yapan kişiyle sınırlı kalmaması ve kişilerarası ilişkiler açısından önemli sonuçlar doğurması gösterilmektedir. Ahlaki boyuttaki bir davranışın olumlu veya olumsuz olması davranışı yapan kişi kadar onunla ilişki içindeki diğer insanları da etkilemektedir. Yetenekle ilgili davranışlar ise, daha çok oranda davranışı yapan kişiyi etkilediği için, değerlendirme sürecinde bu boyuttaki olumlu bir davranış,

ahlaki açıdan olumsuz bir davranışın etkisini değiştirememektedir (Martijn, Spears, Pligt ve Jakobs, 1992).

Yükleme sürecinde görülen yanlılıklarla ilgili bulgular insanların her zaman yükleme modellerindeki gibi ellerindeki bilgiyi rasyonel şekilde işleyip objektif bir şekilde sonuca ulaşan varlıklar olmadığına işaret etmektedir. Araştırmacılar yükleme sürecinde görülen bu karmaşıklık ve uyuşmazlığı giderebilmek için yükleme literatürünü derleyip, yüklemeleri ve sonuçlarını etkileyen en önemli etkenleri belirlemişlerdir (Kelley ve Michela, 1980). Kelley ve Michela'ya (1980) göre, bir davranışın algılanan nedeni, yüklemelerde bulunacak kişinin sahip olduğu bilgiye, inancına (belief) ve güdüsüne bağlı olarak şekillenmektedir. Bu üç etken Jones ve Davis'in (1965) uyuşan vardamalar kuramı ile birebir örtüşmektedir. Bilgiyle, yapılan davranışın sonrasında ortaya çıkan sonucun diğer olası davranışların sonuçlarından farklı, ayırdedici olmasını ifade etmektedir. Davranış sonrasında ortaya çıkan sonuç diğer olası sonuçlardan ne kadar farklı ise kişinin niyetini belirlemek ve buna göre de kişisel vardamada bulunmak o kadar kolaylaşmaktadır. İnanç etkeni, diğer kişilerin benzer durumda nasıl davranacakları, yani davranışın toplumsal olarak istenirliğiyle ilgilidir. Eğer çok az kişi, benzer bir durumda aktör gibi davranırsa, aktörün niyeti onun kişisel tutum ve özelliklerini daha doğru bir şekilde yansıtmaktadır. Güdü ise, Jones ve Davis'in hedonik uygunluk kavramıyla açıklanmıştır. Eğer yapılan davranış gözleyenin genel anlamda çıkarlarıyla ilgiliyse, davranıştan kişinin özellikleriyle ilgili çıkarsama yapma olasılığı artmaktadır. Davranışın sonucuyla gözleyen arasında hedonik uygunluk olduğunda, bu uygunluk yüklemenin odak noktası haline geleceği için diğer etkenlerin (ayırdedici sonuç veya

davranışın toplumsal istenirliği) önemini azaltmaktadır. Kelley ve Michela, genel olarak, güdünün davranışla ilgili bilgi işleme sürecini etkilediğini öne sürmektedirler.

Kelley ve Michela (1980) üç etkenin yükleme üzerindeki etkisini daha iyi anlayabilmek için yapılan çalışmaları ve bunların bulgularını derlemişlerdir. Buna göre, bilgi ve yükleme arasındaki ilişki çeşitli süreçleri kapsamaktadır. Bunların bir ucunu, Jones ve Davis'in (1965) davranışın ayırdedici bir sonuç ortaya çıkarıp çıkarmamasının belirlenmesi, Kelley' nin (1967) yaygınlık, belirginlik ve tutarlılık bilgilerinin kullanılması gibi mantıksal analiz süreçleri oluşturmaktadır. Diğer uca ise, daha kapsamlı bir bilgi işlem gerektirmeyen (örn, öncelik etkisi ve dikkat çekme) süreçler yer almaktadır. Buna göre, ilk elde edilen ya da en dikkat çekici bilgi davranışın nedeni olarak yeterli görülmektedir (örn., Talor ve Fiske, 1975; Ross, Lepper ve Hubbard,1975).

Kelley ve Michela' ya (1980) göre, her insan yükleme sürecinde karşılaştığı neden-sonuç ilişkisiyle ilgili inanca sahiptir. Diğer bir deyişle, insanların karşılaştığı bir sonucun nedeniyle ilgili varsayımları, karşılaştığı bir nedenin de sonucuyla ilgili beklentileri vardır. Beklentiler, kişiyle ilgili ve ortamla ilgili beklentiler olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Kişiyle ilgili beklentiler, kişinin davranışının daha önceki deneyimlerle tutarlı olup olmamasıyla ilgili inancı yansıtmaktadır. Buna göre, beklentiyle tutarlı olan davranış, kişinin istikrarlı özelliklerine; beklentiyle tutarlı olmayan davranış ise istikrarsız çevresel etkenlere yüklenmektedir (örn., Kassin, 1979; Zuckerman, 1979). Ortamla ilgili beklentiler, belirli bir durumda belirli bir davranışın gözlenme olasılığını ifade etmektedir. Bu beklentiler, yaygınlık bilgisinin

temelini oluşturmaktadırlar. Buna göre, beklentiyle tutarlı olan davranışlar, ortamsal kısıtlamalara yani çevresel etkenlere, beklentiyle tutarlı olmayan davranışlar ise kişisel etkenlere yüklenmektedir (örn., Azjen, 1971; Lay, Burron ve Jackson, 1973).

Kelley ve Michela (1980), güdülerin yükleme sürecini çok çeşitli açılardan etkilediğini öne sürmektedirler. Buna göre, aktörün davranışının kişinin çıkarlarıyla ilişkili olup olmaması (hedonik uygunluk), aktör ve gözleyen arasındaki ilişki, kişinin benliğini koruma ya da geliştirme ihtiyacı yapılan yüklemeler üzerinde etkili olmaktadır (örn. Miller ve Ross, 1975; Zuckerman, 1979).

I.11. Yükleme ve Cinsiyet Farklılıkları

Nedensel yüklemelerdeki cinsiyet farklılıklarını inceleyen çalışmalara bakıldığında, bireylerin kendi ve diğerlerinin davranışlarıyla ilgili yaptıkları yüklemeler açısından cinsiyetler arası farklılıkların söz konusu olduğu kabul edilmektedir.

Genel olarak cinsiyet farklılıklarıyla ilgili çalışmalar iki şekilde sınıflandırılmaktadır (Hansen ve O'Leary, 1983). Bunlar, denek cinsiyeti, yani kişni kendi cinsiyeti ve aktörün cinsiyeti, yani uyarıcı kişinin cinsiyetinden dolayı ortaya çıkan farklılıklardır. Nedensel yüklemelerdeki cinsiyet farklılıklarıyla ilgili çalışmaların da bu bağlamda iki yönü mevcuttur. Bu iki yön, kişinin kendi cinsiyetinin ve davranışını gözlediği diğer kişinin cinsiyetinin yapılan yüklemelerdeki etkisinin incelenmesini içermektedir.

Kişinin cinsiyetinin yapılan yüklemelerde üzerinde bir farklılık yaratıp yaratmadığını inceleyen çalışmaların bulguları birbirleriyle çelişmektedir. Bazı araştırmaların sonuçları, erkeklerin kadınlara göre daha ben merkezci yüklemelerde bulduklarını göstermektedir (Feather ve Simon, 1973; Nicholls, 1975; Stephan, Rosenfield ve Stephan, 1976). Diğer bir deyişle, erkekler kadınlara göre başarıları için daha fazla oranda kişisel, başarısızlıkları için ise daha yüksek oranda dışsal yüklemelerde bulunmaktadır. Ancak bazı araştırma sonuçları bu bulguları desteklememektedir (Hansen ve O’Leary, 1983; Rosenfield ve Stephan, 1978).

Hansen ve O’Leary (1983) yaptıkları çalışmada, katılımcıların cinsiyetinin yaptıkları yüklemeler üzerinde bir farklılık yaratmadığını rapor etmişlerdir. Ayrıca, diğer araştırmaların aksine her iki cinsiyetteki katılımcıların, kadınların davranışlarını daha fazla kişisel etkenlerle, erkeklerin davranışlarını ise daha fazla çevresel etkenlerle açıkladıklarını belirtmişlerdir. Diğer bir çalışmada, kadınların da erkekler gibi ben merkezci yüklemelerde buldukları rapor edilmiştir (Rosenfield ve Stephan, 1978). Çalışmanın bulgularına göre, erkekler erkeksi görevlerde kendi başarıları için kişisel, başarısızlıkları için çevresel yüklemelerde bulunmaktadır. Kadınsı bir görevde ise kadınların, erkeklere göre kendi başarılarını daha kişisel, başarısızlıklarını ise daha çevresel etkenlere yükledikleri belirtilmiştir.

Frieze, Whitley, Hanusa ve McHugh (1982), yükleme sürecindeki cinsiyet farklılıkları üzerine yaptıkları meta-analiz sonucunda yükleme sürecinde cinsiyetler arası güçlü bir farklılık olmadığını rapor etmişlerdir. Fox ve Ferri (1992), akademik ortamdaki performanslar için yapılan yüklemelerdeki cinsiyet farklılıklarını

inceledikleri çalışmalarında, kadınların erkeklere göre daha zayıf içsel yükleme yaptıklarını, ancak bu farklılığın, sosyal mevki ve şartlar kontrol altına alındığında ortadan kalktığını belirtmişlerdir. Ayrıca, dışsal yükleme için elde edilen farklılığın çok daha büyük olduğunu ifade etmişlerdir. Bu sonuca göre, kadınlar erkeklere kıyasla daha güçlü dışsal yüklemelerde bulunmaktadır. Elde edilen bu farklılığın cinsiyetlerin içinde bulunduğu sosyal mevki ve şartlardan bağımsız olduğu belirtilmiştir.

Araştırmacılara göre, nedensel yüklemelerdeki cinsiyet farklılıklarını etkileyen en önemli etkenlerden birini cinsiyet rolleriyle ilgili beklentiler oluşturmaktadır (Kassin, 1979). Buna göre, gözlenen davranışın cinsiyete bağlı bir davranış (sex-related) olması nedensel yükleme sürecinde etkili olmaktadır. Bireylerin, kadın ve erkeklerin davranışları için farklı beklentilere sahip olmaları, cinsiyete bağlı bir davranışın kadın veya erkek tarafından ortaya konması sonucunda farklı nedensel yüklemelerin yapılmasına yol açmaktadır. Bu bağlamda, araştırmacılar, beklenen cinsiyet rollerinin dışına çıktığında, yani karşı cinsiyetle ilgili bir davranış sergilediğinde, bu davranışın yapılma nedeni olarak kişisel yüklemelerin ön plana çıkacağını ileri sürmüşlerdir. Bazı araştırmalar, erkeksi bir davranış bir kadın sergilediğinde ya da kadınsı bir davranış bir erkek sergilediğinde daha yüksek oranda kişisel yükleme yapıldığını ortaya koymuştur (Synder ve Swann, 1978; Synder, Tanke ve Berscheid, 1977).

Deaux ve Emswiller (1974) ise, cinsiyete bağlı davranışların değerlendirilmesiyle ilgili yaptıkları çalışmada, kadın ve erkek performansları

arasındaki farklılığın sadece erkeksi görevlerde ortaya çıktığını belirtmişlerdir. Bu çalışmanın bulgularına göre, erkeksi bir görevde erkeklerin başarısı yeteneğe, kadınlarınsı ise şansa yüklenirken; kadınsı bir görevde kadın ve erkeklerin performansına benzer şekillerde yükleme yapılmıştır. Bu da erkeklerin genel olarak, kişinin cinsiyetinden ve cinsiyete bağlı bir davranıştan bağımsız bir şekilde, kadınlardan daha yetenekli olarak değerlendirildiğini göstermektedir.

Hansen ve O'Leary (1983) ise diğer araştırmaların aksine her iki cinsiyetteki katılımcıların, yapılan görevin erkeksi ya da kadınsı olmasından bağımsız olarak, kadınların davranışlarını daha fazla kişisel etkenlerle, erkeklerin davranışlarını ise daha fazla çevresel etkenlerle açıkladıklarını belirtmişlerdir.

Sonuç olarak, nedensel yüklemelerdeki cinsiyet farklılıklarını inceleyen çalışmaların bulguları, birbirleriyle çelişkili olmakla beraber, genel olarak yükleme sürecinde cinsiyet farklılıklarının söz konusu olduğunu göstermektedir. Bu nedenle, söylenen bir yalan için yapılan nedensel yüklemelerde hem denek cinsiyetinin, hem de uyarıcı kişinin (yalan söylenen kişinin) cinsiyetinin etkisinin incelenmesi gerektiği düşünülmektedir. Bu etkinin incelenmesinin, hem yalanla ilgili hem de yükleme literatürüne katkı sunacağı düşünülmektedir.

I.12. Yalan ve Yüklemeyle İlgili Yapılmış Çalışmalar

Weiner'in yükleme modeli, yani insanların başkalarının yetenek ve çabalarına göre onların başarı ve başarısızlıklarına dair ne tür yüklemelerde buldukları

örgütsel ortamlarda çalışanların performanslarını değerlendirme açısından sıklıkla kullanılan bir model olmuştur. Bu bağlamda, Kaeser (2006), yaptığı tez çalışmasında, daha önce etkisi araştırılmamış olan bir konuyu, çalışanların yalan söyleme davranışlarının nasıl algılandığını ve yapılan nedensel yüklemeler üzerindeki etkisini Weiner'in yükleme modeli temelinde incelemiştir. Daha özel olarak çalışmada, çalışanların bilgi saklama niyetleri, çabaları ve yeteneklerinin öfke, sempati duygularını ve aldatılma algılarını nasıl etkilediği araştırılmıştır. Araştırmada 2 (yetenek; düşük/yüksek) x 2 (çaba; düşük /yüksek) x 2 (bilgi saklama niyeti; var/yok) olmak üzere seçkisiz gruplar deney desenine uygun varyans analizi yapılmıştır. Bağımlı değişkenler 7 basamaklı Likert tipi ölçek üzerinde değerlendirilmiştir. Çalışmada yalan söyleme davranışı çalışanların önemli bir bilgiyi iş arkadaşlarından saklamaları şeklinde tanımlanmıştır. Bu bilgi kariyer ya da yükselme fırsatı sağlama niyetiyle, istemli bir şekilde saklandığında bu, kandırma olarak, yani niyetli söylenen bir yalan olarak tanımlanmıştır. Buna karşın, çalışanın meşguliyet ya da yoğunluktan dolayı bilgiyi paylaşmayı unutması durumunda bu, dürüst bir hata, yani niyetli söylenmeyen bir yalan olarak kabul edilmiştir.

Çalışmada, gösterilen çaba ve yetenek düzeyinin çalışanların kandırmayla ilgili algıları üzerinde etkili olacağı varsayılmıştır. Daha ayrıntılı olarak ifade etmek gerekirse, niyetli bir şekilde yalan söylendiğinde, düşük seviyede çaba gösterenleri yüksek seviyede çaba gösterenlere kıyasla daha güçlü bir şekilde yalancı olarak değerlendirecekleri; niyetli bir şekilde yalan söylenmediği koşulda ise gösterilen çabanın düzeyinin kişinin yalancı olarak değerlendirilmesinde bir fark yaratmayacağı varsayılmıştır. Yetenek düzeyiyle ilgili olarak da benzer varsayımlarda

bulunulmuştur. Niyetli bir şekilde yalan söylendiğinde, düşük yetenek seviyesindekiler, yüksek yetenek seviyesindekilere kıyasla daha güçlü bir şekilde yalancı olarak değerlendirecekleri; niyetli bir şekilde yalan söylenmediği koşulda ise yetenek düzeyinin kişinin yalancı olarak değerlendirilmesi açısından bir farklılık yaratmayacağı varsayılmıştır.

Genel olarak çalışmada, çabanın düzeyi ve bilgi saklamadaki niyet algısı, gözleyenlerin öfke, sempati düzeylerini ve kandırmayla ilgili algılarını etkilediği bulunmuştur. Buna karşın, yüksek ya da düşük akademik yeteneğin gözleyenlerin öfke, sempati düzeylerini ve kandırmayla ilgili algılarını etkilemediği rapor edilmiştir. Çabanın düzeyinin öfke ve sempati düzeyleri üzerinde beklenen şekilde etkili olduğu bulunmuştur. Kişinin yüksek seviyede çaba sergilemesi kişiye karşı sempati duyulmasını sağlarken, kişinin düşük seviyede çaba sergilemesi ise beklenildiği gibi öfke düzeyinin arttırmaktadır.

Çabanın düzeyi ve niyetle ilgili bulgular incelendiğinde, bu bulguların beklenen sonuçlarla tutarlı olmadığı görülmektedir. Buna göre, niyetli bir şekilde yalan söylendiğinde, gösterilen çabanın seviyesinin yalan söyleyen kişinin değerlendirilmesi üzerinde hiçbir etkisinin olmadığı bulunmuştur. Niyetli bir şekilde yalan söylenmediğinde çabanın bir etkisinin olmayacağı düşünülmekteydi. Ancak, bu koşulda niyetli yalan söylendiği koşul için beklenen sonuçların elde edildiği görülmüştür. Yani, düşük seviyede çaba gösterenler yüksek seviyede çaba gösterenlere kıyasla daha güçlü bir şekilde yalancı olarak değerlendirilmişlerdir.

Kaeser' e (2006) göre, niyetin açık, belirgin olarak algılandığı durumda gözleyenler çaba, yetenek gibi diğer bilgi kaynaklarını değerlendirmeye dahil etmemektedirler. Kaeser, bu sonuçları, niyetli bir şekilde yalan söyleyen kişinin bu niyetinin, o kişiyi yalancı olarak değerlendirmede tek başına önemli bir etken olduğu şeklinde yorumlamıştır. Ancak, kişinin niyetiyle ilgili bir belirsizlik olduğu durumda, gözleyenler kişinin niyetini anlamak için, kişinin sergilediği çabayı dikkate almaktadırlar. Bu da göstermektedir ki bir davranışın yapılma nedeni belirsiz ise, çaba gibi bazı başka değişkenler değerlendirmede aracı rol oynamaktadırlar.

Yalan konusunun beklenti ve yüklenme kuramları temelinde incelendiği bir diğer çalışmada Roiger (1999), insanların farklı kandırma türleri arasında bir ayırım yapıp yapmadıklarını, hangi kandırma içeren davranışları daha kabul edilebilir olarak değerlendirdiklerini araştırmıştır. Çalışmada, öncelikle belirsizlik, saklama, abartma, yarı-yalan, yalan ve beyaz yalan olmak üzere altı kandırma türü belirlenmiş ve bunlar açık bir biçimde tanımlanmıştır. Sosyal açıdan istenir yanıtlar verilmesini önlemek için yapılan çalışmada bu kandırma türleri genel olarak bilgi kontrol yöntemi biçiminde ifade edilmiştir. Her bir kandırma türü için, bu kandırmanın kime yarar sağladığının bir fark yaratıp yaratmadığının incelenmesi açısından üç farklı hikaye (vignet) kurgulanmış ve her bir hikayeye ilgili beş soru sorulmuştur. Üç farklı hikayenin ikisi, söylenen yalan kişinin kendisine veya bir başkasına yarar sağlayan kişilerarası bir durumu, diğeri ise yalan söyleyen kişiye yarar sağlayan tıbbi bir durumu içermektedir. Sorulan sorular, kullanılan kandırma türünün ne olduğunu, bir ay içinde hangi sıklıkla bu tarz bir kandırma türünü kullandıklarını, bu durumda herhangi birinin bu kandırma türünü kullanmasını bekleyip beklemediklerini,

kullanılan kontrol yöntemini kişiye mi yoksa çevreye mi yüklediklerini ve o durum için bu kandırma türünü ne oranda kabul edilebilir olarak değerlendirdiklerini kapsamaktadır.

Çalışmada, beklenti kuramı kapsamında, normatif beklentileri karşılayan yalanların ve normatif beklentileri olumlu olarak ihlal eden yalanların daha kabul edilebilir bulunacağı tahmin edilmektedir. Yükleme kuramı kapsamında ise, çevresel kısıtlamalar nedeniyle söylenen yalanların; yani çevresel etkenlere yüklenen yalanın kişisel etkenlere yüklenen yalana kıyasla daha kabul edilebilir olarak algılanacağı beklenmektedir. Ek olarak, araştırmada yalanların başkasına -yönelik ve kendine -yönelik güdüyle söylenmesinin kabul edilebilirlik düzeylerinde bir farklılık yaratıp yaratmadığı da incelenmiştir. Çalışmanın bulgularına göre, bütün yalan türleri için beklentilerle ilgili denenceler doğrulanmamıştır. Sonuçlar, bireylerin kendilerinin en çok oranda söylediği yalan türünü daha fazla derecede kabul edilebilir olarak değerlendirdiklerini göstermektedir. Çevresel etkenlere yüklenen yalanların daha fazla oranda kabul edilebilir algılanacağı ile ilgili denence de kısmen desteklenmiştir. Sadece iki yalan türü için (yalan ve saklama türleri), çevresel etkenlere yükleme yapılması kişisel etkenlere yükleme yapılmasına oranla daha kabul edilebilir olarak değerlendirilmiştir. Yalan söylemenin altında yatan güdünün etkisiyle ilgili çelişkili ve beklentilerle tutarlı olmayan bulgular elde edilmiştir. Son olarak, yalanların kabul edilebilirlik derecelerinde demografik özelliklerle ilgili bir farklılık olup olmadığıyla ilgili sonuçlar, erkeklerin ve bekar bireylerin genel olarak yalanları daha kabul edilebilir bulduklarını göstermektedir.

I.13. Birinci Çalışmanın Amacı

Sosyal psikoloji literatürü incelendiğinde, uzun bir süre yalan konusunun, yalan söylenildiğini ortaya çıkaran davranışsal ipuçları gibi çok sınırlı bir çerçevede içinde araştırıldığı görülmektedir. Son yirmi yıldır yapılan çalışmalar yalan konusunu, bu dar çerçeveden ve laboratuvar ortamından çıkarmış; yalanın günlük yaşamdaki yerini ve kullanımını incelemeye başlamışlardır. Bu çalışmalar, yalanı tarih boyunca içinde saklandığı ahlaki boyutunun içinden çıkarıp, kişilerarası ilişkilerin merkezine oturtmuştur. Burada amaç, yalanla ilgili farklı bir bakış açısı getirip, yalanı görülmedik ya da olağandışı bir olay olmaktan çıkarıp, günlük hayatımızdaki işlevini öğrenmektir. Bu çalışmalarda kişilerarası ilişkilerimizde kimlere, hangi sıklıkta, hangi konularda yalan söylediğimiz ve yalan söyledikten sonra kendimizi nasıl hissettiğimiz türünden sorulara yanıt aranmaktadır (örn., DePaulo ve Kashy, 1998; DePaulo ve ark., 1996; Kashy ve DePaulo, 1996). Bu çalışmaların sonuçları yalanın kişilerarası ilişkilerde sıklıkla kullanıldığını ve bu ilişkileri düzenleyici bir yönünün olduğunu göstermektedir.

Yükleme kuramının çıkış noktasını oluşturan görüşe göre insanlar kişilerarası ilişkilerinde bu ilişkinin sağlıklı ve güven verici bir şekilde devam edebilmesi için karşılarındaki kişinin belirli durumlarda niçin belirli bir şekilde tepki verdiğini anlama çabası içindedir. Buradan hareketle geliştirilen yükleme modelleri, başarı-başarısızlık, yardım etme, saldırganlık gibi pek çok sosyal davranışın nedenlerinin açıklanmasında kullanılmıştır. Ancak, sosyal psikoloji literatürüne bakıldığında, sosyal ilişkilerin önemli bir parçasını oluşturan yalanların yükleme modelleri

bağlamında henüz incelenmediği görülmüştür. Dolayısıyla bu çalışmanın amacı, insanların yalan söylendiği zaman, bu yalanları hangi nedensel yüklemelerle açıkladıklarını; hangi koşullarda söylenen yalan için istikralı – içsel veya dışsal yüklemeler yaptıklarını; hangi koşullarda söylenen yalanı duruma özgü olarak veya her durum için geçerli olarak değerlendirdiklerini ve söylenen yalanın altındaki niyeti nasıl algıladıklarını incelemektir.

Daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse, ikili ilişkilerimizde yalan söylenen bir durumla karşılaştığımızda, söylenen bu yalan sonrasında ‘bu kişi niçin yalan söyledi?’ sorusuna ‘Yalan söylemiş, çünkü öyle biri. Yalancının teki, yaradılışı böyle.’ şeklinde veya ‘... sebepten dolayı yalan söylemiş, mecbur kalmış.’ şeklinde yanıt vermemize, yani içsel veya dışsal nedensel yüklemelerde bulunmamıza; ‘bu kişi zaten her zaman yalan söyler’ veya ‘sadece bu seferlik yalan söylemiş’ şeklinde yanıt vermemize, yani istikrarlı veya istikrarsız yüklemelerde bulunmamıza; ‘bu kişi zaten her durumda yalan söyler’ veya ‘yalan söylemesi sadece bu duruma özgüdür’ şeklinde yanıt vermemize, yani duruma özel ya da genel yüklemelerde bulunmamıza ve son olarak da, bu kişinin nasıl bir niyetle (iyi niyetle veya kötü niyetle) yalan söylediğine karar vermemize neden olan koşullar nelerdir? Farklı koşullarla karşılaştığımızda, söylenen yalanlar için yaptığımız nedensel yüklemeler bu koşullardan nasıl etkilenmekte, bu koşullara göre değişiklik göstermekte midir?

Yalan konusuyla ilgili çalışmalardan elde edilen bulgular, insanların girdikleri dört sosyal etkileşimden birinde yalan söylediklerini (DePaulo ve ark., 1996) ve yalan oranlarının yakınlık derecesiyle negatif bir ilişki içinde olmasına

rağmen, anne ve sevgiliye söylenen yalan oranlarının oldukça yüksek çıktığını göstermektedir (DePaulo ve Kashy, 1998). Bu sonuçlar, yalanın ikili ilişkilerin, yani aile ilişkilerinin, sevgili ve yakın arkadaşlarla kurulan ilişkilerin vazgeçilmez bir parçası olduğuna işaret etmektedir. Bu açıdan ele alındığında, yalan içeren bu yakın ilişkilerin sağlıklı ve güven verici bir şekilde devam edebilmesi nasıl sağlanmaktadır sorusu akla gelmektedir. Bu soruya yanıt verebilmek için, yalan söylenen bir durumda bu yalanların nasıl değerlendirildiği ve ne tür nedensel yüklemeler yapıldığının incelenmesi oldukça önem kazanmaktadır. Bu noktadan hareketle, araştırmada ilk olarak yalan söyleyen kişinin, yani aile bireyi, sevgili ya da yakın arkadaşın söylediği yalanların yapılan nedensel yüklemeler üzerindeki etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Yalanın ikili ilişkiler bağlamında incelenmesi nedeniyle, yapılan nedensel yüklemeler açısından yalanın kimin tarafından söylendiği kadar, yalan söylenen kişinin de önemli olduğu düşünülmektedir. Aile bireyi, sevgili ya da yakın arkadaşın bir başka kişiye yalan söylediği bir koşulda yapılan nedensel yüklemelerin, kişinin kendisine yalan söylendiği koşulda yapılan yüklemelerden farklı olacağı tahmin edilmektedir. Bu nedenle, araştırmada ikinci olarak yalan söylenen kişinin, yani yalanın kişinin kendisine veya bir başka kişiye söylenmesinin nedensel yüklemeler üzerindeki etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Daha önce bahsedildiği üzere, yalanla ilgili yapılan çalışmaların bir yönünü de yalan söylemenin altında yatan güdülerin ne olduğunun araştırılması oluşturmaktadır. Bu konuda yapılan çalışmalar, söylenen yalanları kendisine -yönelik

ve başkasına -yönelik güdülerle söylenen yalanlar olmak üzere iki kategori içinde toplamışlardır (örn. DePaulo ve ark., 1996). Bu iki tür yalanın dağılımlarının incelendiği çalışmalar, yalanların genel olarak kişinin kendisine maddi veya manevi bir kazanç sağlamak için söylendiğini, ancak yakın ilişkilerde başkasına - yönelik yalan oranlarının daha yüksek olduğunu göstermiştir (DePaulo ve Kashy, 1998). Yakın ilişkilerde söylenen yalanların altında yatan güdülerin farklılaşması (DePaulo ve ark., 1996) ve farklı güdülerin yalanların kabul edilebilirlik düzeylerini etkilemesiyle (Backbier ve ark., 1997) ilgili bulgular söylenen bir yalan sonucunda herhangi bir kazanç elde edilip edilmemesinin önemine işaret etmektedir. Bu noktadan hareketle, söylenen yalan sonucunda kişinin bu yalandan bir kazanç sağlayıp sağlamamasının yapılan nedensel yüklemeler açısından değişme göstereceği tahmin edilmektedir. Dolayısıyla da, araştırmada üçüncü olarak, yalan sonucu bir kazanç elde edip etmeme durumunun nedensel yüklemeler üzerindeki etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Cinsiyet farklılıkları ile ilgili literatüre bakıldığında, kadınların erkeklere kıyasla ilişkilerinde çok daha fazla yakınlık ve duygusal destek aradıkları, kendilerini açmaktan çekinmedikleri ve daha arkadaşça, sıcak ilişkiler kurduklarıyla ilgili bulgulara rastlanmaktadır. Kendilerine yalan söylenmesi, kadınların yakın ilişkilerinde aradıkları bu özelliklerle tamamen ters düşmektedir. Yalan konusuyla ilgili yapılan çalışmalarda cinsiyet farklılıklarıyla ilgili çelişkili bulgular elde edilmesi ve zaten bu konuda yapılmış herhangi bir çalışmanın olmayışı nedeniyle, cinsiyet de son bir değişken olarak çalışmaya dahil edilmiştir. Bu sayede, kadın ve erkeklerin kendilerine söylenen yalanları nasıl değerlendirdikleriyle ilgili bilgi sahibi

olmak ve yapılan nedensel yüklemeler açısından cinsiyetler arasında bir farklılık olup olmadığını incelemek amaçlanmıştır.

Sonuç olarak, araştırmada, yalanın kimin tarafından söylendiği (sevgili/ aile bireyi/ yakın arkadaş), yalanın kime söylendiği (kişinin kendisine/ bir başkasına), yalan sonucu kazanç elde etme durumu (kazanç var/ kazanç yok) ve cinsiyet değişkenlerinin etkileri yükleme modelleri kapsamında öne sürülen dört yükleme boyutu (içsel-dışsal boyut/ istikrarlılık boyutu/ genellik boyutu/ niyet boyutu) temelinde incelenmiştir.

Bilindiği üzere, içsel-dışsal boyut bütün yükleme modellerinde ele alınan en temel boyuttur. Bu çalışmada, yüklemeyle ilgili diğer çalışmalardan farklı olarak söylenen yalanın altında yatan niyetin de araştırılması nedeniyle, incelenen değişkenlerin içsel-dışsal yüklemeler ve niyet yüklemesi üzerindeki etkileri Jones ve Davis' in (1965) uyuşan vardamalar kuramı temelinde incelenmiştir.

Uyuşan vardamalar kuramına göre, davranışın özgür seçimle yapılmış olması, toplumsal olarak istenir olmaması ve davranışın ayırddedici bir sonuç ortaya çıkarması, kişinin niyeti ve bu niyete bağlı olarak kişilik özellikleri hakkında vardamada bulunma olasılığını arttıran koşullardır. Öncelikle, yalan söyleme davranışı kuramın bu öngörülerine göre değerlendirildiğinde, davranışın, özgür seçim ve davranışın toplumsal olarak istenir olmaması koşullarına tamamen uygun olduğu görülmektedir. İlk olarak, bu araştırma için yalan söylemek 'diğerlerini kasıtlı

olarak yaniltma girişimi' olarak tanımlandığı üzere davranış özgür seçimle yapılmaktadır.

İkinci olarak, ahlaki çerçeveden farklı olarak sosyal psikoloji yaklaşımı, yalan söylemeyi olağandışı bir davranış olmaktan çıkarıp, herkesin belirli zamanlarda başvurduğu, gündelik yaşamın vazgeçilmez bir parçası olarak değerlendirmesine rağmen, yalanları ahlaki boyuttan tamamen ayrı bir şekilde ele almak mümkün değildir. Çünkü, yalan söylemek toplumsal ve kültürel açıdan yapılması istenmeyen, yapıldığı fark edildiğinde hoş görülmeven ve genellikle olumsuz duygu ve sonuçlar ortaya çıkaran bir davranış olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle, uyuşan vardamalar kuramının öngörülerini ve olumsuzluk yanlılığıyla ilgili çalışma bulgularına (Skowronski ve Carlston, 1987; 1989; Trafimow, Armendariz ve Madson, 2004) göre yalan söylemenin aktörün niyeti ve kişilik özellikleriyle ilişkilendirilmesi beklenmektedir. Ancak, bu konuda yapılan pek çok çalışma, insanların sevdikleri ve yakın ilişki içinde oldukları kişilerin olumsuz davranışlarını dışsal nedenlerle açıklama eğiliminde olduklarına dikkat çekmektedir (Floyd ve Voloudakis, 1999; Hall ve Taylor,1976; Regan, Straus ve Fazio, 1974; Taylor ve Koivumaki, 1976). Bu bulguların ışığında, yalanı söyleyen kişinin yakınlık düzeyinin söylenen yalanlara yapılan yüklemeler üzerinde etkili olacağı; sevgili, aile bireyinin söylediği yalanların daha olumlu değerlendirileceği, yani daha dışsal ve iyi niyetli yüklemeler yapılacağı tahmin edilmektedir

Yalanın kime söylendiği, yani kişinin kendisine veya bir başka kişiye yalan söylenmesi kuramın kişiselleştirmeye ilgili öngörülerini örtüşmektedir. Kurama

göre, kişiselleştirmenin olduğu durumda, yani gözlemcinin aktörün bir davranışı kendisi hedef olduğu için yaptığını düşündüğünde, sonucun olumlu ya da olumsuz olmasına bağlı olarak kişilik özellikleriyle ilgili güçlü çıkarsamalar yapılmaktadır. Yalan söylemenin olumsuz bir davranış olmasından hareketle, yalanın kişinin kendisine söylenmesi sonucunda yapılan nedensel yüklemelerin, yalanın bir başkasına söylenmesine kıyasla daha içsel olacağı ve daha kötü niyetli olarak değerlendirileceği tahmin edilmektedir.

Jones ve Davis' e (1965) göre, niyet ve kişilik özelliği hakkında vardamada bulunma olasılığını arttıran bir diğer etken davranışın ayırdedici bir sonuç ortaya çıkarmasıdır. Bunun nedeni insanların seçimlerindeki ayırdedici özelliklerin, daha çok onların karakter özellikleriyle ilişkilendirilmesinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca, kurama göre, bu ayırdedici sonuç gözlemci için olumlu ya da olumsuz bir anlama sahipse, vardama yapma olasılığı daha da güçlenmektedir. Bu anlamda, yalan sonucu kazanç elde etmeyi ayırdedici bir sonuç olarak kabul etmek oldukça mantıklı görünmektedir. Dolayısıyla, yalan sonucu kazanç elde edilen koşulda yapılan yüklemelerin, kazanç elde edilmeyen koşula göre daha kötü niyetli ve içsel olması beklenmektedir.

Araştırmada söylenen yalanlar için yapılan nedensel yüklemelerin incelendiği diğer bir boyut olan istikrarlılık boyutu, Weiner ve arkadaşları (1972) tarafından başarı ya da başarısızlığa neden olan etkenin zaman içinde değişme gösterip göstermediğini ifade eden bir boyuttur. Aynı zamanda, bu boyut başarı ve başarısızlık sonrası bu konudaki beklenti değişikliklerini belirlemektedir. Yani, elde

edilen başarı veya başarısızlığın istikrarlı bir nedene yüklenmesi, gelecekte de benzer bir konuda aynı sonucun alınacağına dair beklenti oluşturulmasını sağlamaktadır. Bu araştırma kapsamında düşünüldüğünde, söylenen yalan sonrası istikrarlı yüklemde bulunma, söylenen yalanın nedeninin zaman içinde değişmeyeceğini ve gelecekte de benzer nedenle yalan söyleneceğiyle ilgili beklenti geliştirilmesini ifade etmektedir. İstikrarlılık her ne kadar ayrı bir boyut olarak düşünülmüş olsa da başarı-başarısızlıkla ilgili çalışmalarda genellikle içsel-dışsal boyutla birlikte ele almıştır. Dolayısıyla, bu çalışmada da, söylenen bir yalan için ne tür yüklemeler yapıldığının bu iki boyut kapsamında beraber incelenmesi amaçlanmıştır.

İncelenen değişkenler açısından bakıldığında, yakınlık düzeyinin yaratacağı olumluluk etkisi nedeniyle aile bireyi ve sevgilinin söylediği yalanlara, yakın arkadaşla kıyasla daha (dışsal-) istikrarlı yüklemeler yapılacağı düşünülmektedir. Benzer şekilde, yalan söyleyen kişilerle ilgili olumlu değerlendirme yapma eğiliminden dolayı, kişinin kendisine söylenen yalanlara daha istikrarlı yüklemeler yapılacağı beklenmektedir. Sonucunda kazanç elde edilen bir yalanın, nedeni olarak bu kazancın görülmesi oldukça muhtemeldir. Dolayısıyla, yalan sonucu kazanç elde etme durumuyla ilgili olarak ise kazanç elde edilmeyen koşulda daha istikrarlı bir nedene yükleme yapılacağı tahmin edilmektedir.

DePaulo ve arkadaşlarının (1996), insanların her dört etkileşimden birinde yalan söylediklerini ifade ettikleri çalışması göstermektedir ki insanlar sanıldığından çok daha sıklıkla yalan söylemektedirler. Bu noktadan hareketle, yalan söylemenin sadece belirli durumlarda başvurulan bir davranış olmaktan çıktığını ve daha yaygın

bir biçimde kullanıldığını söylemek mümkündür. Bu nedenle, insanların söylenen bir yalanı sadece o durum için yapılmış bir davranış olarak mı gördüklerini, yoksa diğer benzer durumlar için yine yalan söylenmesine ilişkin beklentilere sahip olup olmadıklarının incelenmesinin yararlı olacağı düşünülmüştür.

Genellik boyutu, öğrenilmiş çaresizlik modeli kapsamında öne sürülen bir yükleme boyutu olduğu için, depresyon ve öğrenilmiş çaresizlik davranışıyla ilgili çalışmaların dışında ele alındığı başka bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle, genellik boyutuyla ilgili yüklemelerin araştırmada etkisi incelenen değişkenler açısından nasıl bir değişme göstereceği konusunda tahminde bulunmak zorlaşmaktadır. Yakın ilişkide olduğumuz kişiler için olumlu değerlendirme yapma eğilimi nedeniyle, yalan söyleyen kişinin genellik boyutuyla ilgili yapılan yüklemelerde etkili olacağı; yakınlık düzeyi arttıkça söylenen yalanların daha fazla oranda duruma özgü olarak değerlendirileceği düşünülmektedir. Benzer şekilde, kişinin kendisine yalan söylenmesi ve sonucunda kazanç elde edilen bir yalan söylenmesinin diğer koşullara göre daha olumsuz bir davranış olması nedeniyle, insanların bu olumsuzluğu diğer benzer durumlara genellemek istemeyecekleri ve dolayısıyla daha fazla oranda duruma özgü yüklemeler yapacakları beklenmektedir.

Yukarıda bahsedilen amaçlar doğrultusunda, araştırmanın beklentilerini aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür.

I.14. Birinci Çalışmanın Denenceleri

İçsel-dışsal boyut açısından bakıldığında;

- Katılımcıların, sevgili ve aile bireyi tarafından söylenen yalanları yakın arkadaşın söylediği yalanlara oranla daha dışsal bir nedene yükleyecekleri beklenmektedir.
- Katılımcıların, kendilerine söylenen yalanları, bir başkasına söylenen yalanlarla karşılaştırıldığında daha içsel bir nedene yükleyecekleri beklenmektedir.
- Katılımcıların, sonucunda bir kazanç elde edilen yalanları, kazanç elde edilmeyen yalanlarla karşılaştırıldığında daha içsel bir nedene yükleyecekleri beklenmektedir.

İstikrarlılık boyutu açısından bakıldığında;

- Katılımcıların, aile bireyi ve sevgili tarafından söylenen yalanları, yakın arkadaş tarafından söylenen yalanlara kıyasla daha istikrarlı bir nedene yükleyecekleri beklenmektedir.
- Katılımcıların, kendilerine söylenen yalanları bir başkasına söylenen yalanlara kıyasla daha istikrarlı bir nedene yükleyecekleri beklenmektedir.
- Katılımcıların, sonucunda bir kazanç elde edilmeyen yalanları, kazanç elde edilen yalanlara kıyasla daha istikrarlı bir neden yükleyecekleri beklenmektedir.

Genellik boyutu açısından bakıldığında;

- Katılımcıların, yakın arkadaşın söylediği yalanları , sevgili ve aile bireyi tarafından söylenen yalanlara oranla daha genel bir nedene yükleyecekleri beklenmektedir.
- Katılımcıların, bir başkasına söylenen yalanları kendilerine söylenen yalanlarla karşılaştırıldığında daha genel olarak değerlendirecekleri beklenmektedir.
- Katılımcıların, sonucunda bir kazanç elde edilmeyen yalanları, kazanç elde edilen yalanlara kıyasla daha genel bir nedene yükleyecekleri beklenmektedir.

Niyet boyutu açısından bakıldığında;

- Katılımcıların, aile bireyi ve sevgilinin söylediği yalanları yakın arkadaşına kıyasla daha iyi niyetli olarak değerlendirecekleri tahmin edilmektedir.
- Katılımcıların kendilerine söylenen yalanları daha kötü niyetli olarak değerlendirecekleri tahmin edilmektedir.
- Katılımcıların, sonucunda kazanç elde edilmeyen yalanlara daha iyi niyetli yüklemelerde bulunacakları beklenmektedir.

BÖLÜM II

YÖNTEM

II.1. Birinci Çalışma

Önceki kısımda da belirtildiği gibi bu araştırma iki ayrı çalışmadan oluşmaktadır. İlk çalışmanın amacı, yalanın kimin tarafından söylendiğinin (sevgili/ aile bireyi/ yakın arkadaş), kime söylendiğinin (kişinin kendisine/ bir başka kişiye), yalanın sonucunda herhangi bir çıkar elde edip etmeme durumunun (çıkarcı var/ çıkar yok) ve katılımcının cinsiyetinin yapılan yüklemelerin içsel-dışsal boyut, istikrarlılık, genellik ve niyet boyutları üzerinde yaratacağı etkileri incelemektir.

II.1.1. Örneklem

Bu çalışmanın örneklemini Ankara'daki çeşitli üniversitelerde okuyan ve araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden 96 kadın, 72 erkek toplam 168 lisans ve lisansüstü öğrencisi oluşturmuştur. Kadın öğrencilerin yaş ortalaması 20.52 (s=0.18), erkek öğrencilerin yaş ortalaması 21.04 (s= 0.24)'tür.

II.1.2. Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada veri toplamak amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilen bir anket kullanılmıştır. Farklı koşullarda söylenen yalanlara ne tür yüklemeler yapıldığını incelemek için 12 değişik öykü (vignette) oluşturulmuştur. Bu öyküler, bir kimsenin (sevgili veya aileden biri veya yakın arkadaş), diğer bir kimseye (kişinin kendisi veya bir başka kişi) farklı sonuçlar (kazanç var veya kazanç yok) doğuran bir yalan söylemesiyle ilgili olarak kurgulanmıştır. Böylece her öykü için farklı bir değişimleme yapılarak 12 öykü oluşturulmuştur. Öykülerin sırası seçkisiz olarak belirlenmiş ve bütün katılımcılara uygulanmıştır.

Ankette bu sayılan bağımsız değişkenlerin etkisinin inceleneceği 4 bağımlı değişken ölçümü bulunmaktadır. Bunlar, yalana yapılan yüklemelerin içsel-dışsal, istikrarlılık, genellik ve niyet boyutlarını kapsamaktadır. Her bir boyut 7 basamaklı Likert tipi ölçek üzerinde değerlendirilmektedir. Puanların artması, dışsal, istikrarlı, genel ve kötü niyet yüklemelerin artması anlamına gelmektedir.

Dört yükleme boyutuna ek olarak her öykünün altında açık uçlu bir soru bulunmaktadır. Bu soruda katılımcılardan o öyküde yalan söylenmesine yol açan en önemli nedeni yazmaları istenmiştir. Ayrıca, katılımcılardan yalan söylenmesi sonucunda kazanç elde edilen öykülerde (6 öykü), elde edilen kazancın türünün maddi mi yoksa manevi bir kazanç mı olduğunu belirtmeleri istenmiştir.

Katılımcıların demografik özellikleri açısından sadece cinsiyet ve yaşlarıyla ilgili bilgi alındığı için, çalışmada ayrıca bir demografik bilgi formu kullanılmamıştır.

II.1.3. İşlem

Anketler, araştırmaya gönüllü olarak katılan katılımcılara, araştırmacı tarafından bireysel olarak ya da sınıf ortamında gruplar halinde uygulanmıştır

BÖLÜM III

BULGULAR

III.1. Birinci Çalışma

Araştırmanın amacında da belirtildiği üzere, ilk çalışmada, yalan söylendiğinde yapılan yüklemelerin içsel-dışsal, istikrarlılık, genellik ve niyet boyutlarının, yalanı söyleyen kişiye, yalanın kime söylendiğine, yalan sonucunda çıkar elde edip etmemeye ve yalanı değerlendiren kişinin cinsiyetine bağlı olarak değişip değişmediğinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu bölümde, belirlenen amaçlar çerçevesinde elde edilen bulgular yer almaktadır.

III.1.1. Birinci Çalışmaya Ait Bulgular

III.1.1.1 İçsel-Dışsal Boyuta İlişkin Elde Edilen Bulgular

Veri toplama kısmında da belirtildiği gibi bağımsız değişkenler yönünden oluşturulan grupların, yalana yapılan nedensel yüklemelerin içsel-dışsal boyut açısından bir farklılık yaratıp yaratmayacağını incelemek için 12 öykü hazırlanmıştır.

Katılımcıların bu öykülere yaptıkları yüklemelerin içsel-dışsal boyutundan aldıkları puanların ortalama ve standart kaymaları Çizelge 1. 'de gösterilmiştir.

Çizelge 1. Katılımcıların Cinsiyeti, Yalanın Kime Söylendiği, Yalan Sonucu Çıkar Elde Etme Durumu ve Yalanı Kimin Söylediğine Göre İçsel-Dışsal Boyutundan Alınan Puanların Ortalama ve Standart Sapmaları

Cinsiyet	Yalanın kime söylendiği	Yalan sonucu çıkar elde etme durumu	Yalanı kimin söylediği					
			Sevgili		Aile bireyi		Yakın arkadaş	
			\bar{X}	s	\bar{X}	s	\bar{X}	s
Kadın	Kişinin kendisi	Çıkar var	4.41	0.18	4.83	0.20	3.43	0.18
		Çıkar yok	4.10	0.21	4.64	0.22	3.65	0.21
	Bir başka kişi	Çıkar var	4.67	0.19	4.62	0.20	3.76	0.19
		Çıkar yok	4.34	0.21	4.71	0.18	3.86	0.20
Erkek	Kişinin kendisi	Çıkar var	4.46	0.21	4.49	0.23	3.47	0.20
		Çıkar yok	4.06	0.24	4.28	0.25	3.58	0.24
	Bir başka kişi	Çıkar var	3.94	0.22	4.19	0.23	3.33	0.22
		Çıkar yok	4.07	0.24	4.39	0.21	3.57	0.23

Çizelge 1.' de gösterilen ortalamalar arasında anlamlı fark olup olmadığını belirlemek amacıyla verilere 2 (katılımcıların cinsiyeti; kadın/ erkek) x 2 (yalan söylenen kişi; kişinin kendisi/ bir başka kişi) x 2 (yalan sonucu oluşan durum; çıkar var/ çıkar yok) x 3 (yalanı söyleyen kişi; aile/ sevgili/ yakın arkadaş), son üç etkende tekrarlı ölçüm bulunan deney desenine uygun varyans analizi uygulanmış ve sonuçlar Çizelge 2. 'de gösterilmiştir.

Çizelge 2. İçsel-Dışsal Boyuta İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

Kaynak	Kareler Toplamı	S.D.	Ortalama Kare	F
A	34.61	1	34.61	1.98
Hata (A)	2895.08	166	17.44	
B	306.64	2	153.32	55.44 *
AB	2.62	2	1.31	0.47
Hata (B)	918.21	332	2.77	
C	0.02	1	0.02	0.01
AC	10.38	1	10.38	4.71 *
Hata (C)	366.01	166	2.20	
D	0.42	1	0.42	0.08
AD	0.73	1	0.73	0.14
Hata (D)	851.41	166	5.13	
BC	2.72	2	1.36	0.66
ABC	5.03	2	2.52	1.22
Hata (BC)	682.90	332	2.06	
BD	12.72	2	6.36	2.78
ABD	0.60	2	0.30	0.13
Hata (BD)	761.14	332	2.29	
CD	5.04	1	5.04	2.40
ACD	2.77	1	2.77	1.32
Hata (CD)	348.87	166	2.10	
BCD	2.57	2	1.28	0.70
ABCD	1.04	2	0.52	0.28
Hata (BCD)	607.80	332	1.83	

A= Katılımcıların cinsiyeti

* p < 0.05

B= Yalanı kimin söylediği

C= Yalanın kime söylendiği

D= Yalan sonucu çıkar elde etme durumu

Çizelge 2. 'de de görüldüğü B temel etkisi, yani yalanın kimin tarafından söylendiği temel etkisi anlamlı çıkmıştır ($F_{2-332} = 55.44$; $p < 0.05$). Buna göre, katılımcıların içsel-dışsal boyutunda yaptıkları yüklemeler, yalanı söyleyen kişi tarafından etkilenmektedir. Bu temel etkiyi oluşturan ortalama değerler sevgili, aile bireyi ve yakın arkadaş için sırasıyla şöyledir; 4.26, 4.52, 3.58. Ortalamalar Tukey-Kramer testiyle karşılaştırılmıştır. Yapılan karşılaştırma sonucuna göre, sevgilinin söylediği yalanlara, aileden birinin söylediği yalanlara göre daha içsel yüklemeler yapılmaktadır (Ortalamalar sırasıyla; 4.26, 4.52; $q_{3-332} = 4.07$; $p < 0.05$). Buna karşın, sevgilinin söylediği yalanlara yapılan yüklemelerin yakın arkadaşınkine yapılan yüklemelere oranla daha dışsal olduğu anlaşılmaktadır (Ortalamalar sırasıyla; 4.26, 3.58; $q_{3-332} = 10.51$; $p < 0.05$). Aile bireyleriyle yakın arkadaşın yalanlarına yapılan yüklemeler karşılaştırıldığında ise aile bireylerinin yalanlarına daha dışsal yüklemeler yapıldığı görülmektedir (Ortalamalar sırasıyla; 4.52, 3.58; $q_{3-332} = 14.54$; $p < 0.05$).

Çizelge 2.'deki diğer bir sonuca göre AC ortak etkisi, yani katılımcıların cinsiyeti * yalanın kime söylendiği ortak etkisi anlamlıdır ($F_{1-166} = 4.71$; $p < 0.05$). Bu sonuca göre kadın ve erkek katılımcıların kendilerine ve bir başkasına söylenen yalanlara ilişkin yaptıkları yüklemelerin içsel-dışsal boyutu farklılaşmaktadır. Bu ortak etkiye ait ortalamalar Çizelge 3.'de gösterilmiştir.

Çizelge 3. Katılımcıların Cinsiyeti * Yalanın Kime Söylendiği Ortak Etkisine Ait Ortalamalar

	Kişinin Kendisi	Bir Başka Kişi
Kadın	4.18	4.33
Erkek	4.06	3.92

Bu ortak etkinin kaynağı Tukey-Kramer testiyle araştırılmıştır. Karşılaştırma sonuçlarına göre kadın katılımcıların yaptıkları yüklemeler, yalan söylenen kişi açısından farklılaşmaktadır. Buna göre, kadınlar, kendilerine söylenen yalanlara bir başkasına söylenen yalanlara oranla daha içsel yüklemeler yapmaktadırlar (ortalamar sırasıyla; 4.18, 4.33 ; $q_{2-166} = 3.91$; $p < 0.05$). Buna karşın, erkek katılımcılar ise kendilerine söylenen yalanlara bir başkasına söylenen yalanlara oranla daha dışsal yüklemeler yapmaktadırlar (ortalamar sırasıyla; 4.06, 3.92; $q_{2-166} = 3.60$; $p < 0.05$).

Yine, bir başka kişiye yalan söylendiği koşulda erkek ve kadın katılımcıların yüklemelerinin içsel-dışsal boyutundaki fark anlamlı çıkmıştır (ortalamar sırasıyla; 4.33, 3.92 ; $q_{2-166} = 5.02$; $p < 0.05$). Buna göre, kadınlar erkeklere göre bir başkasına söylenen yalanlara daha dışsal yüklemeler yapmaktadırlar. Ancak, kendilerine yalan söylendiği koşulda kadın ve erkek katılımcıların yaptıkları yüklemelerin içsel-dışsal boyutunda herhangi bir fark bulunmamıştır.

Çizelge 2. 'de görüleceği üzere, öykülere yapılan yüklemelerin içsel-dışsal boyutunda bunların dışında anlamlı bir temel ya da ortak etki bulunmamaktadır.

III.1.1.2. İstikrarlılık Boyutuna İlişkin Elde Edilen Bulgular

Katılımcıların, araştırmada kullanılan 12 öykü için, istikrarlılık boyutuna göre yaptıkları yüklemelerin ortalama ve standart kaymaları Çizelge 4.'de gösterilmiştir.

Çizelge 4. Katılımcıların Cinsiyet, Yalanın Kime Söylenildiği, Yalan Sonucu Çıkar Elde Etme Durumu ve Yalanı Kimin Söylediğine Göre İstikrarlılık Boyutundan Alınan Puanların Ortalama ve Standart Sapmaları

Cinsiyet	Yalanın kime söylendiği	Yalan sonucu çıkar elde etme durumu	Yalanı kimin söylediği					
			Sevgili		Aile bireyi		Yakın arkadaş	
			\bar{X}	s	\bar{X}	s	\bar{X}	s
Kadın	Kişinin kendisi	Çıkar var	3.77	0.20	4.66	0.20	4.21	0.19
		Çıkar yok	4.32	0.20	4.73	0.21	4.28	0.20
	Bir başka kişi	Çıkar var	4.23	0.19	4.29	0.19	4.10	0.20
		Çıkar yok	4.22	0.19	4.58	0.18	4.46	0.18
Erkek	Kişinin kendisi	Çıkar var	4.21	0.24	4.36	0.23	4.43	0.22
		Çıkar yok	4.11	0.23	4.53	0.24	4.11	0.23
	Bir başka kişi	Çıkar var	4.15	0.22	4.25	0.22	3.97	0.23
		Çıkar yok	4.03	0.22	4.72	0.21	4.12	0.20

Çizelge 4.' de gösterilen ortalamalar arasında anlamlı fark olup olmadığını belirlemek amacıyla verilere 2 (katılımcıların cinsiyeti; kadın/ erkek) x 2 (yalan söylenen kişi; kişinin kendisi/ bir başka kişi) x 2 (yalan sonucu oluşan durum; çıkar var/ çıkar yok) x 3 (yalanı söyleyen kişi; aile/ sevgili/ yakın arkadaş), son üç etkende

tekrarlı ölçüm bulunan deney desenine uygun varyans analizi uygulanmış ve sonuçlar Çizelge 5. 'de gösterilmiştir.

Çizelge 5. ' e göre istikrarlılık boyutu açısından sadece B temel etkisi, yani yalanı kimin söylediğine (sevgili/ aile bireyi/ yakın arkadaş) ait olan temel etki anlamlıdır ($F_{2-332} = 10.95$; $p < 0.05$). Bu temel etkiyi oluşturan ortalamalar Tukey-Kramer testiyle karşılaştırılmıştır. Yapılan karşılaştırmaların sonucuna göre, katılımcılar aileden birinin söylediği yalanlara sevgilinin söylediği yalanlara oranla daha istikrarlı yüklemelerde bulunmaktadır (Ortalamalar sırasıyla; 4.52 ve 4.13 ; $q_{3-332} = 6.34$; $p < 0.05$). Aynı şekilde aile bireylerinin söylediği yalanlara yapılan yüklemeler yakın arkadaşın yalanına yapılan yüklemelere oranla daha istikrarlıdır (Ortalamalar sırasıyla; 4.52 ve 4.21 ; $q_{3-332} = 5.01$; $p < 0.05$). Buna karşın, sevgili ve yakın arkadaşın söylediği yalanlara yapılan yüklemelerin istikrarlılığı arasında herhangi bir fark bulunmamıştır.

Çizelge 5. 'ten de görüleceği gibi istikrarlılık boyutu açısından B temel etkisi, yani yalanın kimin tarafından söylendiği temel etkisi dışında herhangi bir temel ya da ortak etki anlamlı bulunmamıştır.

Çizelge 5. İstikrarlılık Boyutuna İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

Kaynak	Kareler Toplamı	S.D.	Ortalama Kare	F
A	2.50	1	2.50	0.14
Hata (A)	30006.00	166	18.11	
B	54.22	2	27.11	10.95 *
AB	0.91	2	0.46	0.18
Hata (B)	822.08	332	2.48	
C	1.17	1	1.17	0.59
AC	0.60	1	0.60	0.30
Hata (C)	327.28	166	1.97	
D	8.60	1	8.60	3.14
AD	4.02	1	4.02	1.47
Hata (D)	454.90	166	2.74	
BC	2.61	2	1.30	0.65
ABC	8.28	2	4.14	2.06
Hata (BC)	668.80	332	2.01	
BD	3.51	2	1.76	0.76
ABD	6.38	2	3.19	1.38
Hata (BD)	764.25	332	2.30	
CD	1.62	1	1.62	0.48
ACD	2.26	1	2.26	0.68
Hata (CD)	556.09	166	3.35	
BCD	10.63	2	5.32	2.93
ABCD	1.13	2	0.56	0.31
Hata (BCD)	603.06	332	1.82	

A= Katılımcıların cinsiyeti

* $p < 0.05$

B= Yalanı kimin söylediği

C= Yalanın kime söylendiği

D= Yalan sonucu çıkar elde etme durumu

III.1.1.3. Genellik Boyutuna İlişkin Elde Edilen Bulgular

Katılımcıların, araştırmadaki 12 öykü için, genellik boyutuna göre yaptıkları yüklemelerin ortalama ve standart kaymaları Çizelge 6.' da gösterilmiştir.

Çizelge 6. Katılımcıların Cinsiyet, Yalanın Kime Söylenildiği, Yalan Sonucu ÇıkarElde Etme Durumu ve Yalanı Kimin Söylediğine Göre GenellikBoyutundan Alınan Puanların Ortalama ve Standart Sapmaları

Cinsiyet	Yalanın kime söylendiği	Yalan sonucu çıkar elde etme durumu	Yalanı kimin söylediği					
			Sevgili		Aile bireyi		Yakın arkadaş	
			\bar{X}	s	\bar{X}	s	\bar{X}	s
Kadın	Kişinin kendisi	Çıkar var	2.72	0.19	2.90	0.19	3.74	0.18
		Çıkar yok	2.81	0.18	3.02	0.18	3.48	0.18
	Bir başka kişi	Çıkar var	3.01	0.18	2.86	0.17	3.62	0.19
		Çıkar yok	2.96	0.18	3.00	0.19	3.78	0.19
Erkek	Kişinin kendisi	Çıkar var	2.92	0.22	2.71	0.22	3.50	0.21
		Çıkar yok	2.94	0.21	2.60	0.21	3.24	0.21
	Bir başka kişi	Çıkar var	3.03	0.21	2.79	0.20	3.44	0.21
		Çıkar yok	2.93	0.20	3.00	0.22	3.62	0.22

Çizelge 6.' da gösterilen ortalamalar arasında anlamlı fark olup olmadığını belirlemek amacıyla verilere 2 (katılımcıların cinsiyeti; kadın/ erkek) x 2 (yalan söylenen kişi; kişinin kendisi/ bir başka kişi) x 2 (yalan sonucu oluşan durum; çıkar var/ çıkar yok) x 3 (yalanı söyleyen kişi; aile/ sevgili/ yakın arkadaş), son üç etkende

tekrarlı ölçüm bulunan deney desenine uygun varyans analizi uygulanmış ve sonuçlar Çizelge 7.' de gösterilmiştir.

Çizelge 7. Genellik Boyutuna İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

Kaynak	Kareler Toplamı	S.D.	Ortalama Kare	F
A	4.72	1	4.72	0.29
Hata (A)	2736.45	166	16.48	
B	195.16	2	97.58	37.70 *
AB	7.87	2	3.94	1.52
Hata (B)	859.40	332	2.59	
C	7.50	1	7.50	3.41
AC	0.43	1	0.43	0.20
Hata (C)	364.76	166	2.20	
D	0.08	1	0.08	0.04
AD	0.24	1	0.24	0.10
Hata (D)	380.97	166	2.30	
BC	0.06	2	0.03	0.02
ABC	3.99	2	2.00	1.24
Hata (BC)	532.40	332	1.60	
BD	1.57	2	0.78	0.40
ABD	0.16	2	0.08	0.04
Hata (BD)	650.77	332	1.96	
CD	2.97	1	2.97	1.42
ACD	0.41	1	0.41	0.20
Hata (CD)	346.87	166	2.09	
BCD	6.72	2	3.36	1.93
ABCD	0.58	2	0.29	0.16
Hata (BCD)	578.57	332	1.74	

A= Katılımcıların cinsiyeti

* p < 0.05

B= Yalanı kimin söylediği

C= Yalanın kime söylendiği

D= Yalan sonucu çıkar elde etme durumu

Çizelge 7.' ye göre genellik boyutu açısından sadece B temel etkisi, yani yalanı kimin söylediğine (sevgili/ aile bireyi/ yakın arkadaş) ait olan temel etki anlamlıdır ($F_{2-332} = 37.70$; $p < 0.05$). Ortalamaları karşılaştırmak için Tukey–Kramer testi kullanılmıştır. Yapılan karşılaştırmaların sonucuna göre, katılımcılar yakın arkadaşın söylediği yalana sevgilinin söylediği yalana oranla daha genel yüklemeler yapmaktadırlar (Ortalamalar sırasıyla; 3.55 ve 2.92 ; $q_{3-332} = 10.28$; $p < 0.05$). Benzer şekilde, yakın arkadaşın söylediği yalan aile bireyinin söylediği yalana oranla daha genel, yani başka durumlarda da geçerli olarak değerlendirilmektedir (Ortalamalar sırasıyla; 3.55 ve 2.86 ; $q_{3-332} = 11.16$; $p < 0.05$). Buna karşın, sevgili ve aileden birinin söylediği yalana yapılan yüklemeler arasında genellik boyutu açısından bir fark bulunmamıştır.

Çizelge 7.' den görüleceği gibi, genellik boyutu açısından yalanı kimin söylediğine ilişkin temel etki (B temel etkisi) dışında herhangi bir temel ya da ortak etki anlamlı bulunmamıştır.

III.1.1.4. Niyet Boyutuna İlişkin Elde Edilen Bulgular

Katılımcıların, araştırmada kullanılan 12 öykü için, niyet boyutuna göre yaptıkları yüklemelerin ortalama ve standart kaymaları Çizelge 8.' de gösterilmiştir.

Çizelge 8. Katılımcıların Cinsiyet, Yalanın Kime Söylendiği, Yalan Sonucu Çıkar Elde Etme Durumu ve Yalanı Kimin Söylediğine Göre Niyet Boyutundan Alınan Puanların Ortalama ve Standart Sapmaları

Cinsiyet	Yalanın kime söylendiği	Yalan sonucu çıkar elde etme durumu	Yalanı kimin söylediği					
			Sevgili		Aile bireyi		Yakın arkadaş	
			\bar{X}	s	\bar{X}	s	\bar{X}	s
Kadın	Kişinin kendisi	Çıkar var	2.56	0.17	2.16	0.17	3.75	0.18
		Çıkar yok	2.42	0.16	2.14	0.14	2.86	0.16
	Bir başka kişi	Çıkar var	2.78	0.17	2.65	0.17	3.78	0.17
		Çıkar yok	2.67	0.15	2.29	0.13	3.21	0.16
Erkek	Kişinin kendisi	Çıkar var	2.69	0.20	2.51	0.20	3.75	0.20
		Çıkar yok	2.54	0.18	1.92	0.16	2.74	0.18
	Bir başka kişi	Çıkar var	3.35	0.20	3.06	0.19	3.93	0.20
		Çıkar yok	2.36	0.16	2.12	0.16	3.22	0.19

Çizelge 8.' de gösterilen ortalamalar arasında anlamlı fark olup olmadığını belirlemek amacıyla verilere 2 (katılımcıların cinsiyeti; kadın/ erkek) x 2 (yalan söylenen kişi; kişinin kendisi/ bir başka kişi) x 2 (yalan sonucu oluşan durum; çıkar var/ çıkar yok) x 3 (yalanı söyleyen kişi; aile/ sevgili/ yakın arkadaş), son üç etkende tekrarlı ölçüm bulunan deney desenine uygun varyans analizi uygulanmış ve sonuçlar Çizelge 9.' da gösterilmiştir.

Çizelge 9. Niyet Boyutuna İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

Kaynak	Kareler Toplamı	S.D.	Ortalama Kare	F
A	2.99	1	2.99	0.30
Hata (A)	1679.98	166	10.12	
B	382.25	2	191.12	84.35 *
AB	1.28	2	0.64	0.28
Hata (B)	752.25	332	2.27	
C	39.13	1	39.13	20.62 *
AC	0.55	1	0.55	0.29
Hata (C)	315.09	166	1.90	
D	144.08	1	144.08	37.59 *
AD	18.06	1	18.06	4.71 *
Hata (D)	636.27	166	3.83	
BC	1.17	2	0.59	0.42
ABC	0.44	2	0.22	0.16
Hata (BC)	460.86	332	1.39	
BD	17.34	2	8.67	5.74 *
ABD	4.26	2	2.13	1.41
Hata (BD)	501.68	332	1.51	
CD	2.48	1	2.48	2.00
ACD	2.60	1	2.60	2.10
Hata (CD)	205.80	166	1.24	
BCD	12.64	2	6.32	5.44 *
ABCD	5.08	2	2.54	2.19
Hata (BCD)	385.74	332	1.16	

A= Katılımcıların cinsiyeti

* p < 0.05

B= Yalanı kimin söylediği

C= Yalanın kime söylendiği

D= Yalan sonucu çıkar elde etme durumu

Çizelge 9. 'da görüldüğü gibi B temel etkisi, yani yalanı kimin söylediğine (sevgili/ aile bireyi/ yakın arkadaş) ait olan temel etki anlamlıdır ($F_{2-332} = 84.35$; $p < 0.05$). Bu temel etkiyi oluşturan ortalama değerler arasındaki farkları incelemek için Tukey-Kramer testi kullanılmıştır. Buna göre, sevgilinin söylediği yalanlar aile bireylerinin söylediklerine oranla daha kötü niyetli olarak değerlendirilmektedir (Ortalamalar sırasıyla; 2.67 ve 2.36; $q_{3-332} = 5.44$; $p < 0.05$). Ancak, sevgilinin yalanlarına yapılan yüklemeler yakın arkadaşın yalanlarına göre ise daha iyi niyetli olarak algılanmaktadır (Ortalamalar sırasıyla; 2.67 ve 3.40; $q_{3-332} = 12.64$; $p < 0.05$). Aile bireyi ve yakın arkadaşın ortalamaları karşılaştırıldığında ise aile bireylerinin yalanlarına yakın arkadaşına oranla daha iyi niyetli yüklemeler yapıldığı görülmektedir (Ortalamalar sırasıyla; 2.36 ve 3.40; $q_{3-332} = 18.08$; $p < 0.05$).

Çizelge 9.' da görüldüğü gibi, C temel etkisinin, yani yalanın kişinin kendisine veya bir başka kişiye söylenmesinin, yapılan niyet yüklemeleri açısından anlamlı bir farklılık oluşturduğunu göstermektedir ($F_{1-166} = 20.62$; $p < 0.05$). Yani, katılımcılar bir başkasına söylenen yalan için kendilerine söylenen bir yalana kıyasla daha kötü niyetli yüklemelerde bulunmaktadır (Ortalamalar sırasıyla; 2.95 ve 2.67; $q_{2-166} = 6.48$; $p < 0.05$).

Yapılan yüklemelerin niyet boyutunda anlamlı fark oluşturan bir diğer temel etki de D temel etkisi, yani yalan sonucunda bir kazanç elde edip etmeme durumuna ait temel etkidir ($F_{1-166} = 37.59$; $p < 0.05$). Bu temel etkiye göre, sonucunda çıkar elde edilen bir yalan için, çıkar elde edilmeyen bir yalana kıyasla daha kötü niyetli

yüklemeler yapılmaktadır (Ortalamalar sırasıyla; 3.08 ve 2.54; $q_{2-166} = 8.76$; $p < 0.05$).

Çizelge 9.' da görüldüğü üzere, AD ortak etkisi, yani katılımcıların cinsiyeti ve yalan sonucu çıkar elde edip etmeme durumuna ait ortak etki anlamlıdır ($F_{1-166} = 4.71$; $p < 0.05$). Bu ortak etkiye ait ortalamalar Çizelge 10.' da gösterilmiştir.

Çizelge 10. Katılımcıların Cinsiyeti * Yalan Sonucu Çıkar Elde Edip Etmeme Ortak Etkisine Ait Ortalamalar

	Çıkar var	Çıkar yok
Kadın	2.95	2.60
Erkek	3.22	2.48

Bu ortak etkinin kaynağını araştırmak üzere, Çizelge 10.' da görülen ortalamalara Tukey-Kramer testi uygulanmıştır. Testin sonuçlarına göre, kadın katılımcıların çıkar elde etme ve çıkar elde etmeme durumlarındaki niyet yüklemeleri arasında anlamlı bir farklılık elde edilmiştir. Bu sonuca göre, kadın katılımcılar sonucunda çıkar elde edilen yalanlara, çıkar elde edilmeyen yalanlara oranla daha kötü niyetli yüklemelerde bulunmaktadır (Ortalamalar sırasıyla; 2.95 ve 2.60, $q_{2-166} = 6.86$; $p < 0.05$). Yine, erkek katılımcıların çıkar elde etme ve çıkar elde etmeme durumlarındaki niyet yüklemeleri arasında anlamlı bir fark vardır. Bu sonuçtan da, yine erkek katılımcıların sonucunda çıkar elde edilen yalanlara, çıkar elde edilmeyen

yalanlara oranla daha kötü niyetli yüklemeler yaptıkları anlaşılmaktadır (Ortalamalar sırasıyla; 3.22 ve 2.48, $q_{2-166} = 14.37$; $p < 0.05$).

Diğer yandan, kadın ve erkek katılımcıların, sonucunda çıkar elde edilen yalanlara yaptıkları niyet yüklemeleri arasında da anlamlı bir fark vardır (Ortalamalar sırasıyla; 2.95 ve 3.22, $q_{2-166} = 3.92$; $p < 0.05$). Kadın katılımcılar, sonucunda bir çıkar elde edilen yalanlara erkek katılımcılara göre daha iyi niyetli yükleme yapmışlardır. Söylenen yalan sonucunda çıkar elde edilmeyen durumlara kadın ve erkek katılımcıların yaptıkları niyet yüklemelerinde arasında bir fark görülmemektedir.

Niyet boyutunda anlamlı fark oluşturan bir diğer ortak etki de BD ortak etkisi, yani yalan söyleyen kişi * yalan sonucunda bir kazanç elde edip etmeme durumuna ait ortak etkidir ($F_{2-332} = 5.74$; $p < 0.05$). Bu ortak etkiye ait ortalamalar Çizelge 11.' de gösterilmiştir.

Çizelge 11. Yalanı Kimin Söylediği * Yalan Sonucu Çıkar Elde Edip Etmeme Ortak Etkisine Ait Ortalamalar

	Çıkar var	Çıkar yok
Sevgili	2.85	2.50
Aile bireyi	2.59	2.12
Yakın arkadaş	3.80	3.01

Bu ortak etkinin kaynağını araştırmak üzere, Çizelge 11.' de görülen ortalamalara Tukey-Kramer testi uygulanmıştır. Testin sonuçlarına göre, genel olarak

yalanı söyleyen farklı kişilerin yalan sonucunda çıkar elde edip etmeme durumlarının yapılan niyet yüklemeleri üzerinde anlamlı bir fark yaratmıştır. Buna göre, yalan sonucu çıkar elde edilen koşulda yalanı sevgilinin söylemiş olması yalanı aile bireyinin söylemiş olmasına oranla daha kötü niyetli olarak değerlendirilmiştir (Ortalamalar sırasıyla; 2.85 ve 2.59, $q_{3-332} = 3.37$; $p < 0.05$). Buna karşın, aynı koşulda sevgilinin yalan söylediği durumda yapılan yüklemeler yakın arkadaşın yalan söylediği durumundakilere göre daha iyi niyetli olarak algılanmaktadır (Ortalamalar sırasıyla; 2.85 ve 3.80, $q_{3-332} = 12.76$; $p < 0.05$). Aile bireyi ve yakın arkadaşın ortalamaları karşılaştırıldığında ise aile bireyinin yalan söylemesine yakın arkadaşın yalan söylemesine oranla daha iyi niyetli yüklemeler yapıldığı görülmektedir (Ortalamalar sırasıyla; 2.59 ve 3.80, $q_{3-332} = 16.14$; $p < 0.05$).

Yalan sonucu çıkar elde edilmeyen koşul için de, yalan söyleyen kişiler açısından aynı farklılıklar elde edilmiştir. Buna göre, sevgilinin yalan söylemesi, aile bireyinin yalan söylemesine oranla daha kötü niyetli olarak değerlendirilmiştir (Ortalamalar sırasıyla; 2.50 ve 2.12, $q_{3-332} = 5.07$; $p < 0.05$). Buna karşın, sevgili ve aile bireyinin ortalamaları karşılaştırıldığında sevgilinin yalanlarının yakın arkadaşıninkine göre daha iyi niyetli olarak algılandığı görülmektedir (Ortalamalar sırasıyla; 2.50 ve 3.01, $q_{3-332} = 6.82$; $p < 0.05$). Üçüncü olarak, aile bireyinin yalan söylemesi, yakın arkadaşın yalan söylemesine oranla daha iyi niyetli olarak değerlendirilmiştir (Ortalamalar sırasıyla; 2.12 ve 3.01, $q_{3-332} = 11.88$; $p < 0.05$).

Diğer yandan, sevgilinin söylediği yalan sonucunda çıkar elde ettiği ve çıkar elde etmediği durumlarda yapılan niyet yüklemeleri arasındaki fark da anlamlı

çıkıştır (Ortalamalar sırasıyla; 2.85 ve 2.50, $q_{3-332} = 4.23$; $p < 0.05$). Diğer bir deyişle, sonucunda çıkar elde edilen yalanlara yapılan yüklemeler daha kötü niyetlidir. Benzer şekilde, aile bireylerinin sonucunda çıkar elde edilen yalanlarına yapılan yüklemeler çıkar elde edilmeyenlere yapılan yüklemelere oranla daha kötü niyetlidir (Ortalamalar sırasıyla; 2.59 ve 2.12, $q_{3-332} = 5.77$; $p < 0.05$). Yakın arkadaşın sonunda çıkar elde ettiği ve etmediği koşuldaki niyet yüklemelerine ait ortalamalar karşılaştırıldığında yine, çıkar elde edilen koşulun diğerine göre daha kötü niyetli olarak değerlendirildiği görülmektedir (Ortalamalar sırasıyla; 3.80 ve 3.01, $q_{3-332} = 9.64$; $p < 0.05$).

Son olarak Çizelge 9.' da anlamlı bulunan etki BCD ortak etkisi, yani yalanı kimin söylediği * yalanın kime söylendiği * yalan sonucu çıkar elde edip etmeme ortak etkisidir ($F_{2-332} = 5.44$; $p < 0.05$). Bu ortak etkiyi oluşturan ortalamalar Çizelge 12.' de gösterilmiştir.

Çizelge 12. Yalanı Kimin Söylediği * Yalanın Kime Söylendiği * Yalan Sonucu Çıkar Elde Edip Etmeme Ortak Etkisine Ait Ortalamalar

		Çıkar var	Çıkar yok
Sevgili	Kişinin kendisi	2.63	2.48
	Bir başka kişi	3.06	2.51
Aile bireyi	Kişinin kendisi	2.34	2.03
	Bir başka kişi	2.85	2.21
Yakın arkadaş	Kişinin kendisi	3.75	2.80
	Bir başka kişi	3.86	3.22

Yalanı kimin söylediği, yalanın kime söylendiği ve yalan sonucu çıkar elde edip etmeme durumunun niyet yüklemelerindeki ortak etkisinin kaynağını araştırmak amacıyla, Çizelge12.' de verilen ortalamalara Tukey-Kramer testi uygulanmıştır. Karşılaştırma sonuçlarına göre, sevgilinin, kişinin kendisine söylediği ve sonucunda çıkar elde edilen yalana yapılan niyet yüklemesiyle sevgilinin, kişinin kendisine söylediği ve sonucunda çıkar elde etmediği yalana yapılan niyet yüklemesi arasında anlamlı bir fark bulunmazken; sevgilinin, bir başkasına söylediği ve sonucunda çıkar elde edilen yalana yapılan niyet yüklemesiyle sevgilinin, bir başkasına söylediği ve sonucunda çıkar elde etmediği yalana yapılan niyet yüklemesi arasında anlamlı bir fark vardır (Ortalamalar sırasıyla; 3.06 ve 2.51, $q_{2-332} = 4.98$; $p < 0.05$). Yani, katılımcıların sevgililerinin bir başkasına söylediği yalan sonucu çıkar elde etmesi durumuna yaptıkları yüklemeler, sevgililerinin yalan sonucu çıkar elde etmemesi durumuna yaptıkları yüklemelere oranla daha kötü niyetlidir.

Benzer şekilde, aile bireylerinin hem kişinin kendisine hem de bir başkasına söyledikleri yalan sonucunda çıkar elde edip etmemelerine yapılan yüklemeler arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Buna göre, bireyler aile bireylerinin kendilerine söylediği ve sonucunda çıkar elde ettikleri yalanları, çıkar elde etmedikleri yalanlara oranla daha kötü niyetli olarak değerlendirmişlerdir (Ortalamalar sırasıyla; 2.34 ve 2.03, $q_{2-332} = 2.80$; $p < 0.05$). Aynı şekilde, aile bireylerinin bir başkasına söylediği ve sonucunda çıkar elde ettikleri yalanlara, çıkar elde etmedikleri yalanlara oranla daha kötü niyetli yüklemeler yapılmıştır. (Ortalamalar sırasıyla; 2.85 ve 2.21, $q_{2-332} = 5.82$; $p < 0.05$).

Katılımcıların, yakın bir arkadaşlarının hem kendilerine hem de bir başkasına yalan söyledikleri ve sonucunda çıkar elde ettikleri yalanlara yaptıkları niyet yüklemeleri ile sonucunda çıkar elde etmedikleri yalanlara yaptıkları niyet yüklemeleri arasında da anlamlı fark bulunmuştur. Bu sonuçlara göre, yakın arkadaşın kişinin kendisine yalan söyleyip, bunun sonucunda çıkar elde etmesi, çıkar elde etmemesine göre daha kötü niyetli olarak algılanmaktadır (Ortalamalar sırasıyla; 3.75 ve 2.80, $q_{2-332} = 8.60$; $p < 0.05$). Benzer şekilde, yakın arkadaşın bir başkasına yalan söylemesi sonucu çıkar elde etmesi durumuna, yalan sonucu çıkar elde etmediği duruma oranla daha kötü niyetli yüklemeler yapılmıştır (Ortalamalar sırasıyla; 3.86 ve 3.22, $q_{2-332} = 5.80$; $p < 0.05$).

Niyet yüklemelerindeki diğer bir anlamlı fark, sevgili tarafından sonucunda çıkar elde edilen bir yalanın kişinin kendisine veya bir başkasına söylenmiş olması arasında bulunmuştur (Ortalamalar sırasıyla; 2.63 ve 3.06, $q_{2-332} = 4.76$; $p < 0.05$). Buna göre, katılımcılar, sevgililerinin çıkar sağladıkları bir yalanı kendilerine söylemesini bir başkasına söylemesine oranla daha iyi niyetli olarak değerlendirmektedirler. Buna karşın, yalan sonucunda herhangi bir çıkar elde edilmediğinde ise, yalanın kendilerine ya da bir başkasına söylenmiş olması niyet yüklemesi açısından anlamlı bir fark yaratmamaktadır.

Ayrıca, aile bireyinin sonucunda çıkar elde ettiği bir yalana yapılan niyet yüklemeleri yalanın kime söylendiğine bağlı olarak farklılık göstermektedir. Aile bireyinin çıkar elde ettiği bir yalanın kişinin kendisine söylendiğinde yapılan yüklemeler, bu yalan bir başkasına söylendiğinde yapılan yüklemelere oranla daha

iyi niyetli olarak değerlendirilmektedir (Ortalamalar sırasıyla; 2.34 ve 2.85, $q_{2-332} = 5.64$; $p < 0.05$). Ancak, aile bireyi tarafından söylenen yalan sonucunda bir çıkar elde edilmiyorsa, niyet yüklemesi yalanın kime söylendiğinden etkilenmemektedir.

Diğer yandan, yakın arkadaş tarafından çıkar elde edilmeyen bir yalan söylenmesi durumunda yapılan niyet yüklemeleri, yalanın kime söylendiği (kişinin kendisi/ bir başka kişi) koşulundan etkilenmektedir. Bu sonuca göre, katılımcılar, yakın arkadaşlarının çıkar elde etmediği bir yalanı kendilerine söylemesi durumuna, yalanı bir başkasına söyledikleri duruma oranla daha iyi niyetli yüklemeler yapmaktadırlar (Ortalamalar sırasıyla; 2.80 ve 3.22, $q_{2-332} = 4.53$; $p < 0.05$). Buna karşın, yakın arkadaşın çıkar elde ettiği bir yalanı kişinin kendisine ya da bir başkasına söylemesi yapılan niyet yüklemeleri açısından bir fark yaratmamaktadır.

Diğer anlamlı bir fark, kişinin kendisine sonunda çıkar elde ettiği bir yalanın sevgilisi tarafından veya yakın arkadaşı tarafından söylenmesi sonucunda yapılan niyet yüklemeleri arasındadır (Ortalamalar sırasıyla; 2.63 ve 3.75, $q_{3-332} = 11.11$; $p < 0.05$). Bu sonuca göre, kendisine sevgilisi tarafından, sonucunda çıkar elde edilmiş olan bir yalan söylenmesine yapılan yüklemeler, bu yalanın yakın arkadaş tarafından söylenmesine oranla daha iyi niyetli olarak değerlendirilmektedir. Benzer şekilde, kişinin kendisine bir aile bireyi tarafından, sonucunda çıkar elde edilen bir yalan söylenmesi, yakın arkadaş tarafından çıkar elde edilen bir yalan söylemesine oranla daha iyi niyetli olarak değerlendirilmektedir (Ortalamalar sırasıyla; 2.34 ve 3.75, $q_{2-332} = 14.01$; $p < 0.05$). Bu sonuçların aksine, niyet yüklemeleri, sonucunda çıkar elde edilen bir yalanın, kişinin kendisine sevgili ya da bir aile bireyi tarafından söylenmiş olmasından etkilenmemektedir.

Bir diğ er sonuca göre, niyet yüklemeleri, sonucunda çıkar elde edilmeyen bir yalanın, kişinin kendisine sevgili veya aile bireyi tarafından söylenmiş olmasından etkilenmektedir. Yani, kişinin kendisine, sevgilisi tarafından çıkar elde edilmeyen bir yalan söylenmiş olması, bir aile bireyi tarafından böyle bir yalan söylenmiş olmasına göre daha kötü niyetli olarak değerlendirilmektedir (Ortalamalar sırasıyla; 2.48 ve 2.03, $q_{3-332} = 4.48$; $p < 0.05$). Aynı zamanda, yakın arkadaşın kişinin kendisine çıkar elde edilmeyen bir yalan söylemesine yapılan yüklemeler, aile bireyinin kişinin kendisine çıkar olmayan bir yalan söylemesine yapılan yüklemelere oranla daha kötü niyetli olarak algılanmaktadır (Ortalamalar sırasıyla; 2.03 ve 2.80, $q_{3-332} = 7.66$; $p < 0.05$). Buna karş ın, kişinin kendisine, çıkar elde edilmeyen bir yalanın, sevgili veya yakın arkadaş tarafından söylenmesi sonucu yapılan niyet yüklemeleri arasında bir fark bulunmamıştır.

Bir başka kişiye, sonunda çıkar elde edilen bir yalan söylenmesi durumunda yapılan yüklemeler arasında yalanın kim tarafından söylendiğine bağı lı olarak anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Buna göre, sevgilinin bir başkasına çıkar elde ettiğ i bir yalan söylemesine, yakın arkadaşın bir başkasına çıkar elde ettiğ i bir yalan söylemesine oranla daha iyi niyetli yüklemeler yapılmaktadır (Ortalamalar sırasıyla; 3.06 ve 3.86, $q_{3-332} = 7.84$; $p < 0.05$). Benzer şekilde, bir başkasına çıkar elde edilen bir yalanın aile bireyi tarafından söylenmiş olması yakın arkadaş a göre daha iyi niyetli olarak değerlendirilmektedir (Ortalamalar sırasıyla; 2.85 ve 3.86, $q_{3-332} = 9.95$; $p < 0.05$). Ancak, bir başkasına çıkar elde edilen bir yalanın, sevgili veya aile bireyi tarafından söylenmiş olması yapılan niyet yüklemeleri açısından bir fark yaratmamaktadır.

Son olarak, bir başka kişiye, sonunda çıkar elde edilmeyen bir yalan söylenmesi durumunda yapılan niyet yüklemeleri arasında bir önceki bulgularla birebir örtüşen anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Bu sonuçlara göre, sevgilinin bir başkasına herhangi bir çıkar elde etmeden söylediği bir yalan, yakın arkadaşın aynı koşullarda söylediği bir yalana göre daha iyi niyetli olarak değerlendirilmektedir (Ortalamalar sırasıyla; 2.51 ve 3.22, $q_{3-332} = 6.94$; $p < 0.05$). Benzer şekilde, aile bireyinin bir başkasına çıkar elde etmediği bir yalan söylemesine, yakın arkadaşın bir başkasına çıkar elde etmediği bir yalan söylemesine oranla daha iyi niyetli yüklemeler yapılmaktadır (Ortalamalar sırasıyla; 2.21 ve 3.22, $q_{3-332} = 9.97$; $p < 0.05$). Buna karşın, bir başkasına çıkar elde edilmeyen bir yalanın, sevgili veya aile bireyi tarafından söylenmiş olması yapılan niyet yüklemeleri açısından bir fark yaratmamaktadır.

BÖLÜM IV

TARTIŞMA

IV.1. Birinci Çalışma

Daha önce de belirtildiği gibi, bu çalışmada yalan söylendiğinde yapılan yüklemelerin içsel-dışsal, istikrarlılık, genellik ve niyet boyutlarının, yalanı söyleyen kişiye, yalanın kime söylendiğine, yalan sonucunda çıkar elde edip etmeme durumuna ve yalanı değerlendiren kişinin cinsiyetine bağlı olarak değişip değişmediğinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu bölümde, belirlenen bu amaç çerçevesinde elde edilen bulguların tartışılması ve öneriler yer almaktadır. İzlemeyi kolaylaştırmak için tartışma ve öneriler, bulguların sunulduğu başlıklar altında yürütülecektir.

IV.1.1. İçsel-Dışsal Boyuta İlişkin Elde Edilen Bulguların Tartışılması

Önceki bölümlerde de belirtildiği gibi, bu araştırmada, bağımsız değişkenler yönünden oluşturulan grupların, yalana yapılan nedensel yüklemelerin içsel-dışsal boyut açısından bir farklılık yaratıp yaratmayacağını incelemek için varyans analizi yapılmıştır. Analiz sonuçları, yalanın kimin tarafından söylendiği temel etkisinin

anlamli olduğunu gstermiştir. Bu temel etkiyi oluşturan ortalama değerler karşılaştırıldığında, aile bireyinin söylediği yalanlara yapılan dışsal yüklemelerin, sevgilinin ve yakın arkadaşın yalanlarına oranla daha yüksek olduğu görülmektedir. Benzer şekilde, sevgilinin yalanlarına yapılan dışsal yüklemeler de, yakın arkadaşınkine oranla daha yüksektir. Bu sonuç beklentilerle tutarlı olmakla birlikte, ek olarak bize, aileden birinin söylediği yalanın sevgiliye kıyasla daha dışsal olarak değerlendirildiğini gstermektedir.

Yüklemeye ilişkin kuramsal ve görgül çalışmalar, insanların olumlu davranışları daha çok kişilik, yetenek gibi içsel nedenlere, olumsuz davranışları ise kendileri dışındaki çevresel etkenlere yüklediklerini ve böylece kendi benlik değerlerini koruduklarına işaret etmektedir. Benzer şekilde, insanların yakın ilişki içinde oldukları, sevdikleri insanların olumsuz davranışları için de benzer dışsal nedensel yüklemelerde buldukları saptanmıştır (Prager ve Cutler, 1990; Regan ve ark.,1974; Taylor ve Koivumaki, 1976). Bu çalışmalarda genellikle, yakın arkadaş, eş gibi sevilen kişilerle yabancılar ya da iş arkadaşları arasında bir karşılaştırılma yapılmış olmasına rağmen, elde edilen bulgular yakınlık derecesi arttıca olumsuz bir davranış için, sevdiğimiz kişileri ya da onlarla olan ilişkimizi korumaya yönelik nedensel yüklemeler yapma eğiliminde olduğumuzu gstermektedir. Bu bulgulardan hareketle, bu araştırma kapsamında olumsuz bir davranış rneği olarak ele alınan yalan söylemenin, yalanı söyleyen kişiden bağımsız olarak değerlendirilmeyeceği ve sevdiklerimizi olumlu değerlendirmeye yönelik benzer bir eğilimin ortaya çıkacağı beklenmektedir.

Benzer şekilde, yalanla ilgili yapılan çalışmalar yakınlık düzeyi arttıkça insanların yalan söylediğini fark etme oranlarında bir azalma olduğunu rapor etmişlerdir (Anderson, 1999; Stiff ve ark.,1992). Araştırmacılar, bu eğilimin nedeninin doğru-sözlü yargılama yanlılığı adını verdikleri, kişinin, partnerinin ona yalan söylemeyeceğine dair olan güvenine işaret eden bir yanlılıktan kaynaklandığını belirtmişlerdir. Bu yanlılığa göre, ilişkiler geliştikçe, insanlar eşlerinin doğruyu söylediğine dair genel bir inanca sahip olmakta ve onların dürüst davranıp davranmadıklarını daha az oranda sorgulamak istemektedirler. Söylenen bir yalan için kişisel yüklemde bulunma çevresel kısıtlama veya gereklilikleri dışarıda bırakıp yapılan davranışı tamamen kişisel özelliklerle, kişinin karakteriyle, tutumuyla, içsel süreçleriyle açıklamak, yani kişiye bir anlamda ‘yalancı’ demek anlamına gelmektedir. Tanımadığımız bir insanın söylediği bir yalan için böyle bir yüklemde bulunmak o insanla ilişkimiz için bir problem olmayacaktır. Ancak, ailemizden biri, sevgilimiz ya da yakın arkadaşımızın söylediği bir yalan için kişisel yüklemde bulunmak kurulan ilişkiyi ve güven duygusunu tehdit edecektir. Bu nedenle, söylenen yalan için çevresel bir yüklemde bulunmak, kişiyi yaptığı davranışın sorumluluğundan kurtaracaktır. Bu noktadan hareketle, insanların yakınlarını doğru-sözlü olarak değerlendirmeleri gibi, yalan söylediklerinde de, ilişkiyi zedelememek için söylenen yalanı çeşitli çevresel nedenlerle açıklamaya çalışacakları beklenmektedir. Görüldüğü üzere, beklentilerle tutarlı olarak, elde edilen bulgular, insanların yakın ilişkide olduğu kişilerin olumsuz davranışlarını için çevresel etkenlere yüklem eğilimlerine işaret eden çalışmaların bulgularıyla tutarlılık göstermektedir.

İlişkilerdeki yakınlık düzeyi ve güven duygusu arasındaki ilişki düşünüldüğünde, yakın arkadaşta duyulan güvenin aile bireyi ve sevgiliye göre daha belirsiz ve olumsuz olaylardan daha fazla etkilenebilir özellikte olmasını beklemek oldukça mantıklı görünmektedir. Dolayısıyla, yakın arkadaşın söylediği yalanların daha yüksek oranda kişisel özelliklerle ilişkilendirilmesi ve buna bağlı olarak da, onların söylediği yalanlara daha içsel yüklemeler yapılması bu konudaki tahminlerle örtüşmektedir. Sevgili ve aile bireyi arasındaki farklılıkla ilgili olarak, sevgilinin söylediği yalanların aile bireyinininkine göre daha içsel olarak değerlendirilmesi yakınlık düzeyi düşünüldüğünde şaşırtıcı bir bulgu gibi görünse de, romantik ilişkilerde yalan söylemenin aldatmayla ilişkisi dikkate alındığında bu sonucun çok da şaşırtıcı olmadığını söylemek mümkündür. Katılımcıların, yalan söylemenin altında yatan nedenini aldatmayla ilişkilendirip, bu yalanın çok da masum olmadığını düşünmeleri ve daha kişisel nedenlere yüklem yapmaları oldukça mantıklı görünmektedir. Ayrıca, çalışmanın örneklemini üniversite öğrencilerinin oluşturduğunu düşünürsek, katılımcıların daha henüz uzun süreli, güven verici bir ilişki yaşamıyor olma olasılıklarının yüksek olması yine, söylenen yalanın daha kişisel nedenlerle açıklanmasına yol açmış olabilir. Sonuç olarak, sosyal ilişkilerimiz açısından aile bireylerinin en güvenilir kişiler olarak görüldüğünü ve onların söyledikleri yalanların nedenlerinin en yüksek oranda dışsal odaklı olarak açıklandığını, sevgili ve yakın arkadaşta doğru yakınlık düzeyi azaldıkça söylenen yalanlara yapılan nedensel yüklemelerin anlamlı bir şekilde dışsal boyuttan içsele doğru değiştiğini söylemek mümkündür.

Bulgulardan anlaşılacağı gibi, yalan söylendiğinde yapılan yüklemelerin içsel-dışsal boyutu için, katılımcıların cinsiyeti ve yalanın kime söylendiği ortak etkisi de anlamlı çıkmıştır. Bu sonuca göre, kadın ve erkek katılımcıların kendilerine ve bir başkasına söylenen yalanlara ilişkin yaptıkları yüklemeler içsel-dışsal boyut üzerinde farklılaşmaktadır. Kadın ve erkek katılımcıların kendi içlerinde yapılan karşılaştırmaların sonuçlarına göre, kadın katılımcılar kendilerine söylenen yalanları, bir başkasına söylenenlere kıyasla daha içsel odaklı olarak değerlendirmişlerdir. Buna karşın, erkek katılımcılar ise kendilerine söylenen yalanları daha dışsal odaklı olarak değerlendirmişlerdir. Bu bulgu, kadın katılımcılar için beklentilerle tutarlı iken erkek katılımcılar için beklentilerle tamamen terstir.

Araştırmanın amacı açıklanırken, yalanın kime söylendiğinin Jones ve Davis'in (1965) kişiselleştirmeye ilgili görüşleriyle bağlantılı olabileceğinden bahsedilmişti. Buna göre, kişiselleştirmenin olduğu durumda, yani yalanın kişinin kendisine söylendiği durumda, sonucun olumlu ya da olumsuz olmasına bağlı olarak kişilik özellikleriyle ilgili güçlü çıkarsamalar yapılması, yani içsel yüklemelerde bulunması beklenmekteydi. Elde edilen bulgular, bu beklentinin sadece kadın katılımcılar için doğrulandığını; erkek katılımcılar için ise kişiselleştirmeye ilgili beklentilerin tam tersinin gerçekleştiğini göstermektedir. Bu sonucu, kadın ve erkeklerin sosyal ilişkilerdeki farklı tutum ve beklentileriyle açıklamak mümkündür. Kadınların yakın ilişkilerinde açıklığa, dürüstlük ve içtenliğe daha fazla önem verip dikkat ettikleri düşünüldüğünde yakınları tarafından kendilerine söylenen bir yalanı daha fazla kişisel özelliklerle ilişkilendirmeleri anlaşılabilir bir bulgudur. Aynı beklentinin erkekler için geçerli olmaması, erkeklerin genel olarak yalan

söylenmesini kadınlara göre daha haklı ve kabul edilebilir olarak değerlendirdiklerine dair elde edilen bulgularla açıklanabilir (Greenfield, 2002; Roiger, 1999). Aynı zamanda, bu farklılık Anderson' un (1999) çalışmasının bulgularıyla da örtüşmektedir. Bu çalışmaya göre, erkeklerin eşlerini bir yabancıya kıyasla daha fazla doğru-sözlü olarak değerlendirdikleri, ancak kadınlar için böyle bir durumun geçerli olmadığı belirtilmiştir. Dolayısıyla, erkeklerin yakınlarını daha dürüst değerlendirmeleri göz önüne alındığında, onlar tarafından kendilerine söylenen yalanları, bir başkasına söylenen yalanlara göre daha dışsal nedenlerle açıklamaları çok da çelişkili bir bulgu gibi görünmemektedir.

Diğer açıdan, kendilerine yalan söylenen koşulda yapılan yüklemeler karşılaştırıldığında kadın ve erkek katılımcıların içsel-dışsal boyuttaki yüklemeleri arasında bir farklılık olmadığı; ancak, yalanın bir başkasına söylendiği koşulda kadınların yüklemelerinin erkeklere kıyasla daha dışsal odaklı olduğu görülmektedir. Diğer bir deyişle, yakınları bir başkasına yalan söylediğinde kadınlar bu yalanı erkeklere göre daha çevresel nedenlerle açıklamaktadırlar. Kadınların sosyal etkileşimlerinde karşılarındaki insanın duygu ve düşüncelerine dikkat edip, önem verme, empati kurma ve sosyal destek sağlama gibi özelliklerinin erkeklere göre daha gelişmiş olduğu görüşünden yola çıkarak, kadınların erkeklere göre daha fazla oranda başkalarının duygularını incitmemek için yalan söylediklerini söylemek mümkündür. Bu konuda yapılmış olan çalışmalar da kadınların erkeklere göre daha fazla oranda başkasına-yönelik güdüyle yalan söylediklerine dair olan bu tahmini desteklemektedir (DePaulo ve ark., 1996). Bu bağlamda, kadınların başkasına-

yönelik yalan söyleme eğiliminin, bir başkasına söylenen yalanı da erkeklere kıyasla daha çevresel nedenlerle açıklamalarına yol açması oldukça mantıklı görünmektedir.

Araştırmanın amacında ve denencelerinde belirtildiği gibi, yalan sonucunda kazanç elde etme durumunun uyuşan vardamalar kuramı temelinde içsel-dışsal boyuta ait yüklemeler üzerinde etkili olacağı düşünülmüştür. İnsanların davranışlarının ayırdedici bir sonuç ortaya çıkarmasının, onların karakter özellikleriyle ilişkilendirilmesiyle ilgili beklentiden yola çıkarak, yalan sonucunda bir kazanç elde edilen durumda daha içsel odaklı yüklemelerin yapılacağı tahmin edilmiştir. Ancak bu beklentiyi doğrular nitelikte herhangi bir bulgu elde edilmemiştir.

IV.1.2. İstikrarlılık Boyutuna İlişkin Elde Edilen Bulguların Tartışılması

Daha önce de belirtildiği gibi bu araştırmanın amaçları doğrultusunda, bağımsız değişkenler yönünden oluşturulan grupların, yalana yapılan nedensel yüklemelerin istikrarlılık boyutu açısından bir farklılık yaratıp yaratmayacağını incelemek için varyans analizi yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, sadece yalanın kimin tarafından söylendiği temel etkisinin anlamlı çıktığı görülmüştür. Bir başka deyişle, katılımcıların söylenen yalanlara yaptıkları yüklemelerin istikrarlılık boyutu, yalan söyleyen kişi tarafından etkilenmektedir. Elde edilen bulgulara göre, aile bireyinin söylediği yalanlar için, sevgilinin ve yakın arkadaşın yalanlarına oranla daha istikrarlı yüklemeler yapıldığı görülmektedir. Beklenildiği gibi aile bireyinin yalan söyleme nedeni, yakın arkadaşınkine kıyasla daha istikrarlı olarak

değerlendirilmiştir. Sevgilinin söylediği yalanlar için yapılan istikrarlılık yüklemeleri aile bireyinden farklılaşmakta, ancak yakın arkadaşınkilerle bir farklılık göstermemektedir. Bu bulguları içsel-dışsal boyutla birlikte değerlendirdiğimizde, aile bireyi için beklenildiği gibi, olumlu değerlendirme yanlılığı yapılan yüklemeler üzerinde etkili olmuştur. Aile bireyinin söylediği yalanlar için, sevgili ve yakın arkadaşla kıyasla daha dışsal-istikrarlı yüklemeler yapılmıştır. Romantik ilişkiler kapsamında düşünüldüğünde sevgilinin söylediği yalanlar aile bireyi kadar olumlu değerlendirilmemektedir. Sevgilinin söylediği yalanlar için yapılan nedensel yüklemelerin, aile bireyine göre daha içsel ancak istikrarsız olması, güvensizliğe rağmen bir anlamda bu konudaki belirsizliğe işaret etmektedir. Bu sonuç, sevgililerinin bir daha benzer nedenle yalan söylemeyeceklerine dair bir beklentiye ifade ettiği için yapılan yüklemelerin de zaman içinde değişebileceğini göstermektedir.

Araştırmada etkisi incelenen diğer iki değişken kapsamındaki beklentiler doğrulanmamıştır. Yalanın kişinin kendisine veya bir başkasına söylenmesinin yapılan nedensel yüklemelerin istikrarlılık boyutu üzerinde bir etkisinin olmadığı görülmüştür. İçsel-dışsal boyut için de, yalanın kime söylendiği temel etkisinin anlamlı çıkmaması kişiselleştirmenin bir etkisinin olmadığını, genel anlamda ‘yalan söyleme’ davranışının önemli olduğunu, bu davranışın kimi etkilediğinin yapılan yüklemeler üzerinde bir önemi olmadığına işaret etmektedir. Benzer şekilde, yalan sonucunda kazanç elde edip etmeme durumu da, yapılan içsel-dışsal ve istikrarlılık yüklemeleri açısından bir farklılık yaratmamıştır. Yalan sonucunda bir kazanç elde etmenin, yalanın söylenme nedeniyle ilgili daha belirgin ve olumsuz bir algı

oluşturacağı ve sonrasında da yapılan nedensel yüklemeler açısından farklılık yaratacağı düşünülmüştür. Ancak, söylenen bir yalanın nedeninin istikrarlılığının, yani zaman içindeki değişiminin, yalan sonucunda kazanç elde edilmesinden bağımsız olarak değerlendirildiği sonucu elde edilmiştir.

IV.1.3. Genellik Boyutuna İlişkin Elde Edilen Bulguların Tartışılması

Araştırmanın amacı doğrultusunda, bağımsız değişkenler yönünden oluşturulan grupların, yalana yapılan nedensel yüklemelerin genellik boyutu açısından bir farklılık yaratıp yaratmayacağını incelemek için yapılan varyans analizi sonuçlarına göre, sadece yalanın kimin tarafından söylendiği temel etkisi anlamlı çıkmıştır. Elde edilen bulguların, beklentilerle tamamen tutarlı olduğu görülmektedir. Buna göre, yakın arkadaşın söylediği yalanlar, aile bireyi ve sevgilinin söylediği yalanlara kıyasla daha genel olarak değerlendirilmiştir. Sevgili ve aile bireyinin yalan söyleme nedeni arasında ise bir farklılık elde edilmemiştir. Bu sonuçları, yalan söylemenin günlük yaşamdaki yayımlılığına ve sıklığına işaret eden çalışma bulgularına rağmen, insanların söylenen yalanların nedenlerini benzer şekilde algıladıkları biçiminde yorumlamak oldukça mantıklı görünmektedir. Özellikle, aile ilişkilerinde ve romantik ilişkilerde yalan söylenme nedeninin, arkadaşlık ilişkilerine kıyasla sadece o duruma özgü olarak değerlendirilmesi, zaman içinde benzer bir durumda tekrar aynı nedenle yalan söyleneceğine dair bir beklenti geliştirilmediğini, yalan söylemenin altına yatan nedenin duruma özgü belirli koşullara bağlı olarak algılandığını göstermektedir.

Araştırmada etkisi incelenen diğer iki değişkenle ilgili beklentiler doğrulanmamıştır. Yalanın kişinin kendisine veya bir başkasına söylenmesinin yapılan nedensel yüklemelerin genellik boyutu üzerinde bir etkisinin olmadığı görülmüştür. Bu sonuçlar, yalan söylemenin kişiselleştirilmediğini, yalan kişinin kendisine veya bir başkasına da söylene, yalan söylenmesiyle ilgili nedenin genelliğinin ya da duruma özgü oluşunun benzer biçimde değerlendirildiğini göstermektedir. Benzer biçimde, yalan sonucunda bir kazanç elde edilmesinin de yalanların nedenleriyle ilgili yapılan genellik yüklemeleri üzerinde bir etkisinin olmadığı görülmüştür. Sonuç olarak, insanlar, kazanç elde edilen bir yalanın nedeninin, kazanç elde edilebilecek bir başka durum için de geçerli olabileceğini düşünmeyerek, beklenildiği gibi oldukça iyimser bir tablo çizmektedirler. Bu olumlu düşünce biçiminin, değerlendirilen yalanları söyleyen kişilerin tanımadıkları biri değil de, sevdikleri insanlar olmasından kaynaklanması oldukça muhtemel gibi görünmektedir.

IV.1.4. Niyet Boyutuna İlişkin Elde Edilen Bulguların Tartışılması

Yalanların ahlaki açıdan nasıl değerlendirildiğini inceleyen çalışmalar, yalan söylenmesinin altında yatan güdünün yalanların kabul edilebilirliğiyle yakından ilişkili olduğunu göstermektedir (Backbier ve ark., 1997). Yalan söylenen bir durumda, yalan söylenen kişinin niyetiyle ilgili algılarımız, bu yalanla ilgili değerlendirmemizin olumlu ya da olumsuz olmasını belirleyen en önemli etkenlerden biridir. Dolayısıyla, ‘yalan söyleyen kişi kendisi için mi, yoksa bir başka kişiyi düşünerek mi, nasıl bir niyetle yalan söylemiştir?’ sorusuna verilen cevabın söylenen

yalanın niyetinin iyi ya da kötü olarak değerlendirilmesinde önemli olduğu düşünülmektedir. Bu konuda yapılan bir çalışma güdü kadar, yalan söylenen kişinin yakınlık düzeyi ve yalan söylenen konunun önemli olup olmaması gibi etkenlerin de yalanların kabul edilebilirlikleri üzerinde etkili olduğunu göstermiştir (Backbier ve ark., 1997). Bu çalışmada incelenen niyet algısını da yalanların kabul edilebilirlik düzeyi gibi düşündüğümüzde, yalanın kimin tarafından söylendiğinin, kime söylendiğinin ve sonuçta bir kazanç sağlayıp sağlamaması gibi değişkenlerin de niyetle ilgili yüklemelerde etkili olacağı beklenmekteydi. Analiz sonuçları, katılımcı cinsiyeti dışındaki tüm temel etkilerin anlamlı çıktığını göstermektedir.

İlk olarak yalanın kimin tarafından söylendiği temel etkisini oluşturan ortalama değerler karşılaştırıldığında, sevgilinin söylediği yalanlara yapılan yüklemelerin, aile bireyinin yalanlarına oranla daha kötü niyetli olarak, ancak yakın arkadaşıninkine oranla ise daha iyi niyetli olarak değerlendirildiği görülmektedir. Aile bireyi ve yakın arkadaşın ortalamaları karşılaştırıldığında ise, yakın arkadaşın yalanlarının aile bireyine göre daha kötü niyetli olarak algılandığı bulunmuştur. Elde edilen bu bulgular beklentilerle tutarlı olmakla birlikte, ek olarak sevgili ve aile bireyinin yalanlarının da birbirinden farklı algılandığını göstermektedir. Görüldüğü üzere bu sonuçlar, içsel-dışsal boyut için elde edilen sonuçlarla birebir benzerlik göstermektedir. Bunun nedeni olarak, yapılan içsel-dışsal ve niyet yüklemelerinde benzer süreçlerin etkili olduğu düşünülmektedir. İnsanlar sevdikleri ve güvendikleri kişilerin olumsuz davranışları için bu olumsuzluğu azaltacak açıklamalara başvurumaktadırlar. Doğal olarak da bu olumluluk etkisi yakınlık derecesi azaldıkça, aile bireyinden yakın arkadaşına doğru azalmaktadır. Sevgili ve aile bireyi için yapılan

niyet yüklemelerindeki farklılığın, yani sevgilinin daha kötü niyetli olarak algılanmasının nedeninin romantik ilişkilerde söylenen yalanın aldatmayla ilişkilendirilmesine bağlı olduğu düşünülmektedir.

İkinci olarak, yalanın kime söylendiği temel etkisine ait ortalama değerler karşılaştırıldığında, katılımcıların kendilerine söylenen yalanları bir başkasına söylenen yalanlara oranla daha iyi niyetli olarak algıladıkları anlaşılmaktadır. Bu sonuç beklentilerle tamamen ters düşmektedir. Araştırmanın amacında da belirtildiği üzere, insanların sevdikleri tarafından kendilerine yalan söylenmesini bir başkasına yalan söylenmesine kıyasla daha olumsuz olarak değerlendirecekleri beklenmekteydi. Ancak, insanların, kendilerine yalan da söyleseler sevdikleri hakkında olumlu düşünme ve olumlu şekilde değerlendirme yapma eğiliminde oldukları görülmektedir. Aile bireyi, sevgili ve yakın arkadaşın insanların hayatındaki güvendiği ve önemli olan ilk üç kişi olmasından yola çıkıldığında, insanların, bu kişilerin yalanları sonrasında, bu yalanın onları üzmemek veya kırmamak için söylendiğini düşünmeleri mantıklı bir açıklama gibi görünmektedir. Bu açıklama doğrultusunda da, insanların kendilerine söylenen bir yalanı bir başkasına kıyasla daha iyi niyetli olarak algılamaları beklendik bir sonuçtur.

Bir diğer anlamlı çıkan temel etkiye göre, sonucunda kazanç elde edilen bir yalan söylenmesi, sonucunda kazanç elde edilmeyen bir yalan söylenmesine kıyasla daha kötü niyetli olarak değerlendirilmektedir. Yalan sonucunda kazanç elde edilmesi durumunun kötü niyetle ilişkilendirilmesi tamamen beklentileri doğrular nitelikte bir bulgudur. Yalan sonucunda bir kazanç elde edilmesinin, kişinin

kendisine bir çıkar sağlamak için, yani kendine-yönelik güdüyle yalan söylediğine dair bir algı oluşturacağı ve bunun da yapılan niyet yüklemelerini olumsuz yönde etkileyeceği tahmin edilmekteydi. Elde edilen bu sonuç, aynı zamanda, Backbier ve arkadaşlarının (1997) yalanların kabul edilebilirlikleriyle ilgili olarak yaptıkları çalışmanın sonuçlarıyla da örtüşmektedir. Bu çalışmada da, kabul edilebilirliği en düşük yalanların, kişinin kendine yarar sağlamak amacıyla söylediği yalanlar olduğu belirtilmiştir.

Ortak etkilerle ilgili elde edilen bulgulara göre, ilk olarak cinsiyet ve yalan sonucunda kazanç elde etme durumuna ait ortak etkinin anlamlı çıktığı görülmektedir. Bu sonuca göre, hem erkek hem de kadın katılımcılar kazanç elde edilen yalanları, diğerlerine göre daha kötü niyetli olarak değerlendirmektedirler. Bu sonuç, genel olarak kazanç elde edilen yalanların daha kötü niyetli algılanmasıyla ilgili elde edilen bulguları desteklemektedir. Cinsiyetler arası farklılıkla ilgili elde edilen asıl şaşırtıcı bulgu, kazanç elde edilen yalanlar için yapılan niyet yüklemesinde elde edilmiştir. Buna göre, kadınlar kazanç elde edilen yalanları erkeklere göre daha iyi niyetli olarak algılamaktadırlar. Kazanç elde edilmeyen yalanlar için ise herhangi bir farklılık saptanmamıştır. Kadınların kazanç elde edilen yalanları erkeklere göre daha iyi niyetli olarak algılamaları, bu araştırma planlanırken oluşturulan beklentilerle ve erkeklerin genel olarak yalan söylenmesini daha kabul edilebilir olarak değerlendirdiklerini gösteren araştırma bulgularıyla (Greenfield, 2002; Roiger, 1999) çelişmektedir. Elde edilen bu sonuç için getirilebilecek bir açıklama, kadınların yalan sonucu elde edilen bu kazancı maddi bir kazanç olarak değil de manevi bir kazanç olarak değerlendirmiş olduklarıdır. DePulo ve

arkadaşlarının (1996), kadınların erkeklere göre daha fazla oranda başkasına-yönelik yalan söylediklerine işaret eden çalışması göz önüne alındığında, elde edilen bu sonuç çelişkili görünmemektedir. Eğer kadınlar daha fazla oranda başkasına yönelik yalan söylüyorlarsa, bu kadınların daha fazla oranda iyi niyetli yalan söyledikleri ve dolayısıyla da yalanla ilgili olarak olumsuz düşünmedikleri anlamına gelmektedir. Kendileri de iyi niyetli yalan söyledikleri için kendilerine veya bir başkasına söylenen yalanları da erkeklere göre daha iyi niyetli olarak değerlendirdiklerini düşünmek oldukça mantıklı bir açıklama gibi görünmektedir.

Yalan söyleyen kişi ve yalan sonucunda kazanç elde etme durumuna ait ortak etkiye göre, kazanç elde edilen durumda yalanın kimin tarafından söylendiğinin yapılan niyet yüklemeleri açısından anlamlı bir fark yarattığı görülmektedir. Kazanç elde edilmeyen durumda niyet algısının yalanın kimin tarafından söylendiğine bağlı olarak değişmediği, buna karşı kazanç elde edilen durum için sevgilinin söylediği yalanların, aile bireyinin yalanlarına göre daha kötü niyetli olarak, ancak yakın arkadaşın yalanlarına göre ise daha iyi niyetli olarak değerlendirildiği görülmektedir. Aile bireyi ve yakın arkadaşın ortalamalarının karşılaştırılması sonucunda ise, yakın arkadaşın söylediği yalanın aile bireyinininkine kıyasla daha kötü niyetli olarak değerlendirildiği ortaya çıkmıştır. Görüldüğü üzere, yalan sonucunda kazanç elde edilmediği durumda yalan söyleyen kişinin niyet algısı üzerinde bir etkisi olmamaktadır. Ancak, yalan sonucunda bir kazanç sağlanması koşulunda kişinin nasıl bir niyetle yalan söylediğini değerlendirmek, yalan söyleyen kişinin kim olduğundan bağımsız olarak yapılmamaktadır. Elde edilen bu sonucu, yine yakınlık düzeyiyle bağlantılı olarak ortaya çıkan olumluluk etkisiyle açıklamak mümkündür.

Buna göre, sevdiğimiz ve güvendiğimiz insanların yalanlarını, sonucunda kazanç sağlansa da çok daha iyi niyetli olarak değerlendirme eğilimindeyizdir. Bu eğilimin etkisi de yakınlığın ve duyulan güvenin derecesiyle birlikte artıp azalmaktadır. Sevgilinin söylediği yalanların aile bireylerinkinden daha kötü niyetli olarak algılanmasının nedeni olarak, daha önce de bahsedilen aldatmayla yalan arasındaki çağrışımdan kaynaklanabileceği düşünülmektedir.

Yalan söyleyen kişilerin kazanç elde edip etmeme durumundaki ortalamaları karşılaştırıldığında, aile bireyi, sevgili ve yakın arkadaş için, ayrı ayrı olarak, kazanç elde edilen yalanların, kazanç elde edilmeyen yalanlara kıyasla daha kötü niyetli olarak değerlendirildiği görülmektedir. Bu bulgular, yalan söylenmesinin altında yatan niyetin ne olduğunu değerlendirilme sürecinde, yalan sonucunda bir kazanç elde edip etmemenin ne kadar önemli bir etken olduğunu göstermektedir.

Son olarak, yapılan analizler sonucunda, yalanı kimin söylediği * yalanın kime söylendiği * yalan sonucunda çıkar elde etme durumuna ait ortak etkinin anlamlı çıktığı görülmektedir. Diğer bir deyişle, yalanı söyleyen kişi, yalanın söylendiği kişi ve yalan sonucunda kazanç sağlama durumuna dair farklı koşullar, söylenen yalan için yapılan niyet yüklemeleri açısından anlamlı farklılıklar yaratmaktadır. Yalan sonucunda kazanç elde edip etmeme koşuluyla ilgili farklılıklara bakıldığında, başkasına söylenen yalanlar için, yalan kim tarafından söylenirse söylensin kazanç elde edilen durumdaki niyet yüklemeleri, kazanç elde edilmeyen durumdakilere kıyasla daha kötü niyetli olarak değerlendirilmiştir. Yani, hem sevgilinin, hem aile bireyinin hem de yakın arkadaşın bir başkasına söylediği ve

sonucunda kazanç sağlanan yalanlar, kazanç sağlanmayan yalanlara kıyasla daha kötü niyetli olarak algılanmaktadır. Yalanın kişinin kendisine söylendiği koşul için, aile bireyi ve yakın arkadaş tarafından söylenen ve sonucunda kazanç elde edilen yalanlar, kazanç elde edilmeyen yalanlara kıyasla daha kötü niyetli olarak değerlendirilmektedir. Buradaki tek farklı sonuç, sevgilinin kişinin kendisine söylediği ve sonucunda kazanç elde ettiği yalanın, kazanç elde edilmeyen yalandan daha farklı olarak değerlendirilmemesidir. Sevgilinin kişinin kendisine söylediği yalana yapılan niyet yüklemeleri kazanç açısından farklılaşmamaktadır.

Daha önce de belirtildiği gibi, yalan sonucunda bir kazanç elde edilmesi durumu, kişinin kendi çıkarı doğrultusunda, somut bir kazanç amacıyla yalan söylemiş olabileceği düşüncesini çağrıştırmaktadır. Böyle bir maddi çıkar düşüncesi, yalan söyleme niyetinin çok daha olumsuz olarak değerlendirilmesini sağlamaktadır. Dolayısıyla, aile bireyi ve yakın arkadaşın, kişinin kendisine veya bir başka kişiye kazanç elde ettiği bir yalan söylemesi beklentileri doğrular bir şekilde daha kötü niyetli olarak algılanmaktadır. Sevgilinin bir başkasına yalan söylediği koşul için de kazanç elde edilmesi niyet yüklemesi üzerinde etkili olurken, kişinin kendisine yalan söylendiği koşulda kazanç elde etmenin böyle bir etkisinin olmadığı görülmektedir. Diğer bütün koşullar için geçerli olan bu durumun sevgilinin kişinin kendisine söylediği yalanlar için geçerli olmaması, romantik ilişkilerde yalanın daha farklı değerlendirildiğine işaret etmektedir. Buna göre, romantik ilişkilerde kazanç elde edilen yalan da söylene, insanların eşlerini kötü niyetli olarak değerlendirmediklerini ve doğru-sözlü yargılama yanlılığının en üst seviyede geçerli olduğunu söylemek mümkündür.

Kişinin kendisine ve bir başkasına yalan söylenmesiyle ilgili ortalamaların karşılaştırılması sonucunda romantik ilişkilerle ilgili yukarıda bahsedilen sonuçlarla tutarlı bulgular elde edilmiştir. Buna göre, sevgilinin sonucunda kazanç elde ettiği bir yalanı kişinin kendisine söylediği koşulda bir başkasına söylediği koşula göre daha iyi niyetli yüklemeler yapılmıştır. Yalan sonucunda bir kazanç elde edilmediği koşulda yalanın kişinin kendisi veya bir başkasına söylenmesi arasında bir fark oluşmazken, kazanç elde edilen koşul için, doğru sözlü yargılama yanlılığının etkili olduğu görülmektedir. Benzer değerlendirme süreci aile bireyinin söylediği yalan için de geçerlidir. Kazanç elde edilmeyen koşulda aile bireyinin yalanı kime söylendiğinin bir önemi olmazken, kazanç elde edilen koşulda aile bireyinin kişinin kendisine yalan söylemesi daha iyi niyetli olarak algılanmaktadır. Ancak, yakın arkadaş için aynı değerlendirme sürecinin işlediğini söylemek mümkün görünmemektedir. Yakın arkadaşın söylediği yalan için, kazanç elde edilmeyen koşulda kişinin kendisine yalan söylenmesi bir başkasına söylenmesine kıyasla daha iyi niyetli olarak değerlendirilmektedir. Kazanç elde edilen durumda ise yalanın kime söylendiğinin bir önemi olmamaktadır. Bu sonuçlar, doğru sözlü yargılama yanlılığının sevgili ve aile bireylerine göre yakın arkadaşlık için en düşük düzeyde etkisi olduğunu göstermektedir.

Yalanı söyleyen kişiyle ilgili farklılıklar incelendiğinde, kazanç elde edilen bütün koşullar için, yalan kişinin kendisine de bir başkasına da söylene, benzer sonuçlar elde edilmiştir. Buna göre, yakın arkadaşın yalan söylemesi aile bireyi ve sevgiliye kıyasla daha kötü niyetli olarak değerlendirilmiş; ancak aile bireyi ve sevgilinin yalan söylemesi arasında bir farklılık bulunmamıştır. Bu bulgular, daha

önce elde edilen sonuçları destekler niteliktedir. Kazanç elde edilen koşullarda, aile bireyi ve sevgili yakın arkadaşına göre çok daha güvenilir ve dürüst olarak değerlendirilmekte ve söyledikleri yalanlara iyi niyet yüklemesi yapılmaktadır. Kazanç elde edilmeyen ve yalanın bir başkasına söylendiği koşullar için de aynı bulgular elde edilmiştir. Sevgili ve aile bireyinin söylediği yalanlar yakın arkadaşına göre daha iyi niyetli olarak değerlendirilmiş; aile bireyi ve sevgilinin ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Sadece kazanç elde edilmeyen bir yalanın kişinin kendisine söylendiği koşul için diğer üç koşuldakinden farklı niyet yüklemeleri yapılmıştır. Buna göre, aile bireyinin söylediği yalan, sevgiliye ve yakın arkadaşına göre daha iyi niyetli olarak algılanmış; sevgiliyle yakın arkadaşın söylediği yalanlar arasında niyet yüklemesi açısından bir fark elde edilmemiştir. Bu sonuçlar, sevgilinin, kişinin kendisine sonucunda kazanç elde etmediği bir yalan söylemesinin diğer üç koşula kıyasla farklı değerlendirildiğini göstermektedir. Diğer koşullarda, sevgili ve aile bireyine ait niyet yüklemeleri arasında herhangi bir farklılık elde edilmezken, bu koşulda sevgilinin söylediği yalanlar daha kötü niyetli olarak değerlendirilmiştir. Benzer şekilde diğer koşullarda sevgili için yakın arkadaşına göre daha iyi niyetli yüklemeler yapılırken, bu fark ortadan kalkmıştır. Bu sonucu, romantik ilişki kapsamında, insanların sevgilileri tarafından kendilerine niçin sonucunda kazanç elde edilmeyen bir yalanın söylendiğini anlayamadıkları ve dolayısıyla bu belirsiz durumda diğer koşullara göre daha kötü niyetli yüklemeler yaptıkları şeklinde yorumlamak mümkündür.

Genel olarak, bu bulgular özellikle romantik ilişkilerde yalan kavramının tamamen ilişkiye yönelik değerlendirildiği ve yapılan niyet yüklemelerinin buna

bağlı olarak her türlü koşulda değişebildiğini göstermektedir. Aile ilişkilерinin, niyet değerlendirmesi açısından kararlı bir yapıda olduğunu ve genellikle her türlü koşul içinde aile bireylerinin söyledikleri yalanların iyi niyetli değerlendirildiğini söylemek mümkündür. Arkadaşlık ilişkilерinde söylenen yalanların nasıl değerlendirildiğine bakıldığında ise, diğer iki ilişkide söylenen yalanlara kıyasla daha kötü niyetli olarak değerlendirildiğini ve kendi içinde yapılan niyet yüklemelerinin genelde yalan sonucunda kazanç elde edip etmeye bağlı olarak değiştiiği görülmektedir.

BÖLÜM V

İKİNCİ ÇALIŞMA

V.1. İkinci Çalışmanın Amacı

Giriş bölümünde bahsedildiği üzere, cinsiyet farklılıklarıyla ilgili çalışmaların iki yönü bulunmaktadır. Buna göre, bu çalışmalarda denek cinsiyeti ve / veya uyarıcı kişinin cinsiyetinden kaynaklanan farklılıklar incelenmektedir. Bilindiği gibi, ilk çalışmanın amacını, yalan söylenmesine yalanlara yapılan nedensel yüklemelerin, yalanı söyleyen kişiye, yalan söylenen kişiye, yalan sonucunda bir kazanç elde etme durumuna ve denek cinsiyetine göre değişip değişmediğinin araştırılması oluşturmaktadır. Dolayısıyla ilk çalışmada, incelenen konu bağlamında denek cinsiyetinin bir etkisinin olup olmadığı incelenmiştir. Ancak, bu çalışmanın amacı kapsamında, denek cinsiyeti kadar uyarıcı kişinin cinsiyetinin de önemli bir değişken olduğu düşünülmektedir. Nedensel yüklemelerdeki cinsiyet farklılıklarını inceleyen çalışmalara bakıldığında, cinsiyet rolleriyle ilgili beklentilerin yükleme sürecini etkilediği görülmektedir (Kassin, 1979). Bireylerin, kadın ve erkeklerin davranışlarıyla ilgili farklı beklentilere sahip olmaları, onların sergilenen davranışla ilgili yaptıkları değerlendirmelerini etkilemektedir. Daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse, gözlenen bir davranışın erkek veya kadın tarafından ortaya konması ya da

gözlenen bir davranışın bir erkeğe veya kadına yapılması açısından yapılan nedensel yüklemeler farklılaşmaktadır. Ayrıca, Maier ve Lavrakas (1976) yaptıkları çalışmada yalanları değerlendirme sürecinin, yalan söylenen kişinin cinsiyetine bağlı olarak farklılaştığını belirtmişlerdir. Bu noktalardan hareketle, yalan söylenen kişinin cinsiyetinin söylenen bir yalana yapılan nedensel yüklemeler üzerinde etkili olacağı düşünülmüş ve bu etkiyi incelemek için farklı bir örneklem üzerinde ikinci bir çalışma yürütülmüştür.

Bilindiği gibi, ilk çalışmada yalan söylenen kişinin, yapılan nedensel yüklemelerin içsel-dışsal, istikrarlılık, genellik ve niyet boyutları açısından önemi vurgulanmış; yalanın kişinin kendisine veya bir başkasına söylenmesi koşullarının etkisi incelenmiştir. Bu çalışmada ise, aynı nedensel yükleme boyutları açısından yalan söylenen kişinin cinsiyetinin etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. İlk çalışmada etkisi incelenen diğer bağımsız değişkenler, aynı şekilde bu çalışmaya da dahil edilmişlerdir. Dolayısıyla bu çalışmada, yalanın kimin tarafından söylendiğinin, hangi cinsiyetteki birine söylendiğinin ve yalan sonucunda kazanç elde etme durumunun yalana yapılan yüklemeler üzerindeki etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. İlk çalışmada olduğu gibi, denek cinsiyetinin de yapılan yüklemeler açısından bir farklılık yaratıp yaratmayacağı incelenecektir. Bu çalışma kapsamında, yalanın kimin tarafından söylendiği ve yalan sonucunda kazanç elde etme durumuyla ilgili birinci çalışmada bahsedilen beklentiler bu çalışma için de geçerlidir. Bu beklentilere ek olarak, bu çalışmada, söylenen bir yalan sonrasında yapılan nedensel yüklemelerin yalan söylenen kişinin cinsiyetine göre nasıl bir farklılık gösterdiğinin incelenmesi amaçlanmıştır.

YÖNTEM

V.2. Örneklem

Bu çalışmanın örneklemini Ankara’ daki çeşitli üniversitelerde okuyan ve araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden 87 kadın, 76 erkek toplam 163 lisans ve lisansüstü öğrencisi oluşturmuştur. Kadın öğrencilerin yaş ortalaması 20.48 (s=0.17), erkek öğrencilerin yaş ortalaması 21.28 (s= 0.33)’tür.

V.3. Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada veri toplamak amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilen bir anket kullanılmıştır. Farklı koşullarda söylenen yalanlara ne tür yüklemeler yapıldığını incelemek için 12 değişik öykü (vignette) oluşturulmuştur. Bu öyküler, bir kimsenin (sevgili veya aileden biri veya yakın arkadaş), farklı cinsiyetteki bir kişiye (kadın/ erkek) farklı sonuçlar (kazanç var veya kazanç yok) doğuran bir yalan söylemesi ile ilgili olarak kurgulanmıştır. Böylece her öykü için farklı bir değişimleme yapılarak 12 öykü oluşturulmuştur. Öykülerin sırası seçkisiz olarak belirlenmiş ve bütün katılımcılara uygulanmıştır.

İlk çalışmada olduğu gibi, bu çalışmada da yukarıda belirtilen bağımsız değişkenlerin etkisinin inceleneceği 4 bağımlı değişken ölçümü bulunmaktadır. Bunlar, yalana yapılan yüklemelerin içsel-dışsal boyutu, istikrarlılık, genellik ve

niyet boyutlarını kapsamaktadır. Her bir boyut 7 basamaklı Likert tipi ölçek üzerinde değerlendirilmektedir. Puanların artması, dışsal, istikrarlı, genel ve kötü niyet yüklemelerin artması anlamına gelmektedir.

Dört yükleme boyutuna ek olarak her öykünün altında açık uçlu bir soru bulunmaktadır. Bu soruda katılımcılardan o öyküde yalan söylenmesine yol açan en önemli nedeni yazmaları istenmiştir. Ayrıca, katılımcılardan yalan söylenmesi sonucunda kazanç elde edilen öykülerde (6 öykü), elde edilen kazancın türünün maddi mi yoksa manevi bir kazanç mı olduğunu belirtmeleri istenmiştir.

Katılımcıların demografik özellikleri açısından sadece cinsiyet ve yaşlarıyla ilgili bilgi alındığı için, çalışmada ayrıca bir demografik bilgi formu kullanılmamıştır.

V.4. İşlem

Anketler, araştırmaya gönüllü olarak katılan katılımcılara, araştırmacı tarafından bireysel olarak ya da sınıf ortamında gruplar halinde uygulanmıştır

BÖLÜM VI

BULGULAR

VI.1. İkinci Çalışma

İkinci çalışmanın amacı açıklanırken bahsedildiği üzere, yalan söylenen kişinin cinsiyetinin yapılan nedensel yüklemeler açısından fark yaratacağının düşünülmesi nedeniyle, ikinci çalışmada yalan söylenen kişinin cinsiyeti araştırmaya bir değişken olarak dahil edilmiştir. Bu nedenle ikinci çalışmanın amacı, yalann kimin tarafından söylendiği (sevgili/ aile bireyi/ yakın arkadaş), hangi cinsiyetteki birine söylendiğinin, yalan sonucunda çıkar elde etme durumunun (çıkar var/ çıkar yok) ve katılımcı cinsiyetinin yapılan yüklemelerin içsel-dışsal boyut, istikrarlılık, genellik ve niyet boyutları üzerinde yaratacağı etkileri incelemektir.

VI.1.1. İçsel-Dışsal Boyutuna İlişkin Elde Edilen Bulgular

Daha önce de belirtildiği gibi bağımsız değişkenler yönünden oluşturulan grupların, yalana yapılan nedensel yüklemelerin içsel-dışsal boyut açısından bir farklılık yaratıp yaratmayacağını incelemek için 12 öykü hazırlanmıştır. Katılımcıların bu öykülere yaptıkları yüklemelerin içsel-dışsal boyutundan aldıkları puanların ortalama ve standart kaymaları Çizelge 13.' de gösterilmiştir.

Çizelge 13. Katılımcıların Cinsiyet, Yalan Söylenen Kişinin Cinsiyeti, Yalan Sonucu Çıkar Elde Etme Durumu ve Yalanı Kimin Söylediğine Göre İçsel-Dışsal Boyutundan Alınan Puanların Ortalama ve Standart Sapmaları

Katılımcı Cinsiyeti	Yalan söylenen kişinin cinsiyeti	Yalan sonucu çıkar elde etme durumu	Yalanı kimin söylediği					
			Sevgili		Aile bireyi		Yakın arkadaş	
			\bar{X}	s	\bar{X}	s	\bar{X}	s
Kadın	Kadın	Çıkar var	3.76	0.21	4.39	0.20	4.00	0.18
		Çıkar yok	4.39	0.20	4.38	0.20	3.77	0.21
	Erkek	Çıkar var	4.47	0.20	4.25	0.20	3.86	0.19
		Çıkar yok	4.03	0.21	4.44	0.20	4.15	0.20
Erkek	Kadın	Çıkar var	3.87	0.23	4.20	0.21	4.03	0.19
		Çıkar yok	4.17	0.22	4.36	0.22	3.58	0.23
	Erkek	Çıkar var	4.10	0.21	4.09	0.21	3.54	0.20
		Çıkar yok	3.93	0.23	4.41	0.21	3.95	0.21

Çizelge 13.' te gösterilen ortalamalar arasında anlamlı fark olup olmadığını belirlemek amacıyla verilere 2 (katılımcıların cinsiyeti; kadın/ erkek) x 2 (yalan söylenen kişinin cinsiyeti; kadın/ erkek) x 2 (yalan sonucu oluşan durum; çıkar var/ çıkar yok) x 3 (yalanı söyleyen kişi; aile/ sevgili/ yakın arkadaş), son üç etkende tekrarlı ölçüm bulunan deney desenine uygun varyans analizi uygulanmış ve sonuçlar Çizelge 14.' te gösterilmiştir.

Çizelge 14. İçsel-Dışsal Boyutuna İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

Kaynak	Kareler Toplamı	S.D.	Ortalama Kare	F
A	9.46	1	9.46	0.61
Hata (A)	2493.27	161	15.49	
B	67.15	2	33.57	9.60 *
AB	0.41	2	0.20	0.06
Hata (B)	1126.17	322	3.50	
C	0.40	1	0.40	0.23
AC	1.60	1	1.60	0.91
Hata (C)	282.21	161	1.75	
D	3.32	1	3.32	0.85
AD	0.07	1	0.07	0.02
Hata (D)	629.33	161	3.91	
BC	1.22	2	0.61	0.32
ABC	1.01	2	0.50	0.26
Hata (BC)	620.30	322	1.93	
BD	2.00	2	1.00	0.47
ABD	0.99	2	0.50	0.23
Hata (BD)	690.50	322	2.14	
CD	0.11	1	0.11	0.06
ACD	2.71	1	2.71	1.41
Hata (CD)	310.57	161	1.93	
BCD	44.39	2	22.20	12.21 *
ABCD	2.05	2	1.03	0.57
Hata (BCD)	585.29	322	1.82	

A= Katılımcıların cinsiyeti

* p < 0.05

B= Yalanı kimin söylediği

C= Yalan söylenen kişinin cinsiyeti

D= Yalan sonucu çıkar elde etme durumu

Çizelge 14.' te görüldüğü üzere B temel etkisi, yani yalanın kimin tarafından söylendiği temel etkisi anlamlı çıkmıştır ($F_{2, 322} = 9.60$; $p < 0.05$). Buna göre, katılımcıların içsel-dışsal boyutunda yaptıkları yüklemeler, yalanı söyleyen kişi tarafından etkilenmektedir. Bu temel etkiyi oluşturan ortalama değerler Tukey-Kramer testiyle karşılaştırılmıştır. Yapılan karşılaştırma sonucuna göre, sadece aile bireyi ve yakın arkadaşta ait ortalamalar arasındaki fark anlamlı çıkmıştır (Ortalamalar sırasıyla; 4.31 ve 3.86; $q_{3, 322} = 6.51$; $p < 0.05$). Aileden birinin söylediği yalanlara, yakın arkadaşın söylediği yalanlara oranla daha dışsal yüklemeler yapılmaktadır. Diğer ortalamalar arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Çizelge 14.' te anlamlı bulunan bir diğer etki BCD ortak etkisi, yani yalanı kimin söylediği * yalan söylenen kişinin cinsiyeti * yalan sonucu çıkar elde edip etmeme ortak etkisidir ($F_{2, 322} = 12.21$; $p < 0.05$). Bu ortak etkiyi oluşturan ortalamalar Çizelge 15.' te gösterilmiştir.

Çizelge 15. Yalanı Kimin Söylediği * Yalan Söylenen Kişinin Cinsiyeti * Yalan Sonucu Çıkar Elde Edip Etmeme Ortak Etkisine Ait Ortalamalar

		Çıkar var	Çıkar yok
Sevgili	Kadın	3.81	4.28
	Erkek	4.29	3.98
Aile bireyi	Kadın	4.29	4.37
	Erkek	4.17	4.42
Yakın arkadaş	Kadın	4.01	3.68
	Erkek	3.70	4.05

Bu ortak etkinin kaynağını araştırmak amacıyla, izelge 15.' te verilen ortalamalara Tukey-Kramer testi uygulanmıştır. Karşılaştırma sonuçlarına göre, sevgilinin bir kadına yalan söyleyip sonucunda bir çıkar elde ettiği durumda, çıkar elde edilmeyen duruma oranla daha içsel yüklemeler yapılmaktadır (Ortalamalar sırasıyla; 3.81 ve 4.28; $q_{2-322} = 3.76$; $p < 0.05$). Benzer şekilde, yakın arkadaşın bir erkeğe yalan söyleyip, sonucunda bir çıkar elde ettiği koşul için çıkar elde edilmeyen koşula oranla daha içsel yüklemeler yapılmaktadır (Ortalamalar sırasıyla; 3.70 ve 4.05; $q_{3-322} = 2.79$; $p < 0.05$). Buna karşın, bir aile bireyi bir erkeğe veya bir kadına yalan söylediğinde, söylediği yalan sonucu çıkar elde edip etmeme koşulu yapılan yüklemeler üzerinde etkili olmamaktadır.

Ortalamaların karşılaştırılması sonucu elde edilen diğer bir anlamlı fark, sevgilinin çıkar elde ettiği bir yalanı hangi cinsiyetteki birine söylediğiyle ilgilidir. Buna göre, sevgilinin sonucunda çıkar sağladığı bir yalanı bir kadına söylemesi, bir erkeğe söylemesine oranla daha içsel olarak değerlendirilmektedir (Ortalamalar sırasıyla; 3.81 ve 4.29; $q_{2-322} = 4.52$; $p < 0.05$). Benzer olarak, sevgilinin çıkar sağlamadığı bir yalanı, bir erkek veya bir kadına söylemesi durumunda yapılan yüklemeler arasında da anlamlı bir fark bulunmuştur. Buna göre, sevgili tarafından bir kadına söylenen ve sonucunda çıkar sağlanmayan bir yalana yapılan yüklemeler bir erkeğe yapılan yüklemelere oranla daha dışsal olarak algılanmaktadır (Ortalamalar sırasıyla; 4.28 ve 3.98; $q_{2-322} = 4.52$; $p < 0.05$).

Ayrıca, yakın arkadaşın söylediği yalanlara yapılan yüklemeler de, yalanın hangi cinsiyetteki bireye söylenmiş olduğundan etkilenmektedir. Yakın arkadaşın

çıkar elde ettiği bir yalanı bir erkek yerine bir kadına söylemiş olmasına daha dışsal yüklemeler yapılmaktadır (Ortalamlar sırasıyla; 4.01 ve 3.70; $q_{2-322} = 2.97$; $p < 0.05$). Ancak, yakın arkadaşın yalan sonucu kendine bir çıkar sağlamadığı koşulda yapılan yüklemelerin içsellığı veya dışsallığı yer değiştirmektedir. Yani, yakın arkadaşın çıkar sağlamadığı bir yalanı bir kadına söylemesi bir erkeğe söylemesine oranla daha içsel olarak değerlendirilmektedir (Ortalamlar sırasıyla; 3.68 ve 4.05; $q_{2-322} = 3.55$; $p < 0.05$). Elde edilen bu bulgulara karşın, aile bireyi tarafından söylenen yalanlara yapılan yüklemeler, hem yalan sonucu çıkar elde edilen hem de çıkar elde edilmeyen her iki koşulda da yalan söylenen kişinin cinsiyetinden etkilenmemektedir.

İçsel-dışsal boyutuna ait olarak bulunan diğer bir anlamlı farklılık, bir kadına söylenen ve sonucunda bir çıkar elde edilen bir yalanın kimin tarafından söylenmiş olduğuyla ilgilidir. Buna göre, sevgilinin bir kadına çıkar sağladığı bir yalan söylemesi, aile bireyinin bu tarz bir yalan söylemesine oranla daha içsel olarak algılanmaktadır (Ortalamlar sırasıyla; 3.81 ve 4.29; $q_{3-322} = 3.76$; $p < 0.05$). Bir kadına çıkar sağlanan bir yalan söylenmesi koşulu için diğer ortalamalar arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Çıkar sağlanan bir yalanın bir erkeğe söylenmesi koşulunda ise bu yalanın sevgili veya yakın arkadaş tarafından söylenmiş olması durumunda yapılan yüklemeler arasında anlamlı farklılık bulunmuştur. Bu durumda sevgilinin yalan söylemesine, yakın arkadaşın yalan söylemesine göre daha dışsal yüklemeler yapılmaktadır (Ortalamlar sırasıyla; 4.29 ve 3.70; $q_{3-322} = 4.60$; $p < 0.05$). Benzer

şekilde, bir erkeğe, sonucunda çıkar sağlanan bir yalanın, aile bireyi ya da yakın arkadaş tarafından söylenmiş olması durumunda yapılan yüklemeler arasında da anlamlı fark bulunmuştur. Bu sonuca göre, aile bireyinin yalanına yapılan yüklemeler yakın arkadaşın yalanına göre daha dışsal olarak değerlendirilmektedir (Ortalamalar sırasıyla; 4.17 ve 3.70; $q_{3-322} = 3.69$; $p < 0.05$). Ancak, bir erkeğe çıkar sağlanan bir yalanın sevgili veya aile bireyi tarafından söylenmiş olması durumunda yapılan yüklemelerin içsel-dışsal boyutu arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır.

İçsel-dışsal boyutta elde edilen diğer bir bulgu, bir kadına sonucunda çıkar elde edilmeyen bir yalanın kimin tarafından söylendiğiyle ilgilidir. Sevgili veya yakın arkadaş tarafından bir kadına, çıkar elde etmedikleri bir yalan söylenmesine yapılan yüklemeler arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Buna göre, sevgilinin bir kadına çıkar elde etmediği bir yalan söylemesi, yakın arkadaşın bir kadına çıkar elde etmediği bir yalan söylemesine oranla daha dışsal olarak değerlendirilmektedir (Ortalamalar sırasıyla; 4.28 ve 3.68; $q_{3-322} = 4.74$; $p < 0.05$). Benzer şekilde, aile bireyinin bir kadına sonunda çıkar sağlamadığı bir yalan söylemesi, yakın arkadaşın bir kadına bu tarz bir yalan söylemesine oranla yine daha dışsal olarak algılanmaktadır (Ortalamalar sırasıyla; 4.38 ve 3.68; $q_{3-322} = 5.42$; $p < 0.05$). Ancak, bir kadına çıkar sağlanmayan bir yalan söylenmesine yapılan yüklemeler, bu yalanın sevgili veya aile bireyi tarafından söylenmiş olmasından etkilenmemektedir.

Son olarak, bir erkeğe sonucunda çıkar elde edilmeyen bir yalanın kim tarafından söylendiğiyle ilgili olarak yapılan yüklemeler arasında anlamlı fark bulunmuştur. Bu sonuca göre, sevgilinin bir erkeğe çıkar elde etmeyen bir yalan

söylemesi, aile bireyinin bir erkeğe çıkar elde etmeyen bir yalan söylemesine oranla daha içsel olarak değerlendirilmektedir (Ortalamlar sırasıyla; 3.98 ve 4.42; $q_{3-322} = 3.43$; $p < 0.05$). Bunun dışındaki ortalamalar arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

VI.1.2. İstikrarlılık Boyutuna İlişkin Elde Edilen Bulgular

Katılımcıların, araştırmadaki 12 öykü için, genellik boyutuna göre yaptıkları yüklemelerin ortalama ve standart kaymaları Çizelge 16.' da gösterilmiştir.

Çizelge 16. Katılımcıların Cinsiyet, Yalanı Kimin Söylediği, Yalan Söylenen Kişinin Cinsiyeti ve Yalan Sonucu Çıkar Elde Etme Durumuna Göre İstikrarlılık Boyutundan Alınan Puanların Ortalama ve Standart Sapmaları

Katılımcı Cinsiyeti	Yalan söylenen kişinin cinsiyeti	Yalan sonucu çıkar elde etme durumu	Yalanı kimin söylediği					
			Sevgili		Aile bireyi		Yakın arkadaş	
			\bar{X}	s	\bar{X}	s	\bar{X}	s
Kadın	Kadın	Çıkar var	4.06	0.21	3.94	0.19	4.06	0.20
		Çıkar yok	4.21	0.20	4.24	0.20	4.20	0.20
	Erkek	Çıkar var	4.20	0.20	3.86	0.19	4.17	0.20
		Çıkar yok	4.01	0.20	4.34	0.20	4.41	0.20
Erkek	Kadın	Çıkar var	4.17	0.22	4.28	0.21	4.68	0.21
		Çıkar yok	4.49	0.21	4.62	0.22	4.72	0.22
	Erkek	Çıkar var	4.42	0.21	4.33	0.21	4.62	0.22
		Çıkar yok	4.45	0.22	4.71	0.21	4.38	0.21

Çizelge 16.' da gösterilen ortalamalar arasında anlamlı fark olup olmadığını belirlemek amacıyla verilere 2 (katılımcıların cinsiyeti; kadın/ erkek) x 2 (yalan söylenen kişinin cinsiyeti; kadın/ erkek) x 2 (yalan sonucu oluşan durum; çıkar var/ çıkar yok) x 3 (yalanı söyleyen kişi; aile/ sevgili/ yakın arkadaş), son üç etkende tekrarlı ölçüm bulunan deney desenine uygun varyans analizi uygulanmış ve sonuçlar Çizelge 17.' de gösterilmiştir.

Çizelge 17. İstikrarlılık Boyutuna İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

Kaynak	Kareler Toplamı	S.D.	Ortalama Kare	F
A	59.08	1	59.08	2.91
Hata (A)	3265.18	161	20.28	
B	8.71	2	4.35	1.79
AB	1.75	2	0.88	0.36
Hata (B)	781.39	322	2.43	
C	0.18	1	0.18	0.10
AC	0.45	1	0.45	0.25
Hata (C)	291.24	161	1.81	
D	13.28	1	13.28	4.15 *
AD	0.25	1	0.25	0.08
Hata (D)	514.75	161	3.20	
BC	0.42	2	0.21	0.16
ABC	6.20	2	3.10	2.31
Hata (BC)	432.40	322	1.34	
BD	10.95	2	5.48	2.75
ABD	4.75	2	2.38	1.19
Hata (BD)	640.54	322	1.99	
CD	1.06	1	1.06	0.63
ACD	0.74	1	0.74	0.44
Hata (CD)	268.23	161	1.67	
BCD	3.64	2	1.82	1.27
ABCD	0.86	2	0.43	0.30
Hata (BCD)	460.19	322	1.43	

A= Katılımcıların cinsiyeti

* p < 0.05

B= Yalanı kimin söylediği

C= Yalan söylenen kişinin cinsiyeti

D= Yalan sonucu çıkar elde etme durumu

İstikrarlılık boyutunda, sadece D temel etkisi, yani yalan sonucunda çıkar elde etme durumuna ait temel etki anlamlı çıkmıştır ($F_{1-161} = 4.15$; $p < 0.05$). Bu temel etkiye göre, yalan sonucu çıkar elde edilmeyen yalanlara, çıkar elde edilen yalanlara oranla daha istikrarlı yüklemeler yapılmaktadır (Ortalamalar sırasıyla; 4.40 ve 4.23; $q_{3-322} = 2.90$; $p < 0.05$).

Çizelge 17.' de görülebileceği üzere, istikrarlılık boyutunda D temel etkisi dışında anlamlı bir temel veya ortak etki bulunmamaktadır.

VI.1.3. Genellik Boyutuna İlişkin Elde Edilen Bulgular

Katılımcıların, araştırmada kullanılan 12 öykü için, genellik boyutuna göre yaptıkları yüklemelerin ortalama ve standart kaymaları Çizelge 18.' de gösterilmiştir.

Çizelge 18. Katılımcıların Cinsiyet, Yalan Söylenen Kişinin Cinsiyeti, Yalan Sonucu Çıkar Elde Etme Durumu ve Yalanı Kimin Söylediğine Göre Genellik Boyutundan Alınan Puanların Ortalama ve Standart Sapmaları

Katılımcı Cinsiyeti	Yalan söylenen kişinin cinsiyeti	Yalan sonucu çıkar elde etme durumu	Yalanı kimin söylediği					
			Sevgili		Aile bireyi		Yakın arkadaş	
			\bar{X}	s	\bar{X}	s	\bar{X}	s
Kadın	Kadın	Çıkar var	2.97	0.19	2.95	0.19	3.31	0.18
		Çıkar yok	3.14	0.20	3.18	0.20	3.60	0.21
	Erkek	Çıkar var	2.80	0.18	2.91	0.18	3.17	0.19
		Çıkar yok	3.05	0.20	3.01	0.20	3.72	0.20
Erkek	Kadın	Çıkar var	3.33	0.20	3.13	0.20	3.67	0.20
		Çıkar yok	3.59	0.21	3.54	0.21	4.13	0.22
	Erkek	Çıkar var	3.04	0.20	3.00	0.19	3.82	0.21
		Çıkar yok	3.47	0.21	3.36	0.21	3.67	0.22

Çizelge 18.' de gösterilen ortalamalar arasında anlamlı fark olup olmadığını belirlemek amacıyla verilere 2 (katılımcıların cinsiyeti; kadın/ erkek) x 2 (yalan söylenen kişinin cinsiyeti; kadın/ erkek) x 2 (yalan sonucu oluşan durum; çıkar var/ çıkar yok) x 3 (yalanı söyleyen kişi; aile/ sevgili/ yakın arkadaş), son üç etkende tekrarlı ölçüm bulunan deney desenine uygun varyans analizi uygulanmış ve sonuçlar Çizelge 19.' da gösterilmiştir.

Çizelge 19. Genellik Boyutuna İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

Kaynak	Kareler Toplamı	S.D.	Ortalama Kare	F
A	52.31	1	52.31	2.97
Hata (A)	2838.61	161	17.63	
B	101.10	2	50.55	20.05 *
AB	1.78	2	0.89	0.35
Hata (B)	812.00	322	2.52	
C	7.83	1	7.83	4.55 *
AC	1.05	1	1.05	0.61
Hata (C)	277.05	161	1.72	
D	38.22	1	38.22	10.22 *
AD	0.12	1	0.12	0.33
Hata (D)	602.02	161	3.74	
BC	0.58	2	0.29	0.22
ABC	0.23	2	0.12	0.09
Hata (BC)	412.82	322	1.28	
BD	0.02	2	0.01	0.00
ABD	5.34	2	2.67	1.55
Hata (BD)	556.57	322	1.73	
CD	0.26	1	0.26	0.22
ACD	1.63	1	1.63	1.37
Hata (CD)	191.44	161	1.19	
BCD	1.82	2	0.91	0.53
ABCD	6.20	2	3.10	1.80
Hata (BCD)	556.27	322	1.73	

A= Katılımcıların cinsiyeti

* p < 0.05

B= Yalanı kimin söylediği

C= Yalan söylenen kişinin cinsiyeti

D= Yalan sonucu çıkar elde etme durumu

Çizelge 19.' da görüldüğü üzere, katılımcıların genellik boyutunda yaptığı yüklemelerde, B temel etkisi, yani yalanın kim tarafından söylendiği temel etkisi anlamlı çıkmıştır ($F_{2-322} = 20.05$; $p < 0.05$). Bu temel etkiyi oluşturan ortalama değerler arasındaki farkları incelemek için Tukey-Kramer testi kullanılmıştır. Yapılan karşılaştırmaların sonucuna göre, katılımcılar yakın arkadaşın söylediği yalana sevgilinin söylediği yalana oranla daha genel yüklemeler yapmaktadırlar (Ortalamalar sırasıyla; 3.64 ve 3.17; $q_{3-332} = 7.44$; $p < 0.05$). Benzer şekilde, yakın arkadaşın söylediği yalan aile bireyinin söylediği yalana oranla daha genel, yani başka durumlarda da geçerli olarak değerlendirilmektedir (Ortalamalar sırasıyla; 3.64 ve 3.14; $q_{3-322} = 8.07$; $p < 0.05$). Buna karşın, sevgili veya aileden birinin söylediği yalana yapılan yüklemeler arasında genellik boyutu açısından bir fark bulunmamıştır.

Genellik boyutu açısından, anlamlı bulunan bir diğer temel etki C temel etkisi, yani, yalan söylenen kişinin cinsiyetine ait olan temel etkidir ($F_{1-161} = 4.55$; $p < 0.05$). Yani, katılımcılar bir kadına söylenen yalana bir erkeğe söylenen yalanınkine oranla daha genel yüklemelerde bulunmaktadırlar (Ortalamalar sırasıyla; 3.40 ve 3.25; $q_{2-161} = 3.02$; $p < 0.05$).

Yapılan yüklemelerin genellik boyutunda anlamlı fark oluşturan bir diğer temel etki de D temel etkisi, yani yalan sonucunda bir kazanç elde edip etmeme durumuna ait olan temel etkidir ($F_{1-161} = 10.22$; $p < 0.05$). Bu temel etkiye göre, yalan sonucunda çıkar elde edilmeyen durumda, çıkar elde edilen duruma oranla daha genel, yani başka durumlarda da geçerli olan yüklemeler yapılmaktadır (Ortalamalar sırasıyla; 3.46 ve 3.18; $q_{1-161} = 4.53$; $p < 0.05$).

VI.1.4. Niyet Boyutuna İlişkin Elde Edilen Bulgular

Katılımcıların, araştırmada kullanılan 12 öykü için, niyet boyutuna göre yaptıkları yüklemelerin ortalama ve standart kaymaları Çizelge 20.' de gösterilmiştir.

Çizelge 20. Katılımcıların Cinsiyet, Yalan Söylenen Kişinin Cinsiyeti ve Yalan Sonucu Çıkar Elde Etme Durumu ve Yalanı Kimin Söylediğine Göre Niyet Boyutundan Alınan Puanların Ortalama ve Standart Sapmaları

Katılımcı Cinsiyeti	Yalan söylenen kişinin cinsiyeti	Yalan sonucu çıkar elde etme durumu	Yalanı kimin söylediği					
			Sevgili		Aile bireyi		Yakın arkadaş	
			\bar{X}	s	\bar{X}	s	\bar{X}	s
Kadın	Kadın	Çıkar var	3.47	0.20	2.68	0.17	3.26	0.18
		Çıkar yok	2.52	0.16	2.44	0.17	2.98	0.19
	Erkek	Çıkar var	2.91	0.18	2.77	0.18	3.05	0.17
		Çıkar yok	2.57	0.18	2.30	0.17	2.90	0.17
Erkek	Kadın	Çıkar var	3.37	0.21	3.16	0.18	3.72	0.19
		Çıkar yok	2.74	0.17	2.86	0.18	3.49	0.20
	Erkek	Çıkar var	3.21	0.19	3.50	0.19	4.03	0.19
		Çıkar yok	3.01	0.19	2.72	0.18	3.54	0.18

Çizelge 20.' de gösterilen ortalamalar arasında anlamlı fark olup olmadığını belirlemek amacıyla verilere 2 (katılımcıların cinsiyeti; kadın/ erkek) x 2 (yalan söylenen kişinin cinsiyeti; kadın/ erkek) x 2 (yalan sonucu oluşan durum; çıkar var/ çıkar yok) x 3 (yalanı söyleyen kişi; aile/ sevgili/ yakın arkadaş), son üç etkende

tekrarlı ölçüm bulunan deney desenine uygun varyans analizi uygulanmış ve sonuçlar Çizelge 21.' de gösterilmiştir.

Çizelge 21. Niyet Boyutuna İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

Kaynak	Kareler Toplamı	S.D.	Ortalama Kare	F
A	101.94	1	101.94	7.33 *
Hata (A)	2238.51	161	13.90	
B	109.71	2	54.85	25.75 *
AB	16.21	2	8.11	3.81 *
Hata (B)	685.87	322	2.13	
C	0.08	1	0.08	0.06
AC	7.84	1	7.84	5.63 *
Hata (C)	224.35	161	1.39	
D	86.44	1	86.44	21.09 *
AD	0.11	1	0.11	0.35
Hata (D)	659.91	161	4.10	
BC	1.66	2	0.83	0.77
ABC	0.97	2	0.49	0.45
Hata (BC)	347.09	322	1.08	
BD	4.69	2	2.35	1.58
ABD	4.08	2	2.04	1.37
Hata (BD)	479.61	322	1.49	
CD	0.21	1	0.21	0.20
ACD	2.33	1	2.33	2.18
Hata (CD)	172.10	161	1.07	
BCD	16.47	2	8.23	6.91 *
ABCD	0.20	2	0.10	0.08
Hata (BCD)	383.86	322	1.19	

A= Katılımcıların cinsiyeti

* p < 0.05

B= Yalanı kimin söylediği

C= Yalan söylenen kişinin cinsiyeti

D= Yalan sonucu çıkar elde etme durumu

Çizelge 21.' de görüldüğü gibi A temel etkisi, yani katılımcıların cinsiyeti temel etkisi anlamlıdır ($F_{1-161} = 7.33$; $p < 0.05$). Bu sonuca göre, kadın katılımcılar genel olarak söylenen yalanları erkek katılımcılara oranla çok daha iyi niyetli olarak değerlendirmişlerdir (Ortalamalar sırasıyla; 2.82 ve 3.28; $q_{3-322} = 9.39$; $p < 0.05$).

Yapılan yüklemelerin niyet boyutunda anlamlı çıkan diğer bir temel etki de B temel etkisi, yani yalanı kimin söylediğine (sevgili/ aile bireyi/ yakın arkadaş) ait olan temel etkidir ($F_{2-322} = 25.75$; $p < 0.05$). Bu temel etkiyi oluşturan ortalama değerler arasındaki farkları incelemek için Tukey-Kramer testi kullanılmıştır. Bu sonuca göre, sevgilinin söylediği yalanlara yapılan yüklemeler aile bireyinin yalanlarına yapılan yüklemelere oranla daha kötü niyetli olarak değerlendirilmektedir (Ortalamalar sırasıyla; 2.98 ve 2.80; $q_{3-322} = 4.27$; $p < 0.05$). Buna karşın, sevgilinin söylediği yalanlara yakın arkadaşın söylediği yalanlara oranla daha iyi niyetli yüklemeler yapılmaktadır (Ortalamalar sırasıyla; 2.98 ve 3.37; $q_{3-322} = 9.73$; $p < 0.05$). Son olarak da, aile bireyi ve yakın arkadaşın yalanlarına yapılan yüklemeler karşılaştırıldığında, yine yakın arkadaşın yalanlarına daha kötü niyetli yüklemeler yapıldığı görülmektedir (Ortalamalar sırasıyla; 3.37 ve 2.80; $q_{3-322} = 14.00$; $p < 0.05$).

Çizelge 21., D temel etkisinde de, yani yalan sonucunda bir kazanç elde edip etmeme durumuna ait temel etkisinde de anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir ($F_{1-161} = 21.09$; $p < 0.05$). Bu temel etkiye göre, yalan sonucunda çıkar elde edilen durumda, çıkar elde edilmeyen duruma oranla daha kötü niyetli yüklemeler yapılmaktadır (Ortalamalar sırasıyla; 3.26 ve 2.84; $q_{2-161} = 6.50$; $p < 0.05$).

Niyet boyutundaki diğeri bir anlamlı etki, AB ortak etkisi, yani katılımcıların cinsiyeti * yalanı kimin söylediğine ait ortak etkidir ($F_{2-322} = 3.81$; $p < 0.05$). Bu ortak etkiye ait ortalamalar Çizelge 22.' de gösterilmiştir.

Çizelge 22. Katılımcıların Cinsiyeti * Yalanı Kimin Söylediği Ortak Etkisine Ait Ortalamalar

	Sevgili	Aile bireyi	Yakın arkadaş
Kadın	2.87	2.55	3.05
Erkek	3.08	3.06	3.69

Bu ortak etkinin kaynağını araştırmak üzere, Çizelge 22.' de görülen ortalamalara Tukey-Kramer testi uygulanmıştır. Yapılan karşılaştırma sonuçları, kadın ve erkek katılımcıların yalan söyleyen farklı kişilere yaptıkları niyet yüklemeleri arasında anlamlı farklılıklar olduğunu göstermektedir. Buna göre, kadın katılımcılar sevgilinin söylediği yalanları aile bireyinin söylediği yalanlara oranla daha kötü niyetli olarak değerlendirmişlerdir (Ortalamalar sırasıyla; 2.87 ve 2.55, $q_{3-322} = 5.67$; $p < 0.05$). Yine, kadın katılımcılar yakın arkadaşın söylediği yalanlara aile bireyinkilere oranla daha kötü niyetli yüklemeler yapmışlardır (Ortalamalar sırasıyla; 3.05 ve 2.87, $q_{3-322} = 8.73$; $p < 0.05$). Buna karşın, sevgili ve yakın arkadaşın yalanları söz konusu olduğunda kadın katılımcıların niyet yüklemeleri arasında bir farklılık görülmemektedir.

Erkek katılımcıların niyet yüklemeleri incelendiğinde, sevgilinin yalanlarına yakın arkadaşın yalanlarına oranla daha iyi niyetli yüklemelerde buldukları görülmektedir (Ortalamalar sırasıyla; 3.08 ve 3.69, $q_{3-322} = 10.68$; $p < 0.05$). Benzer

şekilde, erkek katılımcılar, aile bireyinin yalanlarına yakın arkadaşıninkine göre daha iyi niyetli yüklemeler yapmaktadırlar (Ortalamalar sırasıyla; 3.06 ve 3.69, $q_{3-322} = 11.08$; $p < 0.05$). Ancak, sevgili ve aile bireyinin yalanları söz konusu olduğunda erkek katılımcıların niyet yüklemeleri arasında herhangi bir farklılık bulunmamıştır.

Diğer yandan, kadın ve erkek katılımcıların yalan söyleyen her bir kişi için yaptıkları yüklemeler incelendiğinde, sevgilinin söylediği yalanlara ait yüklemeler açısından herhangi bir cinsiyet farklılığı bulunmamıştır. Ancak, aile bireyi ve yakın arkadaşın yalanları kapsamında cinsiyetler arasında farklı niyet yüklemeleri yapıldığı görülmektedir. Buna göre, aile bireyinin söylediği yalanlar kadın katılımcılar tarafından erkek katılımcılara göre daha iyi niyetli olarak değerlendirilmektedir (Ortalamalar sırasıyla; 2.55 ve 3.06, $q_{3-322} = 5.31$; $p < 0.05$). Benzer şekilde, yakın arkadaşın söylediği yalanlar da kadın katılımcılar tarafından erkek katılımcılara oranla daha iyi niyetli olarak değerlendirilmektedir (Ortalamalar sırasıyla; 3.05 ve 3.69, $q_{3-322} = 6.71$; $p < 0.05$).

Çizelge 21' e göre, AC ortak etkisi, yani katılımcıların cinsiyeti * yalan söylenen kişinin cinsiyeti ortak etkisi anlamlıdır ($F_{1-161} = 5.63$; $p < 0.05$). Bu ortak etkiye ait ortalamalar Çizelge 23.' de gösterilmiştir.

Çizelge 23. Katılımcıların Cinsiyeti * Yalan Söylenen Kişinin Cinsiyeti Ortak Etkisine Ait Ortalamalar

Katılımcı cinsiyeti	Yalan söylenen kişinin cinsiyeti	
	Kadın	Erkek
Kadın	2.89	2.75
Erkek	3.22	3.34

Bu ortak etkinin kaynağını araştırmak üzere, Çizelge 23.' de görülen ortalamalara Tukey-Kramer testi uygulanmıştır. Testin sonuçları, yalan söylenen kişinin cinsiyetine bağlı olarak kadın ve erkek katılımcıların yaptıkları niyet yüklemeleri arasında anlamlı farklılıklar bulunduğunu göstermektedir. Bu sonuçlara göre, kadın katılımcılar bir kadına söylenen yalanı, bir erkeğe söylenen yalana oranla daha kötü niyetli olarak değerlendirmişlerdir (Ortalamalar sırasıyla; 2.89 ve 2.75, $q_{2-161} = 4.53$; $p < 0.05$). Ancak, erkek katılımcılar bir kadına söylenen yalanı, bir erkeğe söylenen yalana oranla daha iyi niyetli olarak değerlendirmişlerdir (Ortalamalar sırasıyla; 3.22 ve 3.34, $q_{2-161} = 3.72$; $p < 0.05$).

Diğer yandan, kadın katılımcıların, kadınlara söylenen yalanlara erkek katılımcılara oranla daha iyi niyetli yüklemeler yaptıkları bulunmuştur (Ortalamalar sırasıyla; 2.89 ve 3.22, $q_{2-161} = 4.56$; $p < 0.05$). Benzer şekilde, kadın katılımcılar, erkeklere söylenen yalanları da erkek katılımcılara oranla daha iyi niyetli olarak değerlendirmişlerdir (Ortalamalar sırasıyla; 2.75 ve 3.34, $q_{2-161} = 8.08$; $p < 0.05$).

Son olarak, niyet yüklemelerinde anlamlı bulunan etki BCD ortak etkisi, yani yalanı kimin söylediği * yalan söylenen kişinin cinsiyeti * yalan sonucu çıkar elde

edip etmeme ortak etkisidir ($F_{2-322} = 6.91$; $p < 0.05$). Bu ortak etkiyi oluşturan ortalamalar Çizelge 24.' te gösterilmiştir.

Çizelge 24. Yalanı Kimin Söylediği * Yalan Söylenen Kişinin Cinsiyeti * Yalan Sonucu Çıkar Elde Edip Etmeme Ortak Etkisine Ait Ortalamalar

		Çıkar var	Çıkar yok
Sevgili	Kadın	3.42	2.63
	Erkek	3.06	2.80
Aile bireyi	Kadın	2.92	2.65
	Erkek	3.14	2.51
Yakın arkadaş	Kadın	3.49	3.23
	Erkek	3.54	3.22

Bu ortak etkinin kaynağını araştırmak amacıyla, Çizelge 24.' te verilen ortalamalara Tukey-Kramer testi uygulanmıştır. Karşılaştırma sonuçlarına göre, sevgilinin bir kadına yalan söyleyip sonucunda bir çıkar elde ettiği durumda, çıkar elde edilmeyen duruma oranla daha kötü niyetli yüklemeler yapılmaktadır (Ortalamalar sırasıyla; 3.42 ve 2.63; $q_{2-322} = 6.89$; $p < 0.05$). Ancak, sevgilinin bir erkeğe yalan söyleyip, bunun sonucunda çıkar elde etmesi veya etmemesi arasında niyet yüklemesi açısından herhangi bir farklılık bulunmamaktadır. Elde edilen bulgulara göre, aile bireyinin bir erkeğe yalan söylemesi ve yalan sonucu çıkar sağlayıp sağlamaması durumları arasında anlamlı bir fark vardır. Buna göre, aile bireyi bir erkeğe yalan söyleyip çıkar elde ettiğinde, çıkar etmediği duruma oranla daha kötü niyetli olarak algılanmaktadır (Ortalamalar sırasıyla; 3.14 ve 2.51; $q_{2-322} = 5.42$; $p < 0.05$). Ancak, yalan, aile bireyi tarafından bir kadına söylendiğinde, yalan

sonucunda çıkarın olup olmaması yapılan yüklemeleri etkilememektedir. Benzer bir biçimde, yakın arkadaşın bir kadın ya da bir erkeğe yalan söylemesi sonucunda çıkar sağlayıp sağlamaması, her iki cinsiyet için de yapılan niyet yüklemelerini etkilememektedir.

Elde edilen bir diğer bulgu, sevgilinin söylediği ve sonucunda bir kazanç sağladığı bir yalana yapılan yüklemelerin, yalanın hangi cinsiyetteki bireye söylenmiş olduğundan etkilendiğini göstermektedir. Buna göre, sevgilinin sonucunda çıkar sağladığı bir yalanı bir kadına söylemesi, bir erkeğe söylemesine oranla daha kötü niyetli olarak değerlendirilmektedir (Ortalamalar sırasıyla; 3.42 ve 3.06; $q_{2-322} = 4.11$; $p < 0.05$). Ancak, sevgilinin çıkar sağlamadığı bir yalanı, bir erkek veya bir kadına söylemesi durumunda yapılan yüklemeler arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Benzer şekilde, aile bireyi ve arkadaş tarafından söylenen yalanlara yapılan yüklemeler, hem yalan sonucu çıkar elde edilen hem de çıkar elde edilmeyen her iki koşulda da yalan söylenen kişinin cinsiyetinden etkilenmemektedir.

Niyet yüklemelerindeki bir diğer anlamlı farklılık, bir kadına söylenen ve sonucunda bir çıkar elde edilen bir yalanın kimin tarafından söylendiğiyle ilgilidir. Elde edilen sonuçlara göre, sevgilinin bir kadına çıkar sağladığı bir yalan söylemesi, aile bireyinin bir kadına sonucunda bir çıkar sağladığı bir yalan söylemesine oranla daha kötü niyetli olarak değerlendirilmektedir (Ortalamalar sırasıyla; 3.42 ve 2.92; $q_{3-322} = 4.97$; $p < 0.05$). Yine, yakın arkadaşın bir kadına kazanç sağladığı bir yalan söylemesi, aile bireyinin bir kadına bu tarz bir yalan söylemesine oranla daha kötü niyetli olarak görülmektedir (Ortalamalar sırasıyla; 3.49 ve 2.92; $q_{3-322} = 5.70$;

$p < 0.05$). Sevgili veya yakın arkadaşın bir kadına çıkar elde ettikleri bir yalan söylemesi arasında ise niyet yüklemeleri açısından anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Bir kadına çıkar sağlanmayan bir yalanın sevgili veya yakın arkadaş tarafından söylenmesi arasında da anlamlı farklılık bulunmaktadır. Buna göre, sevgilinin bir kadına çıkar sağlamadığı bir yalan söylemesine, yakın arkadaşın bir kadına bu tarz bir yalan söylemesine oranla daha iyi niyetli yüklemeler yapılmıştır (Ortalamalar sırasıyla; 2.63 ve 3.23; $q_{3-322} = 5.99$; $p < 0.05$). Yakın arkadaş ve aile bireyinin yüklemeleri karşılaştırıldığında ise, aile bireyinin bir kadına çıkar sağlamadığı bir yalan söylemesi, yakın arkadaşın söylemesine oranla yine daha iyi niyetli olarak değerlendirilmiştir (Ortalamalar sırasıyla; 2.65 ve 3.23; $q_{3-322} = 5.80$; $p < 0.05$). Ancak, bir kadına çıkar sağlanmayan bir yalan söylenmesine yapılan yüklemeler, bu yalanın sevgili veya aile bireyi tarafından söylenmiş olmasından etkilenmemektedir.

Çıkar sağlanan bir yalanın bir erkeğe söylenmesi koşulunda ise bu yalanın sevgili veya yakın arkadaş tarafından söylenmiş olması durumunda yapılan yüklemeler arasında anlamlı farklılık bulunmuştur. Bu durumda sevgilinin yalan söylemesine, yakın arkadaşın yala söylemesine göre daha iyi niyetli yüklemeler yapılmaktadır (Ortalamalar sırasıyla; 3.06 ve 3.54; $q_{3-322} = 4.72$; $p < 0.05$). Benzer şekilde, bir erkeğe, sonucunda çıkar sağlanan bir yalanın, aile bireyi ya da yakın arkadaş tarafından söylenmiş olması durumunda yapılan yüklemeler arasında da anlamlı fark bulunmuştur. Bu sonuca göre, aile bireyinin yalanına, yakın arkadaşın yalanına göre daha iyi niyetli yüklemeler yapılmaktadır (Ortalamalar sırasıyla; 3.14

ve 3.54; $q_{3-322} = 3.97$; $p < 0.05$). Ancak, bir erkeğe çıkar sağlanan bir yalanın sevgili veya aile bireyi tarafından söylenmiş olması durumunda yapılan niyet yüklemeleri arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır.

Son olarak, bir erkeğe sonucunda çıkar elde edilmeyen bir yalanın kim tarafından söylendiğiyle ilgili olarak yapılan yüklemeler arasında da anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Elde edilen sonuçlara göre, sevgilinin bir erkeğe çıkar elde etmeyen bir yalan söylemesi, yakın arkadaşın bir erkeğe çıkar elde etmeyen bir yalan söylemesine oranla daha iyi niyetli olarak değerlendirilmektedir (Ortalamalar sırasıyla; 2.80 ve 3.22; $q_{3-322} = 4.14$; $p < 0.05$). Yukarıdaki diğer bulgularla benzer olarak, katılımcılar, aile bireyinin bir erkeğe kazanç sağlamadığı bir yalan söylemesine, yakın arkadaşın bir erkeğe bu tarz bir yalan söylemesine oranla daha iyi niyetli yüklemelerde bulunmuşlardır (Ortalamalar sırasıyla; 2.51 ve 3.22; $q_{3-322} = 7.00$; $p < 0.05$). Yine, bir erkeğe çıkar sağlanmayan bir yalan söylenmesine yapılan yüklemeler, bu yalanın sevgili veya aile bireyi tarafından söylenmiş olmasından etkilenmemektedir.

BÖLÜM VII

TARTIŞMA

VII.1. İkinci Çalışma

Daha önce de belirtildiği gibi, bu çalışmada yalan söylendiğinde yapılan yüklemelerin içsel-dışsal, istikrarlılık, genellik ve niyet boyutlarının, yalanı söyleyen kişiye, yalan söylenen kişinin cinsiyetine, yalan sonucunda çıkar elde edip etmeme durumuna ve yalanı değerlendiren kişinin cinsiyetine bağlı olarak değişip değişmediğinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu bölümde, belirlenen amaçlar çerçevesinde elde edilen bulguların tartışılması ve öneriler yer almaktadır. İzlemeyi kolaylaştırmak için tartışma ve öneriler, bulguların sunulduğu başlıklar altında yürütülecektir.

VII.1.1. İçsel-Dışsal Boyuta İlişkin Elde Edilen Bulguların Tartışılması

Araştırma kapsamında, bağımsız değişkenler yönünden oluşturulan grupların, yalana yapılan nedensel yüklemelerin içsel-dışsal boyut açısından bir farklılık yaratıp yaratmayacağını incelemek için yapılan varyans analizi sonucunda, yalanın kimin tarafından söylendiği temel etkisinin ve yalanın kimin tarafından söylendiği * yalan

söylenen kişinin cinsiyeti * yalan sonucunda çıkar elde etme durumuna ait ortak etkinin anlamlı olduğu görülmüştür. Yalanın kimin tarafından söylendiğine ait temel etkiyi oluşturan ortalama değerler karşılaştırıldığında, sadece aile bireyi ve yakın arkadaşına ait ortalamalar arasındaki fark anlamlı çıkmıştır. Diğer ortalamalar arasında anlamlı bir fark elde edilmemiştir. Buna göre, aile bireyinin söylediği yalanlara yakın arkadaşına göre daha dışsal yüklemeler yapılmaktadır. Bu farklılık ilk çalışmanın bulgularıyla örtüşmektedir. Ancak ilk çalışmada diğer ortalamalar arasında da anlamlı farklılıklar elde edilirken bu çalışmada sevgilinin söylediği yalanlarla diğerlerinin söylediği yalanlara yapılan yüklemeler açısından bir fark elde edilmemiştir. İki çalışma arasında ortaya çıkan bu farklılığın nedeninin, iki çalışma arasındaki tek farklı değişkenden kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu çalışma kapsamında yalan söylenen kişi, bir kadın ya da bir erkek olmak üzere genel anlamda bir başka kişiyi ifade etmektedir. İlk çalışmada yalanın kişinin kendisine söylenmesi koşulunun bulunmasının, sevgilinin söylediği yalanlar için yapılan yükleme sürecinde etkili olduğunu söylemek mümkündür. Bu sonucu, yalanın kişinin kendisine söylenmemesi durumunda, yalan kavramının ilişkiye yönelik olarak algılanmadığı ve diğer yalan söyleyen kişilerle benzer biçimde değerlendirildiği şeklinde yorumlamak oldukça mantıklı görünmektedir. Yakın arkadaş ve aile bireyi için yalanın kime söylendiğinin belirleyici bir etken olmadığını, her iki durum için de aile bireyinin yalan söyleme nedeninin yakın arkadaşına göre daha çevresel şartlara bağlı olarak değerlendirildiğini söylemek mümkündür. Bu sonucu, sosyal ilişkilerimiz açısından aile bireylerinin en güvenilir kişiler olarak görüldüğü ve onların olumsuz davranışları için yapılan olumlu değerlendirme eğiliminin farklı koşullarda da devam ettiği biçiminde yorumlamak mümkündür.

Bulgulardan anlaşılacağı gibi, yalan söylendiğinde yapılan yüklemelerin içsel-dışsal boyutu için, yalanın kimin tarafından söylendiği * yalan söylenen kişinin cinsiyeti * yalan sonucunda çıkar elde etme durumuna ait üçlü ortak etki anlamlı çıkmıştır. İlk olarak, aile bireyinin kendi içindeki karşılaştırma sonuçlarına göre, aile bireyinin söylediği yalanlar için yapılan yüklemeler, yalan söylenen kişinin cinsiyeti ve yalan sonucunda kazanç elde etme durumundan etkilenmemektedir. Aile bireylerinin bir kadına veya erkeğe sonucunda kazanç elde edilen ve edilmeyen yalan söylemesi arasında içsel-dışsal boyut açısından hiçbir farklılık elde edilmemiştir. Sevgilinin söylediği yalanların kendi içindeki karşılaştırma sonuçları, sevgilinin bir erkeğe söylediği ve sonucunda kazanç elde ettiği veya kazanç elde etmediği yalanlar arasında bir farklılık bulunmadığını; ancak bir kadına söylenen ve sonucunda kazanç elde edilen yalanın kazanç elde edilmeyen yalana göre daha içsel olarak değerlendirildiğini göstermektedir. Bu sonuç, kazanç elde edilen yalan için daha içsel yüklemeler yapılmasıyla ilgili beklentiyle tutarlıdır. Ancak, bu sonucun sadece bir kadına söylenen yalanlar için geçerli olması ilginç bir bulgu olarak değerlendirilmektedir. Çünkü, sevgilinin bir kadına veya erkeğe yalan söylemesi koşulunda, sevgili olarak tanımlanan kişi hem erkekleri hem de kadınları kapsamaktadır. Bu sonuca göre, sevgilinin cinsiyetinden bağımsız olarak hem bir erkeğin hem de bir kadının bir kadına sonucunda kazanç elde ettiği bir yalan söyleme nedeni daha yüksek oranda kişisel özelliklerle açıklanmaktadır. Ancak, aynı koşullarda bir erkeğe söylenen yalana yapılan yüklemeler açısından herhangi bir farklılık elde edilmemiştir.

Buna karşın, yakın arkadaşın söylediği yalanların kendi içindeki karşılaştırma sonuçları ise cinsiyet açısından sevgilinin yalan söylediği koşula göre tam ters bir duruma işaret etmektedir. Buna göre, yakın arkadaşın bir kadına yalan söylemesi sonucunda kazanç elde edip etmemesi arasında herhangi bir farklılık elde edilmemiştir. Ancak, yalan bir erkeğe söylendiğinde, kazanç elde edilen durumda, diğerine kıyasla daha kişisel nedenlere yüklemeye yapıldığı görülmektedir.

Yalan söylenen kişinin cinsiyetleriyle ilgili karşılaştırma sonuçları da, sevgili ve yakın arkadaşın söylediği yalan sonucunda kazanç elde etme durumlarının, cinsiyetleri ters yönde etkilediğini göstermektedir. Sevgilinin kazanç elde edilen bir yalanı bir kadına söylemesi, bir erkeğe göre daha içsel yüklemeler yapılmasını sağlarken; yakın arkadaşın kazanç elde edilen bir yalanı bir kadına söylemesi, bir erkeğe söylemesine kıyasla daha dışsal yüklemeler yapılmasını sağlamaktadır. Benzer şekilde, kazanç elde edilmeyen durumda da sevgilinin bir erkeğe yalan söylemesi daha kişisel özelliklerle açıklanırken, yakın arkadaşın bir kadına yalan söylemesi daha kişisel özelliklerle açıklanmaktadır. Kazanç elde etme durumunun, daha içsel nedenlere yüklenmesinin beklendik bir bulgu olmasına karşın, farklı ilişki türleri kapsamında farklı cinsiyetlerdeki kişiler için içsel yüklemeler yapılması ilginç bir bulgu olarak değerlendirilmektedir.

Farklı koşullarda söylenen yalanlar açısından yalanı söyleyen kişiler arasında yapılan karşılaştırma sonuçları kadına söylenen ve kazanç elde edilen koşulla erkeğe söylenen ve kazanç elde edilmeyen koşul için benzer bulguların elde edildiğini göstermektedir. Bu koşullar kapsamında, sadece sevgili ve aile bireyi tarafından

söylenen yalanlara yapılan yüklemeler arasında anlamlı farklılık bulunmuştur. Buna göre, sevgilinin söylediği yalanlara yapılan yüklemelerin aile bireyinininkine göre daha içsel olduğu görülmektedir. Diğer ortalamalar arasında anlamlı bir farklılık elde edilmemiştir. Bir kadına söylenen ve kazanç elde edilmeyen koşulla, bir erkeğe söylenen ve kazanç elde edilen koşul için de birbiriyle aynı bulgular elde edilmiştir. Bu koşullar için, sevgili ve aile bireyi arasında bir farklılık elde edilmezken; sevgili ve aile bireyinin söylediği yalanlara yakın arkadaşla kıyaslandığında daha dışsal yüklemeler yapıldığı görülmektedir. Elde edilen bu bulgular, genel olarak, aile bireylerinin söylediği yalanların yalanın hangi cinsiyetteki birine söylendiği veya yalan sonucunda kazanç elde edilme durumundan bağımsız olarak, daha olumlu değerlendirildiğini ve yalan söyleme nedenlerinin dışsal etkenlerden kaynaklanıyor olarak algılandığını göstermektedir. Yakın arkadaşın söylediği yalanların değerlendirilmesinde ise bir kadına kazanç elde edilmeyen bir yalan söylenmesiyle bir erkeğe kazanç elde edilen bir yalan söylemesi durumu en belirleyici etkenlerdir. Bu koşullarda yakın arkadaşın söylediği yalanların nedeni diğerlerine göre daha kişisel özelliklerle ilişkilendirilmektedir. Diğer iki koşulda ise, yakın arkadaşın yalan söylemesiyle diğerleri arasında bir farklılık elde edilmemiştir. Sevgilinin söylediği yalanların nedenlerine yapılan yüklemeler ise oldukça karmaşık bir tablo çizmektedirler. Elde edilen bulguları genel olarak değerlendirdiğimizde, bu karmaşık tablonun kendi içinde sistematik bir yapısının olduğunu görmekteyiz. Buna göre, yalan söylenen kişinin cinsiyeti ve kazanç elde etme durumunun koşullarının birbirleriyle çaprazlanmasının farklı ilişki türleri için farklı sonuçlar doğurduğu ve söylenen yalanlar için yapılan kişisel veya çevresel yüklemeleri etkilediği görülmektedir.

Genel olarak, bu bulguların nedeninin araştırmada ‘sevgiliniz yalan söylemiştir’ ifadesinin kullanılmasının karşı cinsiyeti işaret eden bir şemayı tetiklemesinden kaynaklandığı dūřünölmektedir. Araştırmada, yalan söyleyen kişilerin cinsiyetiyle ilgili herhangi bir değişimleme yapılmamasına karşın, genel olarak yakın arkadaşın kişiyle aynı cinsiyetteki birine işaret ettiği dūřünölmektedir. Dolayısıyla da, yakın arkadaşın yalan söylemesi koşulunda, aynı cinsiyete işaret eden bir şemanın tetiklendiğini; aile bireyi için nötr bir durumun geçerli olduğunu ve cinsiyetle ilgili herhangi bir şemanın tetiklenmemiş olduğunu söylemek mümkündür. Araştırmada, söylenen yalanlar için yapılan yüklemelerin denek cinsiyeti ve yalan söylenen kişinin cinsiyetiyle ilgili olarak değişip değişmediğinin incelenmesi amaçlanmıştır. Ancak, elde edilen bu sonuçlar, yalan söyleyen kişinin cinsiyetinin de değerlendirme sürecinde etkili olduğunu göstermektedir. Bu durumda, ilki değerlendirmeyi yapan kişinin cinsiyeti, ikincisi yalan söyleyen kişinin cinsiyeti, üçüncüsü de yalan söylenen kişinin cinsiyeti olmak üzere üç halkalı bir zincirin ortaya çıktığı görölmektedir. Daha açık ifade etmek gerekirse, sevgilinin yalan söylediği koşullar için, kadın-erkek-kadın, kadın-erkek-erkek, erkek-kadın-kadın ve erkek-kadın-erkek olmak üzere; yakın arkadaşın yalan söylediği koşullar için ise, kadın-kadın-kadın, kadın-kadın-erkek, erkek-erkek-kadın ve erkek-erkek-erkek olmak üzere farklı cinsiyet zincirlerinin olduğunu söylemek mümkündür. Örnek olarak kadın-erkek-kadın zincirini ele alırsak, bu zincir bir kadının, bir erkeğin bir kadına yalan söylemesini nasıl değerlendirdiği, ne tür yüklemeler yaptığıyla ilgili bir koşulu içermektedir. Ancak, bu araştırma planlanırken, yalan söyleyen kişinin cinsiyetiyle ilgili herhangi bir değişimleme yapılmadığı için, cinsiyet farklılıklarıyla

İlgili bu tür üçlü bir etkinin incelenmesi bu araştırmanın amacı ve kapsamının dışında kalmaktadır.

VII.1.2. İstikrarlılık Boyutuna İlişkin Elde Edilen Bulguların Tartışılması

Daha önce de belirtildiği gibi bu araştırmanın amaçları doğrultusunda, bağımsız değişkenler yönünden oluşturulan grupların, yalana yapılan nedensel yüklemelerin istikrarlılık boyutu açısından bir farklılık yaratıp yaratmayacağını incelemek için varyans analizi yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, sadece yalan sonucunda çıkar elde etme durumuna ait temel etkinin anlamlı çıktığı görülmektedir. Elde edilen bulgular, kazanç elde edilmeyen yalanların nedeninin, kazanç elde edilen yalanlara kıyasla istikrarlı olarak değerlendirildiğini göstermektedir ki, bu da beklentilerle tutarlı bir bulgudur.

İlk çalışmanın sonuçlarıyla karşılaştırıldığında, çelişkili olmamakla birlikte birbiriyle örtüşmeyen bulgular elde edildiği görülmektedir. İlk çalışmada yalan söyleyen kişiyle ilgili temel etki anlamlıyken, bu çalışmada sadece kazanç elde etme durumuna ait temel etki anlamlı çıkmıştır. Bu sonucun, iki çalışma arasındaki yalan söylenen kişiyle ilgili değişkenin farklılaştırılmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Yalanın kişinin kendisine veya bir başkasına söylendiği koşulda, yalanı söyleyen kişinin kim olduğu, istikrarlılık yüklemeleri üzerinde anlamlı bir etki yaratırken; yalan söylenen kişinin sadece cinsiyet olarak belirtilen herhangi bir kişi olması ise, kazanç elde etme durumuyla ilgili değişkenin beklenen etkisinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Buna göre, yalanı söyleyen kişiden ve yalanın söylendiği

kişinin cinsiyetinden bağımsız olarak, kazanç elde edilmeyen yalanların daha istikrarlı, zaman içinde değişme göstermeyen bir nedene yüklendiği görülmektedir. Dolayısıyla, söylenen yalan sonucunda bir kazanç elde edilmesi koşulu için yalanın nedeni olarak elde edilen bu kazancın görüleceği ve bu özel nedenin de istikrarlı, zaman içinde değişmeyen bir yapıda bir neden olarak değerlendirilmeyeceği beklentisi doğrulanmaktadır.

VII.1.3. Genellik Boyutuna İlişkin Elde Edilen Bulguların Tartışılması

Araştırma kapsamında, bağımsız değişkenler yönünden oluşturulan grupların, yalana yapılan nedensel yüklemelerin genellik boyutu açısından bir farklılık yaratıp yaratmayacağını incelemek için yapılan varyans analizi sonucunda, yalanın kimin tarafından söylendiği, yalan söylenen kişinin cinsiyeti ve yalan sonucunda çıkar elde etme durumuna ait temel etkilerin anlamlı olduğu görülmektedir.

Yalanın kimin tarafından söylendiği temel etkisini oluşturan ortalama değerler karşılaştırıldığında, yakın arkadaşın söylediği yalanların, aile bireyi ve sevgilinin söylediği yalanlara kıyasla daha genel olarak değerlendirildiği görülmektedir. Sevgili ve aile bireyinin yalan söyleme nedeni arasında ise bir farklılık elde edilmemiştir. Elde edilen bulguların, beklentilerle tamamen tutarlı olduğu görülmektedir. Elde edilen bu bulgular, ilk çalışmanın bulgularıyla birebir örtüşmektedir. Bu da göstermektedir ki yalan söylenen kişinin farklılaşması ve yalan söyleyen kişinin cinsiyetinin belirtilmesi, aile bireyi, sevgili veya yakın arkadaş tarafından söylenen yalanların nedenleriyle ilgili yapılan genellik yüklemelerini

etkilememektedir. Aile bireylerinin ve sevgilinin yalan söyleme nedeni yakın arkadaşına göre, sadece o duruma özgü olarak algılanmakta, aynı nedenin benzer durumlar için de geçerli olabileceğine dair bir beklenti geliştirilmemektedir.

Yalan söylenen kişinin cinsiyetine ait temel etki incelendiğinde, kadınlara söylenen yalanların nedenlerinin erkeklere söylenen yalanların nedenlerine kıyasla daha genel, yani benzer durumlar için de geçerli olarak değerlendirildiği görülmektedir. Bu bulguları kadınlara daha yüksek oranda başkasına-yönelik yalan söylendiğine dair olan bulgular (DePaulo ve ark., 1996) kapsamında değerlendirdiğimizde, elde edilen sonucun şaşırtıcı olmadığını söylemek mümkündür. Başkasına-yönelik bir güdüyle söylenen yalanların nedeninin o kişiyi incitmek olduğu düşünüldüğünde, bu nedenin başka durumlar için de geçerli olması ve daha genel bir yüklemde bulunulmasının oldukça mantıklı bir sonuç olduğunu söylemek mümkündür.

Yalan sonucunda çıkar elde etme durumuna ait temel etkiyi oluşturan ortalama değerler karşılaştırıldığında, yalan sonucunda çıkar elde edilmeyen durumda, çıkar elde edilen duruma oranla daha genel yüklemeler yapıldığı görülmektedir. İlk çalışmayla karşılaştırdığımızda, istikrarlılık boyutuyla benzer bir sonucun ortaya çıktığı görülmektedir. İlk çalışmada her iki boyut için anlamlı çıkmayan bu temel etki, yalan söylenen kişiyle ilgili değişkenin farklılaştırılmasıyla beklenildiği gibi, nedensel yüklemeler üzerinde etkili olmuştur. Bu sonuçlar göstermektedir ki, yalanın kişinin kendisine söylenmesi koşulunun araştırmaya dahil edilmesi, yapılan genellik ve istikrarlılık yüklemeleri üzerinde kazanç elde etme

değişkeniyle ilgili beklenen etkinin oluşmasını engellemektedir. Elde edilen bu sonuç, kazanç elde edilen bir yalanın nedeninin o kazançla ilişkilendirileceği ve başka durumlara genellenmeyeceğine dair olan beklentiyle tutarlı bir sonuçtur. Ayrıca, genellik boyutuyla ilgili bu olumlu değerlendirmenin yalan söyleyen kişilerin tanımadığımız kişiler yerine yakın ilişki içinde olduğumuz kişiler olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

VII.1.4. Niyet Boyutuna İlişkin Elde Edilen Bulguların Tartışılması

Daha önce de belirtildiği gibi bu araştırmanın amaçları doğrultusunda, bağımsız değişkenler yönünden oluşturulan grupların, yalana yapılan niyet yüklemeleri açısından bir farklılık yaratıp yaratmayacağını incelemek için varyans analizi yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, yalan söylenen kişinin cinsiyeti temel etkisi dışındaki bütün temel etkilerin, ayrıca da, katılımcı cinsiyeti * yalanın kimin tarafından söylendiği ortak etkisinin, katılımcı cinsiyeti * yalan söylenen kişinin cinsiyeti ortak etkisinin ve yalanın kimin tarafından söylendiği * yalan söylenen kişinin cinsiyeti * yalan sonucunda çıkar elde etme durumuna ait ortak etkinin anlamlı çıktığı görülmektedir.

İlk olarak, katılımcı cinsiyeti temel etkisinin ikinci çalışmada anlamlı çıkmasının nedeninin, yalan söylenen kişinin cinsiyetinin araştırmaya dahil edilmesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Cinsiyet farklılıklarıyla ilgili literatüre bakıldığında, genel olarak davranışı yapan kişinin cinsiyetinin belirtilmesi, incelenen konu açısından bakış açısının ya da yapılan değerlendirmelerin değişmesine neden

olmaktadır. Çünkü, bir araştırma içinde cinsiyetin değişimlenmesi, doğal olarak insanların toplumsal cinsiyet rolleriyle ilgili beklentilerinin ortaya çıkmasını ve incelenen davranışa kadın ve erkek gözüyle bakmalarını sağlamaktadır. Bu çalışma kapsamında da, benzer bir sürecin işlediğini ve yalanın bir kadın veya bir erkeğe söylenmesinin, katılımcıların yalan kavramına farklı bir biçimde yaklaşmalarını sağladığını söylemek mümkündür. Elde edilen sonuca bakıldığında, kadınların söylenen yalanları erkeklere kıyasla daha iyi niyetli olarak değerlendirdiği görülmektedir. İlk çalışmayla karşılaştığımızda, birbirleriyle örtüşen sonuçlar elde edildiği görülmektedir. İlk çalışmada kadınların kazanç elde edilen yalanları erkeklere kıyasla daha iyi niyetli olarak değerlendirmeleri, elde edilen bu bulguyla tutarlı bir sonuç olarak değerlendirilmektedir. Bu sonucu, kadınların daha fazla oranda başkasına yönelik yalan söylemeleriyle ilgili elde edilen bulgularla (DePaulo ve ark., 1996) açıklamak mümkündür. Başkasına yönelik söylenen yalanların daha iyi niyetli olarak değerlendirilmesinden yola çıkarak, kadınların kendilerinin de daha iyi niyetli yalan söylemeleri gibi, söylenen yalanları da erkeklere kıyasla daha iyi niyetli olarak değerlendirmeleri oldukça mantıklı bir açıklama gibi görünmektedir.

İkinci olarak, yalanın kimin tarafından söylendiği temel etkisini oluşturan ortalama değerler karşılaştırıldığında, sevgilinin söylediği yalanlara yapılan yüklemelerin, aile bireyinin yalanlarına oranla daha kötü niyetli olarak, ancak yakın arkadaşıninkine oranla ise daha iyi niyetli olarak değerlendirildiği görülmektedir. Aile bireyi ve yakın arkadaşın ortalamaları karşılaştırıldığında ise, yakın arkadaşın yalanlarının aile bireyine göre daha kötü niyetli olarak algılandığı bulunmuştur. Elde edilen bu bulgular beklentilerle tutarlı olmakla birlikte, ek olarak ilk çalışmada niyet

boyutuyla ilgili olarak elde edilen sonuçlarla birebir örtüşmektedir. İçsel-dışsal boyuttaki yüklemeler için de geçerli olduğu gibi, yalan söylenen kişinin farklılaşması yalan söyleyen taraflarla ilgili niyet yüklemelerini etkilememektedir. İlk çalışmada açıklandığı üzere yakınlık derecesi azaldıkça yalan söyleyen kişinin niyetini olumlu olarak değerlendirme eğilimi de azalmaktadır.

Yalan sonucunda kazanç elde etme durumuna ait temel etkiyi oluşturan ortalama değerler karşılaştırıldığında, beklentilerle tutarlı olarak, kazanç elde edilen yalanların daha kötü niyetli olarak değerlendirildiği görülmektedir. Elde edilen bu farklılık, ilk çalışmanın bulgularını destekler niteliktedir. Yalan söylenen kişinin farklılaştığı her iki çalışmada da elde edilen bu temel etki, yalan sonucu kazanç elde etmenin, yalanın söylendiği kişiden bağımsız olarak, söylenen yalanla ilgili niyet algısı açısından önemli bir etken olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, yalan sonucunda elde edilen kazanç, yalanın söylenme nedeniyle ilişkilendirilmekte ve niyetin daha olumsuz olarak algılanmasını sağlamaktadır.

Niyet yüklemesi açısından anlamlı çıkan ikili ortak etkilerden ilki, katılımcı cinsiyeti ve yalanın kimin tarafından söylendiğine dair olan ortak etkiye aittir. Bu sonuca göre, kadın ve erkek katılımcıların söylenen yalanlar için yaptıkları niyet yüklemelerinin yalanı söyleyen kişi açısından farklılaşmaktadır. Kadın ve erkek katılımcıların kendi içlerinde yapılan karşılaştırmaların sonuçlarına göre, kadın katılımcıların sevgili ve yakın arkadaşın söylediği yalanları, aile bireyine kıyasla daha kötü niyetli olarak değerlendirdikleri görülmektedir. Buna karşın, sevgili ve yakın arkadaşın söylediği yalanlar için yaptıkları niyet yüklemeleri

farklılaşmamaktadır. Erkek katılımcılar, sevgili ve aile bireyinin yalanları için yakın arkadaşla kıyasla daha iyi niyetli yüklemeler yaparken, sevgili ve aile bireyinin söylediği yalanlar için farklı bir değerlendirmede bulunmamışlardır. Cinsiyet farklılıklarına bakıldığında, aile ve yakın arkadaşın söylediği yalanları kadın katılımcıların erkeklere göre daha iyi niyetli olarak değerlendirdikleri görülmektedir. Buna karşın, sevgilinin söylediği yalanlar için cinsiyetler arasında herhangi bir farklılık elde edilmemiştir. Bu sonuçlar, genel olarak kadın ve erkeklerin sevdikleri kişilerin bir başkasına yalan söylemesini niyet açısından farklı biçimde değerlendirdiklerini göstermektedir. İki taraf için de, sadece aile bireyi ve yakın arkadaşın yalan söylemesi arasında benzer niyet algıları oluşmaktadır. Bunun dışında, kadınlar için sevgili ve yakın arkadaşın söylediği yalanlar için yapılan niyet yüklemeleri farklılaşmazken, erkekler için ise sevgili ve aile bireyinin söylediği yalanlara yapılan niyet yüklemeleri farklılaşmamaktadır. Bu sonuç, kadınlar için ailenin diğerlerine göre daha olumlu değerlendirildiğini, erkekler için ise aile ve sevgilinin aynı biçimde ve yakın arkadaşla göre daha olumlu olarak değerlendirildiğini göstermektedir. Genel olarak sevgiliye yapılan niyet yüklemelerine bakıldığında, cinsiyetler arasında bir farklılık olmadığı görülmektedir. Aile ve yakın arkadaşın söylediği yalanlar kadınlar tarafından daha iyi niyetli olarak değerlendirilirken, sevgilinin söylediği yalanlar için böyle bir farklılık elde edilmemiştir. Bu sonuca göre, kadınların aile ve yakın arkadaşın söylediği yalanlar için yaptıkları iyi niyet değerlendirmeleri, romantik ilişkiler için geçerliğini yitirmektedir.

Bulgulardan anlaşılacağı gibi, yalan söylendiğinde yapılan niyet yüklemeleri için, katılımcıların cinsiyeti ve yalanın hangi cinsiyetteki birine söylendiği ortak etkisi de anlamlı çıkmıştır. Araştırmanın amacında da belirtildiği üzere, yalan söylenen kişinin cinsiyetinin araştırmaya dahil edilmesinin yalan söyleme davranışının değerlendirme sürecinde etkili olacağı beklenmekteydi. Elde edilen bulgulara göre, kadın katılımcıların bir kadına söylenen yalanı bir erkeğe söylenen yalana kıyasla daha kötü niyetli olarak değerlendirdikleri görülmektedir. Erkek katılımcıların ise tam tersi bir değerlendirmede buldukları görülmektedir. Buna göre, erkek katılımcılar, bir kadına söylenen yalanı bir erkeğe söylenen yalana daha iyi niyetli olarak değerlendirmektedirler. Her iki cinsiyetin de kendi hemcinslerine söylenen bir yalanı daha kötü niyetli olarak değerlendirmesinin oldukça beklendik bir sonuç olduğunu söylemek mümkündür. Buna karşın, kadına ve erkeğe söylenen yalanlara yapılan yüklemelerdeki cinsiyet farklılıklarına bakıldığında, her iki cinsiyete söylenen yalanlar için de kadın katılımcıların erkek katılımcılara göre daha iyi niyetli yüklemeler yaptıkları elde edilmiştir. Bu sonuç, cinsiyet temel etkisiyle ilgili kısımda belirtilen kadınların erkeklere göre daha iyi niyetli olduklarına dair bulguyu destekler niteliktedir. Bu sonucu, kadın katılımcıların söylenen yalanlar için yapılan niyet yüklemelerinde genel olarak erkelere göre çok daha olumlu bir çizgiye sahip oldukları şeklinde yorumlamak mümkündür.

Son olarak, yapılan analizler sonucunda, yalanın kimin tarafından söylendiği * yalan söylenen kişinin cinsiyeti * yalan sonucunda çıkar elde etme durumuna ait ortak etkinin anlamlı çıktığı görülmektedir. Diğer bir deyişle, yalanı söyleyen kişi, yalanın söylendiği kişi ve yalan sonucunda kazanç sağlama durumuna ait farklı

koşullar, söylenen yalan için yapılan niyet yüklemeleri açısından anlamlı farklılıklar yaratmaktadır. Yalan sonucunda kazanç elde edip etmeme koşuluyla ilgili farklılıklara bakıldığında, sadece sevgilinin bir kadına söylediği ve aile bireyinin bir erkeğe söylediği yalanların kazanç elde etme durumunda etkilendiği ve kazanç elde edilen koşulda daha kötü niyetli yüklemeler yapıldığı görülmektedir. Kazanç elde etme durumuyla ilgili olarak diğer ortalamalar arasında anlamlı bir farklılık elde edilmemiştir. Yalan söylenen kişinin cinsiyetiyle ilgili farklılıklar incelendiğinde ise, sadece sevgilinin yalan sonucunda kazanç elde ettiği yalana yapılan yüklemelerin yalan söylenen kişinin cinsiyetine göre değiştiği görülmektedir. Buna göre, sevgilinin kazanç elde ettiği bir yalanı bir kadına söylemesi bir erkeğe kıyasla daha kötü niyetli bir şekilde değerlendirilmiştir. İçsel –dışsal boyutunda elde edilen üçlü ortak etkiyle karşılaştırıldığında, genel olarak katılımcıların niyet yüklemeleri açısından daha olumlu bir tablo çizdikleri görülmektedir.

Farklı koşullarda söylenen yalanlar açısından yalanı söyleyen kişiler arasında yapılan karşılaştırma sonuçlarına göre, bir kadına söylenen ve kazanç elde edilen koşuldaki karşılaştırma sonuçları diğer üç koşuldan farklı bir değerlendirme yapıldığını göstermektedir. Buna göre, bir kadına söylenen ve çıkar elde edilmeyen koşulla, erkeğe yalan söylenen, hem kazanç elde edilen hem de kazanç elde edilmeyen üç koşul için benzer niyet yüklemeleri yapıldığını söylemek mümkündür. Bu üç koşulda aile bireyi ve sevgilinin söylediği yalanlar yakın arkadaşına göre daha iyi niyetli olarak algılanmış; sevgili ve aile bireyi arasında herhangi bir farklılık elde edilmemiştir. Bir kadına kazanç elde edilen yalan söylenmesi koşulu için ise sevgili

ve yakın arkadaşın söylediği yalanlar aile bireyine göre daha kötü niyetli olarak değerlendirilirken, sevgili ve yakın arkadaş arasında bir farklılık bulunmamıştır.

Genel olarak bu sonuçlar, sevgilinin için bir kadına kazanç elde edilen bir yalan söylenmesi koşulunun, niyet yüklemeleri açısından tek kritik koşul olduğuna işaret etmektedir. Sevgili, bir kadın ve kazanç elde edilen bir yalan gibi kritik üç etkenin toplamının niyet açısından değerlendirilmesi durumu düşünüldüğünde bu elde edilen sonucun şaşırtıcı olmadığını söylemek mümkündür. Diğer bütün koşulların yapılan niyet yüklemeleri üzerinde bir etkisinin olmaması ve diğer bütün koşullarda sevgili ve aile bireyinin yakın arkadaşla kıyasla daha iyi niyetli olarak değerlendirilmesi, niyet yüklemeleri açısından, yakın arkadaş ve sevgilinin yalanları için içsel-dışsal boyuttaki gibi ayrı şemalar oluşturulmadığına işaret etmektedir. Bu sonuçları, tek bir kritik koşul dışarıda kalmak suretiyle, aile bireyi ve sevgilinin söylediği yalanların, yakınlık düzeyleri nedeniyle yakın arkadaşınkilere göre daha olumlu bir şekilde değerlendirildiği şeklinde açıklamak oldukça mantıklı görünmektedir.

GENEL TARTIŞMA

Bu araştırmanın temel amacı, genel olarak insanların belirli durumlarda söylenen yalanları nasıl değerlendirip ne tür yüklemelerde bulduklarını incelemektir. Bu amaç çerçevesinde, araştırmada birbirini izleyen iki ayrı çalışma yapılmıştır. Birinci çalışmanın amacı, yalanın kimin tarafından söylendiği (sevgili/ aile bireyi/ yakın arkadaş), yalanın kime söylendiği (kişinin kendisine/ bir başka kişiye), yalanın sonucunda herhangi bir çıkar elde edip etmeme durumu (çıkarcık var/ çıkarcık yok) ve yalanı değerlendiren kişinin cinsiyetinin yapılan nedensel yüklemeler üzerinde yaratacağı etkileri incelemektir. Nedensel yüklemeler, yükleme kuramlarının öngördüğü içsel-dışsal, istikrarlılık, genellik ve niyet boyutları kapsamında ele alınmıştır.

İlk araştırmanın amacı doğrultusunda, yalan söylenen kişinin cinsiyetinin yapılan nedensel yüklemeler açısından önemli olduğu tahmin edilmiş, dolayısıyla bu değişkenin etkisinin incelenmesine karar verilmiştir. Bu nedenle ikinci çalışmanın amacı, yalanın kimin tarafından söylendiği (sevgili/ aile bireyi/ yakın arkadaş), hangi cinsiyetteki birine söylendiği ve yalan sonucunda çıkar elde etme durumu (çıkarcık var/ çıkarcık yok) ve yalanı değerlendiren kişinin cinsiyetinin yalana yapılan nedensel yüklemelerin içsel-dışsal, istikrarlılık, genellik ve niyet boyutları üzerinde yaratacağı etkileri incelemektir. Görüldüğü gibi, iki çalışma arasında sadece tek bir değişken farkı olduğu için, bu bölümde iki çalışmanın bulguları birlikte ele alınıp tartışılacaktır.

Genel olarak, iki çalışmadan elde edilen bulguların birbirleriyle örtüştüğünü ve beklentilerin büyük bölümünü doğruladığını söylemek mümkündür. İlk olarak, yalanın kimin tarafından söylendiğinin, genel olarak iki çalışma için de söylenen bir yalana yapılan nedensel yüklemeler açısından en belirleyici değişken olduğunu söylemek mümkündür. Yalan söylemek her ne kadar olumsuz bir davranış olarak kabul edilse de, bu olumsuz davranışın en yakın olduğumuz kişiler tarafından yapılmasının, olumluluk yanlılığının ortaya çıkmasını sağlayarak, nedensel yükleme sürecinde etkili olacağı tahmin edilmiştir. Beklentilerle tutarlı olarak, yalan söyleyen kişinin yakınlık düzeyinin yapılan nedensel yüklemeler üzerinde etkili olduğu görülmüştür. Genel olarak, aile bireyinin söylediği yalanların, sevgili ve yakın arkadaşına göre daha çevresel ve istikrarlı nedenlere yüklendiği görülmüştür. Benzer şekilde aile bireyinin söylediği yalanlar diğerlerinininkine göre, daha iyi niyetli olarak değerlendirilmiştir. Sadece genellik boyutunda, aile bireyi ve sevgilinin söylediği yalanlara yapılan yüklemeler arasında farklılık bulunmamış; ikisi için de yakın arkadaşına kıyasla daha duruma özgü yüklemeler yapıldığı gözlenmiştir. Araştırma planlanırken, sevgili ve aile bireyinin söylediği yalanlar için benzer nedensel yüklemeler yapılacağı beklenmiştir. Ancak, bulgular, genel anlamda sevgilinin yalanlarının aile bireyinininkiler kadar olumlu değerlendirilmediğini göstermektedir. Yine de, sevgilinin yalanlarına yapılan yüklemelerin aile bireyine göre daha içsel ancak istikrarsız olması, gelecekte benzer bir nedenle yalan söyleneceğine dair bir beklenti taşımadıklarına işaret etmektedir. Ayrıca, sevgilinin yalanlarına yapılan yüklemelerin yakın arkadaşınkiler kadar da olumsuz değerlendirilmemesi romantik ilişkilerde yalanın farklı bir yeri olduğunu göstermektedir.

Kazanç elde etme durumunun, söylenen bir yalan için yapılan nedensel yüklemeler açısından ikinci belirleyici değişken olduğunu söylemek mümkündür. İlk çalışma kapsamında, yalan sonucunda kazanç elde edilmesi sadece niyet yüklemesi açısından farklılık yaratmıştır. Tahmin edildiği gibi sonucunda bir kazanç elde edilen yalan söylenmesi daha kötü niyetli olarak değerlendirilmektedir. Ek olarak, niyet yüklemeleriyle ilgili cinsiyetler arasında farklılık elde edilmiştir. Buna göre, kadınların kazanç elde edilen yalanları erkeklere göre daha iyi niyetli değerlendirdikleri gözlenmiştir. Aynı zamanda, kazanç elde edilen yalanlar için yapılan niyet yüklemelerinde yalanı söyleyen kişinin de etkili olduğu görülmektedir. Buna göre, niyet yüklemelerinin aile bireyinden sevgiliye ve yakın arkadaşına doğru daha kötü olarak değerlendirildiği görülmektedir. Bu sonuçlar, genel olarak, aile bireyinin her durumda olumlu bir şekilde değerlendirildiğini, yakın arkadaşın diğerlerine göre bu olumlu tutumdan en az derecede etkilendiğini, sevgilinin ise yalanla ilgili koşullara göre değişken bir yapıda olduğunu göstermektedir.

İkinci çalışmada ise, yalan söylenen kişinin cinsiyetinin araştırmaya dahil edilmesiyle kazanç elde etme durumunun bütün yükleme boyutları açısından etkili olduğu saptanmıştır. Bu değişkenle ilgili olarak beklentilerle tamamen tutarlı bulgular elde edilmiştir. İstikrarlılık ve genellik boyutlarıyla ilgili olarak kazanç elde edilen yalanın daha istikrarsız ve duruma özgü bir nedene yüklendiği saptanmıştır. Niyet boyutuyla ilgili olarak ilk çalışmayla benzer sonuçlar elde edilmiştir. İçsel-dışsal boyut için ise kazanç elde etmenin beklenildiği gibi tek başına kişilik özellikleriyle ilişkilendirilmediği, yalan söyleyen kişi ve yalan söylenen kişinin cinsiyetiyle birlikte değerlendirildiği sonucu ortaya çıkmıştır.

Yalanın kime söylendiğinin, nedensel yüklemelerin her boyutu üzerinde tahmin edildiği kadar etkili bir değişken olmadığı saptanmıştır. Bu değişkenin uyuşan vardamalar kuramının kişiselleştirmeye ilgili görüşleri temelinde, yapılan yüklemeler üzerinde etkili olacağı; kişiselleştirmenin olduğu durumda, yani yalanın kişinin kendisine söylendiği durumda, kişilik özellikleriyle ilgili güçlü çıkarsamalar yapılacağı tahmin edilmiştir. Ancak, kişiselleştirmeye ilgili öngörünün, işsel- dışsal yüklemeler kapsamında sadece kadın katılımcılar için geçerli olduğu gözlenmiştir. Buna göre, kadın katılımcılar, kendilerine söylenen bir yalanı başkasına söylenen bir yalana kıyasla daha içsel olarak değerlendirmişlerdir. Erkek katılımcılar için ise tam tersinin geçerli olduğu; kendilerine söylenen bir yalan için daha dışsal yüklemeler yaptıkları saptanmıştır. Ayrıca, yine beklentilerle çelişkili olarak, niyet yüklemesi kapsamında yalanın kişinin kendisine söylenmesinin bir başkasına söylenmesine kıyasla daha iyi niyetli değerlendirildiği gözlenmektedir. Bu sonucun, yalanı söyleyen kişinin herhangi yabancı biri olmayıp, hayatımızdaki en önemli üç kişiden biri olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Buna göre, insanların, sevdikleri onlara yalan söylediğinde, bunu onları incitmemek adına iyi niyetle yaptıklarını düşündükleri sonucuna varmak mantıklı görünmektedir.

Yalan söylenen kişinin cinsiyetinin tahmin edildiği gibi yükleme sürecinde etkili bir değişken olduğu bulunmuştur. Sadece nedensel yüklemelerin istikrarlılık boyutu üzerinde bir etkisinin olmadığı, diğer boyutlar üzerinde özellikle katılımcı cinsiyeti ve diğer değişkenlerle ortak etkisinin olduğu görülmektedir. Buna göre, kadınlara söylenen yalanların daha genel, başka durumlarda da geçerli olan bir nedene yüklendiği görülmektedir. Bu sonuç, kadınlara daha yüksek oranda

başkasına-yönelik güdüyle yalan söylendiğine dair araştırma bulgularıyla (DePaulo ve ark., 1996) örtüşen bir bulgu olarak değerlendirilmektedir. Niyet yüklemeleriyle ilgili olarak, denek cinsiyeti ve yalan söylenen kişinin cinsiyetinin ortak etkisinin anlamlı çıktığı görülmektedir. Elde edilen bulgular, katılımcıların kendi cinsiyetlerindeki birine söylenen yalanı daha kötü niyetli olarak değerlendirdiklerini göstermektedir. Diğer bir deyişle, kadınlar bir kadına, erkekler ise bir erkeğe söylenen yalana daha kötü niyetli yüklemelerde bulunmaktadır. Ancak, hem kadına hem de erkeğe söylenen yalanlar için, kadın katılımcıların erkeklere göre daha iyi niyetli yüklemelerde buldukları gözlenmektedir.

Bu sonuçlar, katılımcı cinsiyetiyle ilgili olarak, kadınların genel olarak söylenen yalanlar için erkeklere kıyasla daha iyi niyetli yüklemelerde bulduklarını göstermektedir. Ayrıca, kadın ve erkeklerin niyet yüklemeleri yalan söyleyen kişiye göre de değişme göstermektedir. Buna göre, kadınlar sevgilinin yalan söyleme nedeniyle yakın arkadaşın nedeni arasında niyet açısından fark gözetmezken, erkekler ise sevgili ve aile bireyinin nedenleri arasında fark gözetmemektedirler. Yani, kadınlar için sadece aile bireyi diğerlerine göre daha iyi niyetli olarak değerlendirilirken, erkekler için aile bireyi ve sevgili yakın arkadaşına göre daha iyi niyetli olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca, aile bireyi ve yakın arkadaşın yalan söylemesi açısından yine, kadınlar erkeklere göre daha iyi niyetli yüklemelerde bulunmaktadır. Buna karşın, sevgilinin söylediği yalanlar için bu fark ortadan kalkmaktadır. Benzer şekilde, ilk çalışmada, başkasına söylenen yalanlar için kadınlar erkeklere göre daha dışsal yüklemelerde bulunurken; kendilerine söylenen yalanlar için yapılan içsel-dışsal yüklemelerde bu fark ortadan kalkmıştır. Genel

olarak, katılımcı cinsiyetiyle ilgili elde edilen bulgular, kadınların iki kritik koşul dışında erkeklere kıyasla söylenen yalanlar için daha olumlu nedenlere yüklemelerde bulduklarını göstermektedir. Ancak, yalanın sevgili tarafından söylenmesi ve yalanın kişinin kendisine söylenmesi durumunda kadınların bu olumlu tutumu değişmekte, yükleme sürecinde cinsiyetler arasındaki farklılık ortadan kalkmaktadır.

İlk araştırmanın niyet boyutu, ikinci araştırmanın ise niyet ve içsel-dışsal boyutları için katılımcı cinsiyeti dışındaki değişkenlerin üçlü ortak etkilerinin anlamlı sonuçlar ortaya çıkardığı görülmektedir. İlk araştırma kapsamındaki sonuçlara göre, yalan sonucunda kazanç elde edip etmeme koşuluyla ilgili farklılıklara bakıldığında, sevgilinin kişinin kendisine yalan söylediği koşul dışındaki bütün koşullarda kazanç elde edilen yalanlara, kazanç elde edilmeyenlere kıyasla daha kötü niyetli yüklemelerde bulunduğu saptanmıştır. Sadece, sevgilinin kişinin kendisine söylediği yalan için yapılan niyet yüklemelerinin kazanç açısından farklılaşmadığı bulunmuştur. Yalan söylenen kişiyle ilgili farklılıklar incelendiğinde, sevgili ve aile bireyi için benzer yüklemelerin yapıldığı görülmektedir. Buna göre, kazanç elde edilen bir yalanın kişinin kendisine söylenmesine daha iyi niyetli yüklemeler yapılırken; yalanın kime söylendiğinin kazanç elde edilmeyen yalanlara ait niyet yüklemeleri üzerinde bir etkisinin olmadığı saptanmıştır. Ancak, bu koşullarda yakın arkadaş için tam ters sonuçların elde edildiği görülmektedir. Yakın arkadaşın kazanç elde edilmeyen bir yalanı kişinin kendisine söylemesi bir başkasına söylenmesine kıyasla daha iyi niyetli bir şekilde değerlendirilirken, kazanç elde edilen yalan için yalanın kime söylendiği herhangi bir farklılık yaratmamaktadır.

Yalanı söyleyen kişiyle ilgili farklılıklar incelendiğinde, kişinin kendisine kazanç elde edilmeyen yalan söylenen koşul dışındaki bütün koşullar için, benzer sonuçlar elde edilmiştir. Buna göre, yakın arkadaşın yalan söylemesi aile bireyi ve sevgiliye kıyasla daha kötü niyetli olarak değerlendirilmiş; ancak aile bireyi ve sevgilinin yalan söylemesi arasında bir farklılık bulunmamıştır. Kişinin kendisine kazanç elde edilmeyen bir yalan söylenildiği durumda ise, sevgili ve yakın arkadaşın niyetleri arasında farklılık elde edilmemiş ve aile bireyine göre daha kötü niyetli olarak değerlendirilmiştir. Bu bulgular, daha önce elde edilen sonuçları destekler niteliktedir. Genel olarak bu sonuçlar, farklı ilişki türleri için yapılan niyet yüklemelerinin etkisi incelenen değişkenler açısından farklılık gösterdiğini ifade etmektedir. Özellikle, romantik ilişki kapsamında yalan kavramı tamamen ilişkiye yönelik değerlendirilmekte ve yalanın kişinin partnerine söylendiği koşulda yapılan niyet yüklemelerinin diğer ilişki türlerinden farklılaşmaktadır.

İkinci araştırma kapsamındaki üçlü ortak etkilere bakıldığında, içsel-dışsal boyutla ilgili olarak şaşırtıcı bulguların elde edildiği görülmektedir. Bu beklenmedik sonuçların, yalan söylenen kişinin cinsiyetine dair olan değişkenin araştırmaya dahil edilmesiyle birlikte cinsiyetle ilgili daha karmaşık şemaların tetiklenmesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Daha açık olarak ifade etmek gerekirse, araştırmada etkisi incelenen katılımcı cinsiyeti ve yalan söylenen kişinin cinsiyetine ek olarak yalan söyleyen kişinin -özellikle sevgili ve yakın arkadaş-, cinsiyetinin de yükleme sürecinde etkili olduğu tahmin edilmektedir. Buna göre, erkek-kadın-kadın, erkek-kadın-erkek, kadın-kadın-kadın, kadın-erkek-erkek gibi yalanı değerlendiren, yalan söyleyen ve yalan söylenen kişilerin cinsiyetlerinin farklı kombinasyonlarının ortaya

çıkıldığı ve yapılan nedensel yüklemelerin bu üçlü cinsiyet kombinasyonlarına göre farklılaştığı düşünülmektedir. Bu kombinasyonlar içinde sevgili için ilk iki cinsiyet birbirinin tersini içerirken (kadın-erkek-kadın, kadın-erkek-erkek, erkek-kadın-kadın, erkek-kadın-erkek), yakın arkadaş için ise aynı cinsiyetleri (kadın-kadın-kadın, kadın-kadın-erkek, erkek-erkek-kadın, erkek-erkek-erkek) içerdiği tahmin edilmektedir. Ancak, araştırma kapsamında cinsiyetle ilgili bu tarz bir üçlü etkinin incelenmesi amaçlanmadığı ve araştırma bu şekilde planlanmadığı için elde edilen bu bulgularla ilgili yapılan açıklamalar spekülasyon düzeyinde kalmaktadır.

İkinci araştırma kapsamındaki niyet boyutuyla ilgili üçlü ortak etkinin bulguları, sadece bir koşula dikkat çekmektedir. Buna göre, sevgilinin bir kadına kazanç elde ettiği bir yalan söylediği bu kritik koşulda diğerlerine göre daha kötü niyetli yükleme yapıldığı görülmektedir. Yalan söyleyen kişilerle ilgili karşılaştırma sonuçları da, yine bir kadına kazanç elde edilen yalan söylenmesi koşulunun yapılan yüklemeler açısından diğer üç koşuldan farklılaştığını göstermektedir. Diğer üç koşulda sevgili ve aile bireyinin niyetleri arasında farklılık elde edilmezken ve yakın arkadaşına göre daha iyi niyetli olarak değerlendirilirken, kadına kazanç elde edilen yalan söylenmesi durumunda sevgili ve yakın arkadaşın niyetleri arasında farklılık elde edilmemiş ve aile bireyine göre daha kötü niyetli olarak değerlendirilmişlerdir. İçsel-dışsal boyut için geçerli olduğu düşünülen farklı cinsiyet şemalarının, niyet yüklemeleri için de geçerli olduğunu söylemek pek de mümkün görünmemektedir. Burada sadece, cinsiyetten bağımsız olarak, sevgili, bir kadın, kazanç ve yalan kelimelerinin birlikteliğinin otomatikman bir kötü niyet düşüncesini çağrıştırdığını söylemek mümkün görünmektedir.

Sonuç olarak, iki çalışmanın da bulguları, insanların yalan söylenen bir durumla karşılaştıklarında, bu yalanın nedeniyle ilgili olarak yaptıkları yüklemelerin, yalanı söyleyen kişiye, yalanın söylendiği kişiye, yalan söylenen kişinin cinsiyetine ve yalan sonucunda kazanç elde edip etmeme durumuna bağlı olarak farklılaştığını ortaya koymuştur.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Son yıllarda yalanın günlük yaşamdaki yerini ve kullanımını inceleyen araştırmacılar, yalan söylemenin, kişilerarası ilişkilerin vazgeçilmez bir yönünü oluşturduğuna ve bu ilişkileri düzenleyici bir işleve sahip olduğuna işaret etmektedirler. Bu bakış açısından hareketle, araştırmacılar, insanların girdikleri sosyal etkileşimlerinde kimlere, hangi sıklıkta, hangi konularda yalan söylediklerini ve bu yalanların altında yatan nedenleri incelemiştir. Bu çalışmaların daha çok yalan söyleyen kişiye odaklandığı görülmektedir. Yükleme kuramına göre, insanlar kişilerarası ilişkilerinde bu ilişkinin sağlıklı ve güven verici bir şekilde devam edebilmesi için karşılarındaki kişinin belirli durumlarda niçin belirli bir şekilde tepki verdiğini anlama çabası içindedir. Dolayısıyla, kişilerarası ilişkilerde yalanın kendisi kadar gerekçesinin de etkin bir rol oynadığı ve bu gerekçenin karşı taraf açısından nasıl algılanıp değerlendirildiğinin da önemli olduğu düşünülmektedir. Ancak, sosyal psikoloji literatürüne bakıldığında, sosyal ilişkilerin önemli bir parçasını oluşturan yalanların yükleme modelleri bağlamında henüz incelenmediği görülmüştür. Dolayısıyla bu çalışma, söylenen bir yalana yapılan nedensel yüklemelerin, cinsiyet, yalan söyleyen kişi, yalan söylenen kişi, yalan söylenen kişinin cinsiyeti ve yalan sonucunda kazanç elde etme durumuna bağlı olarak değişip değişmediğini inceleyen ilk araştırma sayılmaktadır. Bu nedenle, bu çalışmanın yalan konusu ve yükleme kuramı açısından hem yabancı hem de Türk sosyal psikoloji literatürüne katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın kısıtlılıkları açısından bakıldığında, bu konuda yapılan ilk araştırma olması dolayısıyla elde edilen bulgular, benzer çalışmaların bulgularıyla karşılaştırılmamaktadır. Bu nedenle, bu konuda daha kesin sonuçlara ulaşabilmek için farklı değişkenlerin etkisinin incelendiği daha fazla çalışma yapılmasına gereksinim vardır. Gelecekte yapılacak araştırmalarda, özellikle daha farklı ilişki türleri kapsamında (örneğin, iş arkadaşı, eş, normal arkadaş, kardeş gibi) yalanların nasıl değerlendirildiğinin incelenmesinin yararlı olacağı düşünülmektedir. Aynı zamanda, bireylerin kendileri yalan söyledikleri zaman ne tür yüklemelerde bulduklarının ve bu yüklemeleri etkileyen koşulların incelenmesinin yararlı olacağı düşünülmektedir. Ayrıca, bireylerin kendi yalanları için ne tür yüklemelerde bulduklarının incelenmesinin, yalan söyleyen ve yalan söylenen tarafların bakış açılarındaki farklılıkların ortaya çıkarılması açısından literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Yalan söyleme veya kandırmanın çok çeşitli türleri olduğu gibi çok çeşitli sonuçları da olmaktadır. Bu çalışma kapsamında, genel olarak “yalan söyleme” davranışı esas alınmış; yalanın türüyle ilgili ya da nasıl bir güdüyle (başkasına-yönelik, kendine-yönelik) söylendiğiyle ilgili daha özel koşullar incelenmemiştir. Bu konuda, farklı yalan türlerinin ya da söylenen bir yalanın ortaya çıkardığı daha farklı sonuçların nasıl değerlendirildiğini ele alan çalışmalar yapılmasının, yalanın günlük yaşamımızdaki işlevini anlamamıza ve bu konudaki bulguların genellenebilirliğine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Çalışmanın bulguları, katılımcı cinsiyeti ve yalan söylenen kişinin cinsiyeti kadar yalan söyleyen kişinin cinsiyetinin de nedensel yüklemeler için etkili bir değişken olduğuna işaret etmektedir. Gelecek çalışmalarda, söylenen yalanlar için yapılan nedensel yüklemelerin üçlü cinsiyet etkisine göre nasıl değiştiğinin incelenmesinin yararlı olacağı düşünülmektedir.

Araştırmadaki diğer bir kısıtlılık, istikrarlılık ve genellik yüklemelerini ölçmek için kullanılan sözel ifadelerin tam olarak anlaşılmamasıdır. İstikrarlılık boyutu için “(1) Bir daha geçerli olmayacaktır. (2) (3) (4) (5) (6) (7) Her zaman geçerli olacaktır.” ifadesinin yalan söyleme nedeninin zaman içindeki sürekliliğini; genellik boyutu için ise, “(1) Sadece bu duruma özgü bir nedendir. (2) (3) (4) (5) (6) (7) Başka durumlarda da geçerlidir.” ifadesinin yalan söyleme nedeninin diğer durumlara genellenebilirliğini tam olarak açıklayamadığı ve katılımcılar tarafından birbirleriyle aynı şeyi ölçüyormuş gibi algılandığı düşünülmektedir. Gelecek çalışmalarda kullanılacak ölçeklerde daha açık ve anlaşılır ifadelerin kullanılmasının, incelenen değişkenlerin bu yükleme ölçekleri üzerindeki etkisinin daha net olarak ortaya çıkmasına katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

Son olarak, bu konunun üniversite öğrencileri dışındaki örneklerde yürütülmesinin hem bu konudaki literatüre hem de bulguların genellenebilirliğine yönelik katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

ÖZET

Yalan söylemenin, kişilerarası ilişkilerin vazgeçilmez bir parçasını oluşturduğu yaklaşımdan yola çıkarak, bu çalışmada belirli durumlarda söylenen yalanlar için yapılan nedensel yüklemelerin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, birbirini izleyen iki ayrı araştırma yapılmıştır. Birinci çalışmada yalan söyleyen kişi (sevgili/ aile bireyi/ yakın arkadaş), yalan söylenen kişi (kişinin kendisine/ bir başka kişiye), yalan sonucunda çıkar elde etme durumu (çıkarmak var/ çıkarmak yok) ve katılımcı cinsiyetinin yalan için yapılan nedensel yüklemelerin içsel-dışsal, istikrarlılık, genellik ve niyet boyutları üzerinde farklılık yaratıp yaratmadığı araştırılmıştır. Birinci çalışmadan farklı bir örneklem üzerinde gerçekleştirilen ikinci çalışmada, söylenen yalan için yapılan yüklemelerin, yalan söyleyen kişi (sevgili/ aile bireyi/ yakın arkadaş), yalan söylenen kişinin cinsiyeti, yalan sonucunda çıkar elde etme durumu (çıkarmak var/ çıkarmak yok) ve katılımcı cinsiyetine bağlı olarak değişip değişmediği incelenmiştir.

Birinci çalışmanın sonuçları yalan söyleyen kişinin bütün yüklemeye boyutları açısından etkili olduğunu göstermektedir. Aile bireyinin söylediği yalanlar için, diğerlerine göre daha dışsal, istikrarlı, duruma özgü ve iyi niyetli yüklemeler yapılmıştır. Yalanın kime söylendiği ve yalan sonucunda çıkar elde etme durumunun sadece niyet yüklemeleri üzerinde etkili olduğu; kişinin kendisine söylenen ve

sonucunda kazanç elde edilmeyen yalanlara daha iyi niyetli yüklemeler yapıldığı bulunmuştur.

İkinci araştırmadan elde edilen sonuçların, genel olarak ilk araştırmanın bulgularıyla tutarlılık gösterdiği bulunmuştur. İlk araştırmadan farklı olarak yalan söylenen kişinin cinsiyetinin araştırmaya dahil edilmesi sonucunda, bu değişkenin istikrarlılık dışındaki bütün yükleme boyutları açısından etkili olduğu gözlenmiştir. Ancak, yalanın bir kadına veya erkeğe söylenmesinin içsel-dışsal ve niyet yüklemeleri üzerinde tek başına bir etkisinin olmadığı; bu etkinin ne yönde olduğunun yalanın kimin tarafından söylendiği ve yalan sonucunda çıkar elde etme durumuyla birlikte belirlendiği gözlenmiştir. Elde edilen bulgulara göre, bir kadına çıkar elde edilen bir yalan söylenmesi durumunun yapılan içsel-dışsal ve niyet yüklemeleri açısından en kritik koşul olduğu saptanmıştır.

ABSTRACT

By following the approach that views lying as an indispensable part of personal affairs, it is aimed in this thesis to analyze causal attributions towards lies that were told under specific circumstances. In accordance with this aim, two researches have been conducted. In the first research, it has been sought if the person telling the lie (partner/ family member/ close friend), the person whom the lie is told to (to the subject/ to another person), state of getting benefit from telling lie (benefit exists/ benefit does not exist) and sex of the subject are making any difference in causal attributions' locus of causality, stability, globality and intention dimensions, or not. In the second research conducted with a different sample, it has been analyzed if attributions of lies changes according to the person who tells the lie (partner/ family member/ close friend), the sex of the person whom the lie was directed to, state of getting benefit from telling lie (benefit exists/ benefit does not exist) and the sex of the subject.

The results of the first research have shown that the person telling the lie is influential with respect to all dimensions of attribution. It has been made more external, stable, specific and well-intentioned attributions for family members' lies when compared to partner and close friend' s lies. It has been found that the person whom the lie is told to and state of gaining benefit from the lie are only effective on intention attributions; attributions towards lies which are told to the person himself/herself and which do not bring benefit have been more well-intentioned.

It has been found that the results of the second research are consistent with the results of the first research. As the consequence of including the sex of the person whom the lie is told to into the research, it has been observed that this variable is influential with respect to all attribution dimensions rather than the stability dimension. However, it has been observed that telling the lie to a woman or man is not on its own influential upon locus of causality and intention attributions and that the direction of this effect has been determined by two situations together as the person telling the lie and the state of benefiting from telling the lie. According to the findings, it has been confirmed that the situation of telling a lie with a benefit obtaining result to a woman is the most critical condition for locus of causality dimension and intention attributions.

KAYNAKLAR

- Abramson, L. Y., Seligman, M. E. P., & Teasdale, J. D. (1978). Learned helplessness in humans: Critique and reformulation. *Journal of Abnormal Psychology, 87(1)*, 49-74.
- Aktaş, V. (2006). Yardım etme ve saldırganlık davranışlarının Weiner'in sorumluluk yargıları modeli açısından incelenmesi. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Andersen, S. M., & Cole, S. W. (1990). "Do I know you?": The role of significant others in general social perception. *Journal of Personality and Social Psychology, 59*, 384-399.
- Anderson, D. E. (1999). Cognitive and motivational processes underlying truth bias. Yayınlanmamış Doktora Tezi. University of Virginia.
- Anderson, D. E., DePaulo, B. M., Ansfield, M. E. (2002). The development of deception detection skill: A longitudinal study of same-sex friends. *Personality and Social Psychology Bulletin, 28(4)*, 536-545.

- Anderson, D. E., DePaulo, B. M., Ansfield, M. E., Tickle, J. J., & Green, E. (1999). Beliefs about cues to deception: Mindless stereotypes or untapped wisdom?. *Journal of Nonverbal Behavior*, *23*(1), 67-89.
- Azjen, I. (1971). Attributions of dispositions to an actor: Effects of perceived decision freedom and behavioral utilities. *Journal of Personality and Social Psychology*, *18*, 144-156.
- Backbier, E., Hoogstraten J., & Terwogt-Kouwenhoven, K. M. (1997). Situational determinants of the acceptability of telling lies. *Journal of Applied Social Psychology*, *27*(12), 1048-1062.
- Bauchner, J. E., Kaplan, E. A., & Miller, G. R. (1980). Detecting deception: The relationship of available information to judgmental accuracy in initial encounters. *Human Communication Research*, *6*(3), 253-264.
- Baumeister, R. F. (1998). The interface between intrapsychic and interpersonal processes: Cognition, emotion, and self as adaptations to other people. J. M. Darley, & J. Cooper (Eds.), *Attribution and social interaction: The legacy of E. E. Jones* (s. 201-223). Washington, DC: American Psychological Association.
- Bell, K. L., & De Paulo, B. M. (1996). Liking and lying. *Basic and Applied Social Psychology*, *18*(3), 243-266.

- Bok, S. (1978). *Lying: Moral choice in public and private life*. New York: Pantheon Books.
- Brandt, D. R., Miller, G. R., & Hocking, J. E. (1980). The truth-deception attribution: Effects of familiarity on the ability of observers to detect deception. *Human Communication Research*, 6(2), 99-110.
- Buck, R., Miller, R. E., & Caul, F. (1974). Sex, personality, and physiological variables in the communication of affect via facial expression. *Journal of Personality and Social Psychology*, 30, 587- 596.
- Buck, R., Savin, V., Miller, R., & Caul, W. (1972). Communication of affect through facial expressions in humans. *Journal of Personality and Social Psychology*, 23, 362- 371.
- Buller, D. B., & Aune, R. K. (1987). Nonverbal cues to deception among intimates, friends and strangers. . *Journal of Nonverbal Behavior*, 11(4), 269-290.
- Buller, D. B., & Burgoon, J. K. (1996). Interpersonal deception theory. *Communication Theory*, 6, 203- 242.
- Buller, D. B., Comstock, J., Aune, R. K., & Strzyzewski, K. D. (1989). The effect of probing on deceivers and truth-tellers. *Journal of Nonverbal Behavior*, 13, 155-169.

- Buller, D. B., Strzyzewski, K. D., & Comstock, J. (1991). Interpersonal deception: I. Deceivers' reactions to receivers' suspicions and probing. *Communication Monographs*, 58, 1-24.
- Camden, C., Motley, M. T., & Wilson, A. (1984). White lies in interpersonal communication: A taxonomy and preliminary investigation of social motivations. *Western Journal of Speech Communication*, 48, 309-325.
- Cole, T. D. (1996). Models of information manipulation underlying deceptive messages: An empirical comparison and contrast. Yayınlanmamış Doktora Tezi. University of California, Santa Barbara.
- Cole, T. (2002). Lying to the one you love: The use of deception in romantic relationships. *Journal of Social and Personal Relationships*, 18(1), 107-129.
- Deaux, K., & Emswiller, T. (1974). Explanations of successful performance on sex-linked tasks: What is skill for the male is luck for the female. *Journal of Personality and Social Psychology*, 29, 80-85.
- DePaulo, B. M., Kashy, D. A. (1998). Everyday lies in close and causal relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74(1), 63-79.

- DePaulo, B. M., Kashy, D. A., Kirkendol, S. E., Wyer, M. M., & Epstein, J. A. (1996). Lying in everyday life. *Journal of Personality and Social Psychology*, *70*(5), 979-995.
- DePaulo, B. M., Kirkendol, S. E., Tang, J., & O' Brien, T. P. (1988). The motivational impairment effect in the communication of deception: Replications and extensions. *Journal of Nonverbal Behavior*, *12*(3), 177-202.
- DePaulo, B. M., Lanier, K., & Davis, T. (1983). Detecting the deceit of the motivated liar. *Journal of Personality and Social Psychology*, *45*(5), 1096-1103.
- DePaulo, B. M., Lindsay, J. J., Malone, B. E., Muhlenbruck, L., Charlton, K., & Cooper, H. (2003). Cues to deception. *Psychological Bulletin*, *129*(1), 74-118.
- DePaulo, B. M., & Rosenthal, R. (1979). Telling lies. *Journal of Personality and Social Psychology*, *37*(10), 1713-1722.
- DePaulo, B. M., Rosenthal, R., Rosenkrantz, J., & Green, C. R. (1982). Actual and perceived cues to deception: A closer look at speech. *Basic and Applied Social Psychology*, *3*(4), 291-312.

- DePulo, B. M., Stone, J. I., & Lassiter, G. D. (1985). Telling ingrating lies: Effects of target sex and target attractiveness on verbal and nonverbal deceptive success. *Journal of Personality and Social Psychology*, 48(5), 1191-1203.
- deTurck, M. A., & Miller, G. R. (1985). Deception and arousal: Isolating the behavioral correlates of deception. *Human Communication Research*, 12(2), 181-201.
- deTurck, M. A., & Miller, G. R. (1990). Training observers to detect deception: 'Effects of self-monitoring and rehearsal'. *Human Communication Research*, 16(4), 603-620.
- Ekman, P., (1985). *Telling lies*. New York: Norton.
- Ekman, P., (1996). Why don't we catch liars?. *Social Research*, 63(3), 801-817.
- Ekman, P., & Friesen, W. V. (1969). Nonverbal leakage and clues to deception. S. Weitz (Ed.), *Nonverbal communication* (s.269-290). NY: Oxford University Press.
- Ekman, P., & Friesen, W. V. (1974). Detecting deception from the body or face. *Journal of Personality and Social Psychology*, 29(2), 288-298.

- Ekman, P., & O' Sullivan, M. (1991). Who can catch a liar?. *American Psychologist*, *46*(9), 913-920.
- Ekman, P., O' Sullivan, M., Friesen, W. V. & Scherer, K. R. (1991). Invited article: Face, voice, and body in detecting deceit. *Journal of Nonverbal Behavior*, *15*(2), 125-135.
- Elig, T.W., & Frieze, I. H. (1979). Measuring causal attributions for success and failure. *Journal of Personality and Social Psychology*, *37*(4), 621-634.
- Feather, N. T., & Simon, J. G. (1973). Fear of success and causal attributions for outcome. *Journal of personality*, *41*, 515-542.
- Fiedler, K., Semin, G. R., Finkenauer, C., & Berkel, I. (1995). Actor-observer bias in close relationships: The role of self-knowledge and self-related language. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *21*, 525-538.
- Fiedler, K., & Walka, I. (1993). Training lie detectors to use nonverbal cues instead of global heuristics. *Human Communication Research*, *20*(2), 199-223.
- Floyd, K., & Voloudakis, M. (1999). Attributions for expectancy violating changes in affectionate behavior in platonic friendships. *Journal of Psychology*, *133*(1), 32-48.

- Fox, M. F., & Ferri, V. C. (1992). Women, Men, and their attributions for success in academe. *Social Psychology Quarterly*, 55(3), 257-271.
- Försterling, F. (2001). *Attribution: An introduction to theories, research, and applications*. UK: Psychology Press.
- Frieze, I., & Weiner, B. (1971). Cue utilization and attributional judgements for success and failure. *Journal of Personality*, 39, 596-605.
- Frieze, I. H., Whitley, B., Hanusa, B., & McHugh, M. (1982). Assessing the theoretical models for sex differences in causal attributions for success and failure. *Sex Roles*, 8, 333-343.
- Gordon, A. K. & Miller, A. G. (2000). Perspective differences in the construal of lies: Is deception in the eye of the beholder?. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 26(1), 46-55.
- Green, S. P. (2003). The underlying processes as to why the fundamental attribution error is reduced in close relationships. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Miami University, Oxford, Ohio.
- Greene, J. O., O'Hair, H. D., Cody, M. J., & Yen, C. (1985). Planning and control of behavior during deception. *Human Communication Research*, 11(3), 335-364.

Greenfield, P. (2002). Cognitive and moral evaluations of lies and deception. Yayınlanmamış Doktora Tezi. The City University, New York.

Gürel, A. (1994). Durum tipine bağlı olarak negatif ve pozitif olaylar ile hipotetik ve gerçek olaylarda görülen yükleme farklılıkları ve yükleme stili. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Hall, J. A., & Taylor, S. E. (1976). When love is blind. *Human Relations*, 29(8), 751-761.

Hample, D. (1980). Purposes and effects of lying. *The Southern Speech Communication Journal*, 46, 33-47.

Hansen, R. D., & O'Leary, V. E. (1983). Actresses and actors: The effects of sex on causal attributions. *Basic and Applied Social Psychology*, 4, 209-230.

Heider, F. (1958). *The psychology of interpersonal relations*. New York: Wiley.

Hocking, J. E., Bauchner, J., Kaminski, E. P., & Miller, G. R. (1979). Detecting deceptive communication from verbal, visual and paralinguistic cues. *Human Communication Research*, 6(1), 33-46.

- Jones, E. E. (1979). The rocky road from acts to dispositions. *American Psychologist*, 34,107-117.
- Jones, E. E., & Davis, K. E. (1965). From acts to dispositions: The attribution process in person perception L. Berkowitz (Ed.), *Advances in experimental social psychology* (cilt.2, s. 219-266). New York: Academic Press.
- Jones, E. E., & Harris, V. A. (1967). The attributions of attitudes. *Journal of Experimental Social Psychology*, 3, 1-24.
- Jones, E. E., & Nisbett, R. (1972). The actor and the observer: Divergent perceptions of the causes of behavior. E.E. Jones, D. E. Kanouse, H. H. Kelley, R. E. Nisbett, S. Valling & B. Weiner (Eds.), *Attribution: Perceiving the causes of behavior* (s.79-94). Morristown, NJ: General Learning Press.
- Jones, E. E., Worchel, S., Goethals, G. R., & Grumet, J. F. (1971). Prior expectancy and behavioral extremity as determinants of attitude attribution. *Journal of Experimental Social Psychology*, 7, 59-80.
- Kaesler, K. (2006). Attributions, withholding information and perceived deception. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Stephen F. Austin State University.

- Kam, K. Y. (2003). A cultural model of nonverbal deceptive communication: The independent and interdependent self-construals as predictors of deceptive communication motivation and nonverbal behaviors under deception. Yayınlanmamış Doktora Tezi. The University of Arizona.
- Kaplar, M. E., & Gordon, A. K. (2004). The enigma of altruistic lying: Perspective differences in what motivates and justifies lie telling within romantic relationships. *Personal Relationships, 11*, 489-507.
- Kashy, D. A., & DePaulo, B. M. (1996). Who lies?. *Journal of Personality and Social Psychology, 70*(5), 1037-1051.
- Kassin, S. M. (1979). Consensus information, prediction, and casual attribution: A review of the literature and issues. *Journal of Personality and Social Psychology, 37* (11), 1966-1981.
- Kelley, H. H. (1967). Attribution theory in social psychology. *Nebraska Symposium on Motivation, 15*, 192-238.
- Kelley, H. H. (1972). Attribution in social interreaction. E.E. Jones, D. E. Kanouse, H. H. Kelley, R. E. Nisbett, S. Valling & B. Weiner (Eds.), *Attribution: Perceiving the causes of behavior*. Morristown, NJ: General Learning Press.

- Kelley, H. H. (1973). The process of causal attribution. *American Psychologist*, 28, 107-128.
- Kelley, H. H., & Michela, J. L. (1980). Attribution theory and research. *Annual Review of Psychology*, 31, 457-501.
- Knapp, M. L., & Comadena, M. E. (1979). Telling it like it isn't: A review of theory and research on deceptive communications. *Human Communication Research*, 5(3), 270-285.
- Knapp, M. L., Hart, R. P., & Dennis, H. S. (1974). An exploration of deception as a communication construct. *Human Communication Research*, 1(1), 15-29.
- Kraut, R. E. (1980). Humans as lie detectors: Some second thoughts. *Journal of Communication*, 30(4), 209-216.
- Lay, C. H., Burron, B. F., & Jackson, D. N. (1973). Base rates and information value in impression formation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 28, 390-395.
- Leach, A. (2006). The reliability of 'intuitive' lie detection performance. Unpublished Ph. D. Thesis. Queen's University, Kingston, Ontario, Canada.
- Lerner, H. (1993). Kandırma dansı. (Çev. Ezgi Deniz). Varlık Yayınları.

- Lindskol, S., & Walters, P. S. (1983). Categories of acceptability of lies. *The Journal of Social Psychology*, 120, 129-136.
- Maier, R. A., & Lavrakas, P. J. (1976). Lying behavior and evaluation of lies. *Perceptual and Motor Skills*, 42, 575-581.
- Mamatoğlu, N. (1996). Mesleki başarı ile ilgili yükleme odakları ve bu odaklara yapılan yüklemeler ile duygular arasındaki ilişki. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Martijn, C., Spears, R., Pligt, J. V. D., & Jakobs, E. (1992). Negativity and positivity effects in person perception and inference: Ability versus morality. *European Journal of Social Psychology*, 22, 453-463.
- McArthur, L. A. (1972). The how and what of why: Some determinants and consequences of causal attribution. *Journal of Personality and Social Psychology*, 22(2), 171-193.
- McCornack, S. A., & Levine, T. R. (1990). When lies are uncovered: Emotional and relational outcomes of discovered deception. *Communication Monographs*, 57, 119-138.

- McCornack, S. A., & Parks, M. R. (1986). Deception detection and relationship development: The other side of trust. M. L. McLaughlin (Ed.), *Communication yearbook 9*. (s. 377-389), Beverly Hills, CA: Sage.
- McCornack, S. A., & Parks, M. R. (1990). What women know that men don't: Sex differences in determining the truth behind deceptive messages. *Journal of Social and Personal Relationships*, 7, 107-118.
- Millar, K. U., & Tesser, A. (1988). Deceptive behavior in social relationships: A consequence of violated expectations. *The Journal of Psychology*, 122(3), 263-273.
- Miller, A. G. (1976). Constraint and target effects in the attribution of attitude. *Journal of Experimental Social Psychology*, 12, 325-339.
- Miller, D. T., & Ross, M. (1975). Self-serving biases in the attribution of causality: Fact or fiction?. *Psychological Bulletin*, 82(2), 213- 225.
- Miller, G. R., deTurck, M. A., & Kalbfleisch, P. J. (1983). Self-monitoring, rehearsal and deceptive communication. *Human Communication Research*, 10(1), 97-117.

- Nicholls, J. (1975). Causal attributions and other achievement related cognitions: Effects of task, outcome, attainment value, and sex. *Journal of Personality and Social Psychology*, *31*, 379-389.
- O'Hair, H. D., Cody, M. J., & McLaughlin, M. L. (1981). Prepared lies, spontaneous lies, Machiavellianism, and nonverbal communication. *Human Communication Research*, *7(4)*, 325-339.
- O'Sullivan, M. (2003). The fundamental attribution error in detecting deception: The boy-who-cried-effect. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *29(10)*, 1316-1327.
- O'Sullivan, M., Ekman, P., Friesen, W., & Scherer, K. (1985). What you say and how you say it: The contribution of speech content and voice quality to judgments of others. *Journal of Personality and Social Psychology*, *48(1)*, 54-62.
- Prager, I. G., & Cutler, B. L. (1990). Attributing traits to oneself and to others: The role of acquaintance level. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *16*, 309-319.
- Reeder, G. D., & Brewer, M. B. (1979). A schematic model of dispositional attribution in interpersonal perception. *Psychological Review*, *86(1)*, 61-79.

- Reeder, G. D., & Spores, J. M. (1983). The attribution of morality. *Journal of Personality and Social Psychology*, *44*(4), 736-745.
- Regan, D. T., Straus, E., & Fazio, R. (1974). Liking and the attribution process. *Journal of Experimental Social Psychology*, *10*, 385-397.
- Riggio, R. E, & Friedman, H. S. (1983). Individual differences and cues to deception. *Journal of Personality and Social Psychology*, *45*(4), 899-915.
- Riggio, R. E, Tucker, J., & Throckmorton, B. (1987). Social skills and deception ability. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *13*(4), 568-577.
- Riggio, R. E, Tucker, J., & Widaman, K. F. (1987). Verbal and nonverbal cues as mediators of deception ability. *Journal of Nonverbal Behavior*, *11*(3), 126-145.
- Roiger, J.F. (1999). Using expectations and causes of behavior: Naive perceptions of differing acts of deception. Yayınlanmamış Doktora Tezi. The University of Arizona.
- Rosenfield, D., & Stephan, W. G. (1978). Sex differences in attributions for sex-typed tasks. *Journal of Personality*, *46*, 244-259.

- Ross, L. (1977). The intuitive psychologist and his shortcomings: Distortions in the attribution process. L. Berkowitz (Ed.), *Advances in experimental social psychology* (cilt.10, s. 174-221). New York: Academic Press.
- Ross, L., Lepper, M.R., & Hubbard, M. (1975). Perseverance in self perception and social perception: Biased attributional processes in the debriefing paradigm. *Journal of Personality and Social Psychology*, 32, 880-892
- Ruble, D. N., & Feldman, N. S. (1976). Order of consensus, distinctiveness, and consistency information and causal attributions. *Journal of Personality and Social Psychology*, 34, 930-937.
- Sakai, D. J. (1981). Nonverbal communication in the detection of deception among women and men. Unpublished Ph. D. Thesis, university of California, Davis.
- Skowronski, J. J., & Carlston, D. E. (1987). Social judgement and social memory: The role of cue diagnosticity in negativity, positivity, and extremity biases. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52(4), 689-699.
- Skowronski, J. J., & Carlston, D. E. (1989). Negativity and extremity biases in impression formation: A review of explanations. *Psychological Bulletin*, 105(1), 131-142.

- Snyder, M. (1974). Self-monitoring of expressive behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 30(4), 526-537.
- Snyder, M., & Jones, E. E. (1974). Attitude attribution when behavior is constrained. *Journal of Experimental Social Psychology*, 10, 585-600.
- Snyder, M., & Swann, W. B. (1978). Behavioral confirmation in social interaction: From social perception to social reality. *Journal of Experimental Social Psychology*, 14, 148-162.
- Snyder, M., Tanke, E. D., & Berscheid, E. (1977). Social perception and interpersonal behavior: On the self-fulfilling nature of social stereotypes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 35, 656-666.
- Stephan, W. G., Rosenfield, D., & Stephan, C. (1976). Egotism in males and females. *Journal of Personality and Social Psychology*, 34, 1161-1167.
- Stiff, J. B., Kim, H. J., & Ramesh, C. N. (1992). Truth biases and aroused suspicion in relational deception. *Communication Research*, 19(3), 326-345.
- Stiff, J. B., & Miller, G. R. (1986). 'Come to think of it...' Interrogative probes, deceptive communication, and deception detection. *Human Communication Research*, 12(3), 339-357.

- Taylor, S. E., & Fiske, S. T. (1975). Point of view and perceptions of causality. *Journal of Personality and Social Psychology*, *32*, 439-445.
- Taylor, S. E., & Koivumaki, J. H. (1976). The perception of self and others: Acquaintanceship, affect, and actor-observer differences. *Journal of Personality and Social Psychology*, *33*, 403-408.
- Tedeschi, J. T., & Lindskol, S. (1976). *Social psychology: Interdependence, interaction, and influence*. New York: John Wiley.
- Thibaut, J. W., & Riecken, H. W. (1955). Some determinants and consequences of the perception of social causality. *Journal of Personality and Social Psychology*, *24*, 113-133.
- Tillman, W. S., & Carver, C. S. (1980). Actors' and observers' attributions for success and failure: A comparative test of predictions from Kelley's Cube, self-serving bias, and positivity bias formulations. *Journal of Experimental Social Psychology*, *16*, 18-32.
- Toris, C., & DePaulo, B. M. (1985). Effects of actual deception and suspiciousness of deception on interpersonal perceptions. *Journal of Personality and Social Psychology*, *47*(5), 1063-1073.

- Trafimow, D., Armendariz, M. L., & Madson, L. (2004). A test of whether attributions provide for self-enhancement or self-defense. *The Journal of Social Psychology, 144*(5), 453-463.
- Vrij, A., Edward, K., Roberts, K. P & Bull, R. (2000). Detecting deceit via analysis of verbal and nonverbal behavior. *Journal of Nonverbal Behavior, 24*(4), 239-264.
- Weiner, B. (1979). A theory of motivation for some classroom experiences. *Journal of Educational Psychology, 71*, 3-25.
- Weiner, B. (1985). An attributional theory of achievement motivation and emotion. *Psychological Review, 92*, 548-573.
- Weiner, B., Frieze, I., Kukla, A., Reed, L., Rest, S. & Rosenbaum, R. M. (1972). Perceiving the causes of success and failure. E.E. Jones, D. E. Kanouse, H. H. Kelley, R. E. Nisbett, S. Valling & B. Weiner (Ed.), *Attribution: Perceiving the causes of behavior* (s. 95-120). Morristown, NJ: General Learning Press.
- Weiner, B., & Kukla, A. (1970). An attributional analysis of achievement motivation. *Journal of Personality and Social Psychology, 15*, 1-20.
- Wolk, R., & Henley, A. (1970). *The right to lie*. New York: Wyden.

- Zuckerman, M. (1978). Actions and occurrences in Kelley's cube. *Journal of Personality and Social Psychology*, 36, 647-656.
- Zuckerman, M. (1979). Attribution of success and failure revisited, or: The motivational bias is alive and well in attribution theory. *Journal of Personality*, 47, 245-287.
- Zuckerman, M., DeFrank, R. S., Hall, J. A., Larrance, D. T., & Rosenthal, R. (1979). Facial and vocal cues of deception and honesty. *Journal of Experimental Social Psychology*, 15, 378-396.
- Zuckerman, M., DePaulo, B. M., & Rosenthal, R. (1981). Verbal and nonverbal communication of deception. L. Berkowitz (Ed.), *Advances in experimental social psychology* (cilt. 14, s. 1-59). New York: Academic Press.
- Zuckerman, M., Koestner, R., Colella, M. J., & Alton, A. O. (1984). Anchoring in the detection of deception and leakage. *Journal of Personality and Social Psychology*, 47(2), 301-311.

EKLER

Ek-1

Bu anketin her sayfasının başında bir öykü bulunmaktadır. Anketin soruları da bu öykülerle ilgilidir. Öykülerle ilgili soruların doğru cevabı yoktur. Yaşınız ve cinsiyetiniz dışında kimlik belirtecek herhangi bir bilgi yazmanıza gerek yoktur. Dolayısıyla, lütfen tüm soruları samimi biçimde yanıtlayın ve hiçbir soruyu boş bırakmayın.Yardımlarınız için teşekkür ederim.

Yaşınız:

Cinsiyetiniz: Kız () Erkek ()

1) Sevgiliniz size bir konuda yalan söyledi. Bunun sonucunda bir kazanç elde etti.

a) Böyle bir durumda size yalan söylenmesine yol açan en önemli bulduğunuz tek bir nedeni aşağıya yazınız.

.....

* Sizce yalana bağlı olarak elde edilen kazanç daha çok maddi bir kazanç mıdır (örn, para, terfi, ödül vb.), yoksa manevi bir kazanç mıdır (örn, özsaygı, sevgi, itibar, vb.) ?

Maddi ()

Manevi ()

b) Sizce, size yalan söylenmesinin nedeni sevgilinize ait özelliklerden mi, yoksa dışsal şartlara ilişkin özelliklerden mi kaynaklanmaktadır?

Tamamen kişinin kendine
ait özelliklerinden
kaynaklanmaktadır.

Tamamen dışsal
özelliklerden
kaynaklanmaktadır.

1

2

3

4

5

6

7

c) İleride tekrar böyle bir yalanla karşılaşırsanız, yukarıda belirttiğiniz bu neden yine geçerli olacak mıdır?

Bir daha geçerli
olmayacaktır.

Her zaman geçerli
olacaktır.

1

2

3

4

5

6

7

d) Sizce, sevgilinizin size bir konuda yalan söyleme nedeni konuya mı özgüdür, yoksa başka durumlarda da geçerli midir?

Sadece bu duruma
özgü bir nedendir.

Başka durumlarda
da geçerlidir.

1

2

3

4

5

6

7

e) Sizce bu kişi ne tür bir niyetle yalan söylemiştir?

İyi niyetle

Kötü niyetle

1

2

3

4

5

6

7

2) Ailenizden birisi bir başkasına bir konuda yalan söyledi. Bunun sonucunda herhangi bir kazanç elde etmedi.

a) Böyle bir durumda yalan söylenmesine yol açan en önemli bulduğunuz tek bir nedeni aşağıya yazınız.

.....

b) Sizce, ailenizden birisinin bir başkasına yalan söylemesinin nedeni yalanı söyleyen kişiye ait özelliklerden mi, yoksa dışsal şartlara ilişkin özelliklerden mi kaynaklanmaktadır?

Tamamen kişinin kendine
ait özelliklerinden
kaynaklanmaktadır.

1

2

3

4

5

6

7

Tamamen dışsal
özelliklerden
kaynaklanmaktadır.

c) İleride tekrar ailenizden birisinin bir başkasına yalan söylediğine tanık olursanız, yukarıda belirttiğiniz bu neden yine geçerli olacak mıdır?

Bir daha geçerli
olmayacaktır.

1

2

3

4

5

6

7

Her zaman geçerli
olacaktır.

d) Sizce, ailenizden birisinin bir başkasına bir konuda yalan söyleme nedeni konuya mı özgüdür, yoksa başka durumlarda da geçerli midir?

Sadece bu duruma
özgü bir nedendir.

1

2

3

4

5

6

7

Başka durumlarda
da geçerlidir.

e) Sizce ailenizden birisi bir başkasına ne tür bir niyetle yalan söylemiştir?

İyi niyetle

1

2

3

4

5

6

7

Kötü niyetle

3) Bir arkadaşınız size bir konuda yalan söyledi. Bunun sonucunda bir kazanç elde etti.

a) Böyle bir durumda size yalan söylenmesine yol açan en önemli bulduğunuz tek bir nedeni aşağıya yazınız.

.....

* Sizce yalana bağlı olarak elde edilen kazanç daha çok maddi bir kazanç mıdır (örn, para, terfi, ödül vb.), yoksa manevi bir kazanç mıdır (örn, özsaygı, sevgi, itibar, vb.) ?

Maddi ()

Manevi ()

b) Sizce, size yalan söylenmesinin nedeni arkadaşınıza ait özelliklerden mi, yoksa dışsal şartlara ilişkin özelliklerden mi kaynaklanmaktadır?

Tamamen kişinin kendine
ait özelliklerinden
kaynaklanmaktadır.

Tamamen dışsal
özelliklerde
kaynaklanmaktadır.

1

2

3

4

5

6

7

c) İleride tekrar böyle bir yalanla karşılaşırsanız, yukarıda belirttiğiniz bu neden yine geçerli olacak mıdır?

Bir daha geçerli
olmayacaktır.

Her zaman geçerli
olacaktır.

1

2

3

4

5

6

7

d) Sizce, arkadaşınızın size bir konuda yalan söyleme nedeni konuya mı özgüdür, yoksa başka durumlarda da geçerli midir?

Sadece bu duruma
özgü bir nedendir.

Başka durumlarda
da geçerlidir.

1

2

3

4

5

6

7

e) Sizce bu kişi ne tür bir niyetle yalan söylemiştir?

İyi niyetle

Kötü niyetle

1

2

3

4

5

6

7

4) Ailenizden birisi size bir konuda yalan söyledi. Bunun sonucunda bir kazanç elde etti.

a) Böyle bir durumda size yalan söylenmesine yol açan en önemli bulduğunuz tek bir nedeni aşağıya yazınız.

.....

* Sizce yalana bağlı olarak elde edilen kazanç daha çok maddi bir kazanç mıdır (örn, para, terfi, ödül vb.), yoksa manevi bir kazanç mıdır (örn, özsaygı, sevgi, itibar, vb.) ?

Maddi ()

Manevi ()

b) Sizce, yalan söylenmesinin nedeni yalanı söyleyen kişiye ait özelliklerden mi, yoksa dışsal şartlara ilişkin özelliklerden mi kaynaklanmaktadır?

Tamamen kişinin kendine
ait özelliklerinden
kaynaklanmaktadır.

Tamamen dışsal
özelliklerden
kaynaklanmaktadır.

1 2 3 4 5 6 7

c) İleride tekrar böyle bir yalanla karşılaşırsanız, yukarıda belirttiğiniz bu neden yine geçerli olacak mıdır?

Bir daha geçerli
olmayacaktır.

Her zaman geçerli
olacaktır.

1 2 3 4 5 6 7

d) Sizce, ailenizden birisinin size bir konuda yalan söyleme nedeni konuya mı özgüdür, yoksa başka durumlarda da geçerli midir?

Sadece bu duruma
özgü bir nedendir.

Başka durumlarda
da geçerlidir.

1 2 3 4 5 6 7

e) Sizce bu kişi ne tür bir niyetle yalan söylemiştir?

İyi niyetle

Kötü niyetle

1 2 3 4 5 6 7

5) Bir arkadaşınız bir başkasına bir konuda yalan söyledi. Bunun sonucunda herhangi bir kazanç elde etmedi.

a) Böyle bir durumda yalan söylenmesine yol açan en önemli bulduğunuz tek bir nedeni aşağıya yazınız.

.....

b) Sizce, arkadaşınızın bir başkasına yalan söylemesinin nedeni arkadaşınıza ait özelliklerden mi, yoksa dışsal şartlara ilişkin özelliklerden mi kaynaklanmaktadır?

Tamamen kişinin kendine
ait özelliklerinden
kaynaklanmaktadır.

1

2

3

4

5

6

Tamamen dışsal
özelliklerden
kaynaklanmaktadır.

7

c) İleride tekrar arkadaşınızın bir başkasına yalan söylediğine tanık olursanız, yukarıda belirttiğiniz bu neden yine geçerli olacak mıdır?

Bir daha geçerli
olmayacaktır.

1

2

3

4

5

6

Her zaman geçerli
olacaktır.

7

d) Sizce, arkadaşınızın bir başkasına bir konuda yalan söyleme nedeni konuya mı özgüdür, yoksa başka durumlarda da geçerli midir?

Sadece bu duruma
özgü bir nedendir.

1

2

3

4

5

6

Başka durumlarda
da geçerlidir.

7

e) Sizce arkadaşınız bir başkasına ne tür bir niyetle yalan söylemiştir?

İyi niyetle

1

2

3

4

5

6

Kötü niyetle

7

6) Sevgiliniz bir başkasına bir konuda yalan söyledi. Bunun sonucunda bir kazanç elde etti.

a) Böyle bir durumda yalan söylenmesine yol açan en önemli bulduğunuz tek bir nedeni aşağıya yazınız.

.....

* Sizce yalana bağlı olarak elde edilen kazanç daha çok maddi bir kazanç mıdır (örn, para, terfi, ödül vb.), yoksa manevi bir kazanç mıdır (örn, özsaygı, sevgi, itibar, vb.) ?

Maddi ()

Manevi ()

b) Sizce, sevgilinizin bir başkasına yalan söylemesinin nedeni sevgilinize ait özelliklerden mi, yoksa dışsal şartlara ilişkin özelliklerden mi kaynaklanmaktadır?

Tamamen kişinin kendine
ait özelliklerinden
kaynaklanmaktadır.

1

2

3

4

5

6

7

Tamamen dışsal
özelliklerden
kaynaklanmaktadır.

c) İleride tekrar sevgilinizin bir başkasına yalan söylediğine tanık olursanız, yukarıda belirttiğiniz bu neden yine geçerli olacak mıdır?

Bir daha geçerli
olmayacaktır.

1

2

3

4

5

6

7

Her zaman geçerli
olacaktır.

d) Sizce, sevgilinizin bir başkasına bir konuda yalan söyleme nedeni konuya mı özgüdür, yoksa başka durumlarda da geçerli midir?

Sadece bu duruma
özgü bir nedendir.

1

2

3

4

5

6

7

Başka durumlarda
da geçerlidir.

e) Sizce sevgiliniz bir başkasına ne tür bir niyetle yalan söylemiştir?

İyi niyetle

1

2

3

4

5

6

Kötü niyetle

7

7) Sevgiliniz size bir konuda yalan söyledi. Bunun sonucunda herhangi bir kazanç elde etmedi.

a) Böyle bir durumda size yalan söylenmesine yol açan en önemli bulduğunuz tek bir nedeni aşağıya yazınız.

.....

b) Sizce, size yalan söylenmesinin nedeni sevgilinize ait özelliklerden mi, yoksa dışsal şartlara ilişkin özelliklerden mi kaynaklanmaktadır?

Tamamen kişinin kendine ait özelliklerinden kaynaklanmaktadır.								Tamamen dışsal özelliklerden kaynaklanmaktadır.
1	2	3	4	5	6	7		

c) İleride tekrar böyle bir yalanla karşılaşırsanız, yukarıda belirttiğiniz bu neden yine geçerli olacak mıdır?

Bir daha geçerli olmayacaktır.								Her zaman geçerli olacaktır.
1	2	3	4	5	6	7		

d) Sizce, sevgilinizin size bir konuda yalan söyleme nedeni konuya mı özgüdür, yoksa başka durumlarda da geçerli midir?

Sadece bu duruma özgü bir nedendir.								Başka durumlarda da geçerlidir.
1	2	3	4	5	6	7		

e) Sizce bu kişi ne tür bir niyetle yalan söylemiştir?

İyi niyetle								Kötü niyetle
1	2	3	4	5	6	7		

8) Ailenizden birisi bir başkasına bir konuda yalan söyledi. Bunun sonucunda bir kazanç elde etti.

a) Böyle bir durumda yalan söylenmesine yol açan en önemli bulduğunuz tek bir nedeni aşağıya yazınız.

.....

* Sizce yalana bağlı olarak elde edilen kazanç daha çok maddi bir kazanç mıdır (örn, para, terfi, ödül vb.), yoksa manevi bir kazanç mıdır (örn, özsaygı, sevgi, itibar, vb.) ?

Maddi ()

Manevi ()

b) Sizce, ailenizden birisinin bir başkasına yalan söylemesinin nedeni yalanı söyleyen kişiye ait özelliklerden mi, yoksa dışsal şartlara ilişkin özelliklerden mi kaynaklanmaktadır?

Tamamen kişinin kendine
ait özelliklerinden
kaynaklanmaktadır.

1

2

3

4

5

6

7

Tamamen dışsal
özelliklerden
kaynaklanmaktadır.

c) İleride tekrar ailenizden birisinin bir başkasına yalan söylediğine tanık olursanız, yukarıda belirttiğiniz bu neden yine geçerli olacak mıdır?

Bir daha geçerli
olmayacaktır.

1

2

3

4

5

6

7

Her zaman geçerli
olacaktır.

d) Sizce, ailenizden birisinin bir başkasına bir konuda yalan söyleme nedeni konuya mı özgüdür, yoksa başka durumlarda da geçerli midir?

Sadece bu duruma
özgü bir nedendir.

1

2

3

4

5

6

7

Başka durumlarda
da geçerlidir.

e) Sizce ailenizden birisi diğer kişiye ne tür bir niyetle yalan söylemiştir?

İyi niyetle

1

2

3

4

5

6

7

Kötü niyetle

9) Bir arkadaşınız size bir konuda yalan söyledi. Bunun sonucunda herhangi bir kazanç elde etmedi.

a) Böyle bir durumda size yalan söylenmesine yol açan en önemli bulduğunuz tek bir nedeni aşağıya yazınız.

.....

b) Sizce, size yalan söylenmesinin nedeni arkadaşınıza ait özelliklerden mi, yoksa dışsal şartlara ilişkin özelliklerden mi kaynaklanmaktadır?

Tamamen kişinin kendine ait özelliklerinden kaynaklanmaktadır.							Tamamen dışsal özelliklerden kaynaklanmaktadır.
1	2	3	4	5	6	7	

c) İleride tekrar böyle bir yalanla karşılaşırsanız, yukarıda belirttiğiniz bu neden yine geçerli olacak mıdır?

Bir daha geçerli olmayacaktır.							Her zaman geçerli olacaktır.
1	2	3	4	5	6	7	

d) Sizce, arkadaşınızın size bir konuda yalan söyleme nedeni konuya mı özgüdür, yoksa başka durumlarda da geçerli midir?

Sadece bu duruma özgü bir nedendir.							Başka durumlarda da geçerlidir.
1	2	3	4	5	6	7	

e) Sizce bu kişi ne tür bir niyetle yalan söylemiştir?

İyi niyetle							Kötü niyetle
1	2	3	4	5	6	7	

10) Ailenizden birisi size bir konuda yalan söyledi. Bunun sonucunda herhangi bir kazanç elde etmedi.

a) Böyle bir durumda size yalan söylenmesine yol açan en önemli bulduğunuz tek bir nedeni aşağıya yazınız.

.....

b) Sizce, size yalan söylenmesinin nedeni yalanı söyleyen kişiye ait özelliklerden mi, yoksa dışsal şartlara ilişkin özelliklerden mi kaynaklanmaktadır?

Tamamen kişinin kendine ait özelliklerinden kaynaklanmaktadır.							Tamamen dışsal özelliklerden kaynaklanmaktadır.
1	2	3	4	5	6	7	

c) İleride tekrar böyle bir yalanla karşılaşırsanız, yukarıda belirttiğiniz bu neden yine geçerli olacak mıdır?

Bir daha geçerli olmayacaktır.							Her zaman geçerli olacaktır.
1	2	3	4	5	6	7	

d) Sizce, ailenizden birisinin size bir konuda yalan söyleme nedeni konuya mı özgüdür, yoksa başka durumlarda da geçerli midir?

Sadece bu duruma özgü bir nedendir.							Başka durumlarda da geçerlidir.
1	2	3	4	5	6	7	

e) Sizce bu kişi ne tür bir niyetle yalan söylemiştir?

İyi niyetle							Kötü niyetle
1	2	3	4	5	6	7	

11) Bir arkadaşınız bir başkasına bir konuda yalan söyledi. Bunun sonucunda bir kazanç elde etti.

a) Böyle bir durumda yalan söylenmesine yol açan en önemli bulduğunuz tek bir nedeni aşağıya yazınız.

.....

* Sizce yalana bağlı olarak elde edilen kazanç daha çok maddi bir kazanç mıdır (örn, para, terfi, ödül vb.), yoksa manevi bir kazanç mıdır (örn, özsaygı, sevgi, itibar, vb.) ?

Maddi ()

Manevi ()

b) Sizce, arkadaşınızın bir başkasına yalan söylemesinin nedeni arkadaşınıza ait özelliklerden mi, yoksa dışsal şartlara ilişkin özelliklerden mi kaynaklanmaktadır?

Tamamen kişinin kendine
ait özelliklerinden
kaynaklanmaktadır.

Tamamen dışsal
özelliklerden
kaynaklanmaktadır.

1

2

3

4

5

6

7

c) İleride tekrar arkadaşınızın bir başkasına yalan söylediğine tanık olursanız, yukarıda belirttiğiniz bu neden yine geçerli olacak mıdır?

Bir daha geçerli
olmayacaktır.

Her zaman geçerli
olacaktır.

1

2

3

4

5

6

7

d) Sizce, arkadaşınızın bir başkasına bir konuda yalan söyleme nedeni konuya mı özgüdür, yoksa başka durumlarda da geçerli midir?

Sadece bu duruma
özgü bir nedendir.

Başka durumlarda
da geçerlidir.

1

2

3

4

5

6

7

e) Sizce arkadaşınız bir başkasına ne tür bir niyetle yalan söylemiştir?

İyi niyetle

Kötü niyetle

1

2

3

4

5

6

7

12) Sevgiliniz bir başkasına bir konuda yalan söyledi. Bunun sonucunda herhangi bir kazanç elde etmedi.

a) Böyle bir durumda yalan söylenmesine yol açan en önemli bulduğunuz tek bir nedeni aşağıya yazınız.

.....

b) Sizce, sevgilinizin bir başkasına yalan söylemesinin nedeni sevgilinize ait özelliklerden mi, yoksa dışsal şartlara ilişkin özelliklerden mi kaynaklanmaktadır?

Tamamen kişinin kendine
ait özelliklerinden
kaynaklanmaktadır.

1

2

3

4

5

6

Tamamen dışsal
özelliklerden
kaynaklanmaktadır.

7

c) İleride tekrar sevgilinizin bir başkasına yalan söylediğine tanık olursanız, yukarıda belirttiğiniz bu neden yine geçerli olacak mıdır?

Bir daha geçerli
olmayacaktır.

1

2

3

4

5

6

Her zaman geçerli
olacaktır.

7

d) Sizce, sevgilinizin bir başkasına bir konuda yalan söyleme nedeni konuya mı özgüdür, yoksa başka durumlarda da geçerli midir?

Sadece bu duruma
özgü bir nedendir.

1

2

3

4

5

6

Başka durumlarda
da geçerlidir.

7

e) Sizce sevgiliniz bir başkasına ne tür bir niyetle yalan söylemiştir?

İyi niyetle

1

2

3

4

5

6

Kötü niyetle

7

Ek-2

Bu anketin her sayfasının başında bir öykü bulunmaktadır. Anketin soruları da bu öykülerle ilgilidir. Öykülerle ilgili soruların doğru cevabı yoktur. Yaşınız ve cinsiyetiniz dışında kimlik belirtecek herhangi bir bilgi yazmanıza gerek yoktur. Dolayısıyla, lütfen tüm soruları samimi biçimde yanıtlayın ve hiçbir soruyu boş bırakmayın.Yardımlarınız için teşekkür ederim.

Yaşınız:

Cinsiyetiniz: Kız () Erkek ()

1) Bir arkadaşınız bir bayana bir konuda yalan söyledi. Bunun sonucunda bir kazanç elde etti.

a) Böyle bir durumda yalan söylenmesine yol açan en önemli bulduğunuz tek bir nedeni aşağıya yazınız.

.....

* Sizce yalana bağlı olarak elde edilen kazanç daha çok maddi bir kazanç mıdır (örn, para, terfi, ödül vb.), yoksa manevi bir kazanç mıdır (örn, özsaygı, sevgi, itibar, vb.) ?

Maddi ()

Manevi ()

b) Sizce, arkadaşınızın bir bayana yalan söylemesinin nedeni arkadaşınıza ait özelliklerden mi, yoksa dışsal şartlara ilişkin özelliklerden mi kaynaklanmaktadır?

Tamamen sevgilime
ait özelliklerinden
kaynaklanmaktadır.

1

2

3

4

5

6

7

Tamamen dışsal
özelliklerden
kaynaklanmaktadır.

c) İleride arkadaşınız bir bayana tekrar böyle bir yalan söylerse, yukarıda belirttiğiniz bu neden yine geçerli olacak mıdır?

Bir daha geçerli
olmayacaktır.

1

2

3

4

5

6

7

Her zaman geçerli
olacaktır.

d) Sizce, arkadaşınızın bir bayana yalan söyleme nedeni konuya mı özgüdür, yoksa başka durumlarda da geçerli midir?

Sadece bu duruma
özgü bir nedendir.

1

2

3

4

5

6

7

Başka durumlarda
da geçerlidir.

e) Sizce arkadaşınız bir bayana ne tür bir niyetle yalan söylemiştir?

İyi niyetle

1

2

3

4

5

6

7

Kötü niyetle

2) Bir arkadaşınız bir erkeğe bir konuda yalan söyledi. Bunun sonucunda bir kazanç elde etti.

a) Böyle bir durumda yalan söylenmesine yol açan en önemli bulduğunuz tek bir nedeni aşağıya yazınız.

.....

* Sizce yalana bağlı olarak elde edilen kazanç daha çok maddi bir kazanç mıdır (örn, para , terfi, ödül vb.), yoksa manevi bir kazanç mıdır (örn, özsaygı, sevgi, itibar, vb.) ?

Maddi ()

Manevi ()

b) Sizce, arkadaşınızın bir erkeğe yalan söylenmesinin nedeni arkadaşınıza ait özelliklerden mi, yoksa dışsal şartlara ilişkin özelliklerden mi kaynaklanmaktadır?

Tamamen arkadaşınıza
ait özelliklerinden
kaynaklanmaktadır.

1

2

3

4

5

6

7

Tamamen dışsal
özelliklerden
kaynaklanmaktadır.

c) İleride arkadaşınız bir erkeğe tekrar böyle bir yalan söylerse, yukarıda belirttiğiniz bu neden yine geçerli olacak mıdır?

Bir daha geçerli
olmayacaktır.

1

2

3

4

5

6

7

Her zaman geçerli
olacaktır.

d) Sizce, arkadaşınızın bir erkeğe yalan söyleme nedeni konuya mı özgüdür, yoksa başka durumlarda da geçerli midir?

Sadece bu duruma
özgü bir nedendir.

1

2

3

4

5

6

7

Başka durumlarda
da geçerlidir.

e) Sizce arkadaşınız bir erkeğe ne tür bir niyetle yalan söylemiştir?

İyi niyetle

1

2

3

4

5

6

7

Kötü niyetle

3) Bir arkadaşınız bir bayana bir konuda yalan söyledi. Bunun sonucunda herhangi bir kazanc elde etmedi.

a) Böyle bir durumda yalan söylenmesine yol açan en önemli bulduğunuz tek bir nedeni aşağıya yazınız.

.....

b) Sizce, arkadaşınızın bir bayana yalan söylenmesinin nedeni arkadaşınıza ait özelliklerden mi, yoksa dışsal şartlara ilişkin özelliklerden mi kaynaklanmaktadır?

Tamamen arkadaşınıza
ait özelliklerinden
kaynaklanmaktadır.

1

2

3

4

5

6

Tamamen dışsal
özelliklerden
kaynaklanmaktadır.

7

c) İleride arkadaşınız bir bayana tekrar böyle bir yalan söylerse, yukarıda belirttiğiniz bu neden yine geçerli olacak mıdır?

Bir daha geçerli
olmayacaktır.

1

2

3

4

5

6

Her zaman geçerli
olacaktır.

7

d) Sizce, arkadaşınızın bir bayana yalan söyleme nedeni konuya mı özgüdür, yoksa başka durumlarda da geçerli midir?

Sadece bu duruma
özgü bir nedendir.

1

2

3

4

5

6

Başka durumlarda
da geçerlidir.

7

e) Sizce arkadaşınız bir bayana ne tür bir niyetle yalan söylemiştir?

İyi niyetle

1

2

3

4

5

6

Kötü niyetle

7

4) Ailenizden birisi bir bayana bir konuda yalan söyledi. Bunun sonucunda herhangi bir kazanc elde etmedi.

a) Böyle bir durumda yalan söylenmesine yol açan en önemli bulduğunuz tek bir nedeni aşağıya yazınız.

.....

b) Sizce, ailenizden birisinin bir bayana yalan söylemesinin nedeni yalanı söyleyen kişiye ait özelliklerden mi, yoksa dışsal şartlara ilişkin özelliklerden mi kaynaklanmaktadır?

Tamamen kişinin kendine
ait özelliklerinden
kaynaklanmaktadır.

1

2

3

4

5

6

7

Tamamen dışsal
özelliklerden
kaynaklanmaktadır.

c) İleride tekrar ailenizden birisinin bir bayana yalan söylediğine tanık olursanız, yukarıda belirttiğiniz bu neden yine geçerli olacak mıdır?

Bir daha geçerli
olmayacaktır.

1

2

3

4

5

6

7

Her zaman geçerli
olacaktır.

d) Sizce, ailenizden birisinin bir bayana bir konuda yalan söyleme nedeni konuya mı özgüdür, yoksa başka durumlarda da geçerli midir?

Sadece bu duruma
özgü bir nedendir.

1

2

3

4

5

6

7

Başka durumlarda
da geçerlidir.

e) Sizce ailenizden birisi bir bayana ne tür bir niyetle yalan söylemiştir?

İyi niyetle

1

2

3

4

5

6

7

Kötü niyetle

5) Sevgiliniz bir erkeğe bir konuda yalan söyledi. Bunun sonucunda bir kazanç elde etti.

a) Böyle bir durumda sevgilinizin bir erkeğe yalan söylemesine yol açan en önemli bulduğunuz tek bir nedeni aşağıya yazınız.

.....

* Sizce bu durumda yalana bağlı olarak elde edilen kazanç daha çok maddi bir kazanç mıdır (örn, para, terfi, ödül vb.), yoksa manevi bir kazanç mıdır (örn, özsaygı, sevgi, itibar, vb.) ?

Maddi ()

Manevi ()

b) Sizce, sevgilinizin bir erkeğe yalan söylemesinin nedeni sevgilinize ait özelliklerden mi, yoksa dışsal şartlara ilişkin özelliklerden mi kaynaklanmaktadır?

Tamamen sevgilime
ait özelliklerinden
kaynaklanmaktadır.

1

2

3

4

5

6

Tamamen dışsal
özelliklerden
kaynaklanmaktadır.

7

c) İleride tekrar sevgiliniz bir erkeğe böyle bir yalan söylese, yukarıda belirttiğiniz bu neden yine geçerli olacak mıdır?

Bir daha geçerli
olmayacaktır.

1

2

3

4

5

6

Her zaman geçerli
olacaktır.

7

d) Sizce, sevgilinizin bir erkeğe bir konuda yalan söyleme nedeni konuya mı özgüdür, yoksa başka durumlarda da geçerli midir?

Sadece bu duruma
özgü bir nedendir.

1

2

3

4

5

6

Başka durumlarda
da geçerlidir.

7

e) Sizce sevgiliniz bir erkeğe ne tür bir niyetle yalan söylemiştir?

İyi niyetle

1

2

3

4

5

6

Kötü niyetle

7

6) Ailenizden birisi bir erkeğe bir konuda yalan söyledi. Bunun sonucunda herhangi bir kazanç elde etmedi.

a) Böyle bir durumda yalan söylenmesine yol açan en önemli bulduğunuz tek bir nedeni aşağıya yazınız.

.....

b) Sizce, ailenizden birisinin bir erkeğe yalan söylemesinin nedeni yalanı söyleyen kişiye ait özelliklerden mi, yoksa dışsal şartlara ilişkin özelliklerden mi kaynaklanmaktadır?

Tamamen kişinin kendine
ait özelliklerinden
kaynaklanmaktadır.

1

2

3

4

5

6

7

Tamamen dışsal
özelliklerden
kaynaklanmaktadır.

c) İleride tekrar ailenizden birisinin bir erkeğe yalan söylediğine tanık olursanız, yukarıda belirttiğiniz bu neden yine geçerli olacak mıdır?

Bir daha geçerli
olmayacaktır.

1

2

3

4

5

6

7

Her zaman geçerli
olacaktır.

d) Sizce, ailenizden birisinin bir erkeğe bir konuda yalan söyleme nedeni konuya mı özgüdür, yoksa başka durumlarda da geçerli midir?

Sadece bu duruma
özgü bir nedendir.

1

2

3

4

5

6

7

Başka durumlarda
da geçerlidir.

e) Sizce ailenizden birisi bir erkeğe ne tür bir niyetle yalan söylemiştir?

İyi niyetle

1

2

3

4

5

6

7

Kötü niyetle

7) Bir arkadaşınız bir erkeğe bir konuda yalan söyledi. Bunun sonucunda herhangi bir kazanc elde etmedi.

a) Böyle bir durumda yalan söylenmesine yol açan en önemli bulduğunuz tek bir nedeni aşağıya yazınız.

.....

b) Sizce, arkadaşınızın bir erkeğe yalan söylenmesinin nedeni arkadaşınıza ait özelliklerden mi, yoksa dışsal şartlara ilişkin özelliklerden mi kaynaklanmaktadır?

Tamamen arkadaşınıza
ait özelliklerinden
kaynaklanmaktadır.

1

2

3

4

5

6

Tamamen dışsal
özelliklerden
kaynaklanmaktadır.

7

c) İleride arkadaşınız bir erkeğe tekrar böyle bir yalan söylerse, yukarıda belirttiğiniz bu neden yine geçerli olacak mıdır?

Bir daha geçerli
olmayacaktır.

1

2

3

4

5

6

Her zaman geçerli
olacaktır.

7

d) Sizce, arkadaşınızın bir erkeğe yalan söyleme nedeni konuya mı özgüdür, yoksa başka durumlarda da geçerli midir?

Sadece bu duruma
özgü bir nedendir.

1

2

3

4

5

6

Başka durumlarda
da geçerlidir.

7

e) Sizce arkadaşınız bir erkeğe ne tür bir niyetle yalan söylemiştir?

İyi niyetle

1

2

3

4

5

6

Kötü niyetle

7

8) Ailenizden birisi bir bayana bir konuda yalan söyledi. Bunun sonucunda bir kazanç elde etti.

a) Böyle bir durumda yalan söylenmesine yol açan en önemli bulduğunuz tek bir nedeni aşağıya yazınız.

.....

* Sizce yalana bağlı olarak elde edilen kazanç daha çok maddi bir kazanç mıdır (örn, para, terfi, ödül vb.), yoksa manevi bir kazanç mıdır (örn, özsaygı, sevgi, itibar, vb.) ?

Maddi ()

Manevi ()

b) Sizce, ailenizden birisinin bir bayana yalan söylemesinin nedeni yalanı söyleyen kişiye ait özelliklerden mi, yoksa dışsal şartlara ilişkin özelliklerden mi kaynaklanmaktadır?

Tamamen kişinin kendine
ait özelliklerinden
kaynaklanmaktadır.

Tamamen dışsal
özelliklerden
kaynaklanmaktadır.

1

2

3

4

5

6

7

c) İleride tekrar ailenizden birisinin bir bayana yalan söylediğine tanık olursanız, yukarıda belirttiğiniz bu neden yine geçerli olacak mıdır?

Bir daha geçerli
olmayacaktır.

Her zaman geçerli
olacaktır.

1

2

3

4

5

6

7

d) Sizce, ailenizden birisinin bir bayana bir konuda yalan söyleme nedeni konuya mı özgüdür, yoksa başka durumlarda da geçerli midir?

Sadece bu duruma
özgü bir nedendir.

Başka durumlarda
da geçerlidir.

1

2

3

4

5

6

7

e) Sizce ailenizden birisi bir bayana ne tür bir niyetle yalan söylemiştir?

İyi niyetle

Kötü niyetle

1

2

3

4

5

6

7

9) Sevgiliniz bir bayana bir konuda yalan söyledi. Bunun sonucunda herhangi bir kazanç elde etmedi.

a) Böyle bir durumda sevgilinizin bir bayana yalan söylemesine yol açan en önemli bulduğunuz tek bir nedeni aşağıya yazınız.

.....

b) Sizce, sevgilinizin bir bayana yalan söylemesinin nedeni sevgilinize ait özelliklerden mi, yoksa dışsal şartlara ilişkin özelliklerden mi kaynaklanmaktadır?

Tamamen sevgilime
ait özelliklerinden
kaynaklanmaktadır.

1

2

3

4

5

6

Tamamen dışsal
özelliklerden
kaynaklanmaktadır.

7

c) İleride tekrar sevgiliniz bir bayana böyle bir yalan söylerse, yukarıda belirttiğiniz bu neden yine geçerli olacak mıdır?

Bir daha geçerli
olmayacaktır.

1

2

3

4

5

6

Her zaman geçerli
olacaktır.

7

d) Sizce, sevgilinizin bir bayana bir konuda yalan söyleme nedeni konuya mı özgüdür, yoksa başka durumlarda da geçerli midir?

Sadece bu duruma
özgü bir nedendir.

1

2

3

4

5

6

Başka durumlarda
da geçerlidir.

7

e) Sizce sevgiliniz bir bayana ne tür bir niyetle yalan söylemiştir?

İyi niyetle

1

2

3

4

5

6

Kötü niyetle

7

10) Ailenizden birisi bir erkeğe bir konuda yalan söyledi. Bunun sonucunda bir kazanç elde etti.

a) Böyle bir durumda yalan söylenmesine yol açan en önemli bulduğunuz tek bir nedeni aşağıya yazınız.

.....

* Sizce yalana bağlı olarak elde edilen kazanç daha çok maddi bir kazanç mıdır (örn, para, terfi, ödül vb.), yoksa manevi bir kazanç mıdır (örn, özsaygı, sevgi, itibar, vb.) ?

Maddi ()

Manevi ()

b) Sizce, ailenizden birisinin bir erkeğe yalan söylemesinin nedeni yalanı söyleyen kişiye ait özelliklerden mi, yoksa dışsal şartlara ilişkin özelliklerden mi kaynaklanmaktadır?

Tamamen kişinin kendine
ait özelliklerinden
kaynaklanmaktadır.

Tamamen dışsal
özelliklerden
kaynaklanmaktadır.

1

2

3

4

5

6

7

c) İleride tekrar ailenizden birisinin bir erkeğe yalan söylediğine tanık olursanız, yukarıda belirttiğiniz bu neden yine geçerli olacak mıdır?

Bir daha geçerli
olmayacaktır.

Her zaman geçerli
olacaktır.

1

2

3

4

5

6

7

d) Sizce, ailenizden birisinin bir erkeğe bir konuda yalan söyleme nedeni konuya mı özgüdür, yoksa başka durumlarda da geçerli midir?

Sadece bu duruma
özgü bir nedendir.

Başka durumlarda
da geçerlidir.

1

2

3

4

5

6

7

e) Sizce ailenizden birisi bir erkeğe ne tür bir niyetle yalan söylemiştir?

İyi niyetle

Kötü niyetle

1

2

3

4

5

6

7

11) Sevgiliniz bir bayana bir konuda yalan söyledi. Bunun sonucunda bir kazanç elde etti.

a) Böyle bir durumda sevgilinizin bir bayana yalan söylemesine yol açan en önemli bulduğunuz tek bir nedeni aşağıya yazınız.

.....

* Sizce yalana bağlı olarak elde edilen kazanç daha çok maddi bir kazanç mıdır (örn, para, terfi, ödül vb.), yoksa manevi bir kazanç mıdır (örn, özsaygı, sevgi, itibar, vb.) ?

Maddi ()

Manevi ()

b) Sizce, sevgilinizin bir bayana yalan söylemesinin nedeni sevgilinize ait özelliklerden mi, yoksa dışsal şartlara ilişkin özelliklerden mi kaynaklanmaktadır?

Tamamen sevgilime
ait özelliklerinden
kaynaklanmaktadır.

1

2

3

4

5

6

7

Tamamen dışsal
özelliklerden
kaynaklanmaktadır.

c) İleride tekrar sevgiliniz bir bayana böyle bir yalan söyleirse, yukarıda belirttiğiniz bu neden yine geçerli olacak mıdır?

Bir daha geçerli
olmayacaktır.

1

2

3

4

5

6

7

Her zaman geçerli
olacaktır.

d) Sizce, sevgilinizin bir bayana bir konuda yalan söyleme nedeni konuya mı özgüdür, yoksa başka durumlarda da geçerli midir?

Sadece bu duruma
özgü bir nedendir.

1

2

3

4

5

6

7

Başka durumlarda
da geçerlidir.

e) Sizce sevgiliniz bir bayana ne tür bir niyetle yalan söylemiştir?

İyi niyetle

1

2

3

4

5

6

7

Kötü niyetle

12) Sevgiliniz bir erkeğe bir konuda yalan söyledi. Bunun sonucunda herhangi bir kazanç elde etmedi.

a) Böyle bir durumda sevgilinizin bir erkeğe yalan söylemesine yol açan en önemli bulduğunuz tek bir nedeni aşağıya yazınız.

.....

b) Sizce, sevgilinizin bir erkeğe yalan söylemesinin nedeni sevgilinize ait özelliklerden mi, yoksa dışsal şartlara ilişkin özelliklerden mi kaynaklanmaktadır?

Tamamen sevgilime
ait özelliklerinden
kaynaklanmaktadır.

1

2

3

4

5

6

7

Tamamen dışsal
özelliklerden
kaynaklanmaktadır.

c) İleride tekrar sevgiliniz bir erkeğe böyle bir yalan söylerse, yukarıda belirttiğiniz bu neden yine geçerli olacak mıdır?

Bir daha geçerli
olmayacaktır.

1

2

3

4

5

6

7

Her zaman geçerli
olacaktır.

d) Sizce, sevgilinizin bir erkeğe bir konuda yalan söyleme nedeni konuya mı özgüdür, yoksa başka durumlarda da geçerli midir?

Sadece bu duruma
özgü bir nedendir.

1

2

3

4

5

6

7

Başka durumlarda
da geçerlidir.

e) Sizce sevgiliniz bir erkeğe ne tür bir niyetle yalan söylemiştir?

İyi niyetle

1

2

3

4

5

6

7

Kötü niyetle